

TÜRK ARKEOLOJİ VE ETNOGRAFYA DERGİSİ

YIL: 2009

SAYI: 9

T.C.

**Kültür ve Turizm Bakanlığı
Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü
tarafından yılda bir kez yayınlanır.**

T.C.
KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI
Ana Yayın No: 3252

Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü Yayınları
Yayın No: 137

YAYIN KURULU

Prof. Dr. Aygül SÜEL
Prof. Dr. Bozkurt ERSOY
Prof. Dr. Binnur GÜRLER
Prof. Dr. Harun TAŞKIRAN
Prof. Dr. Mustafa Hamdi SAYAR
Prof. Dr. Oğuz TEKİN
Doç. Dr. Hande KÖKTEN
Doç. Dr. Tunç SİPAHİ
Doç. Dr. Bekir ESKİCİ

YAYINA HAZIRLAYANLAR

Dr. Adil ÖZME
Mahmut AKPINAR
Sevgi YAVUZ
Meral ÖZDEMİR

KAPAK TASARIMI

Koray OLŞEN

UYGULAMA

Suna HÖKENEK

ISSN: 1302-9231

Kapak Fotoğrafi: Ela TAŞ
"Malatya Müzesi'nde Bulunan Tepelikler"

* Dergide yayınlanan yazıların sorumluluğu yazarlarına aittir.
Yayınlanan yazılarda dil, anlatım ve yayın tekniği yönünden değişiklik yapılabilir.

İÇİNDEKİLER

Akın TEMÜR

Hippalektryon..... 1-18

Ayla ÜNLÜ

İzmir Arkeoloji Müzesi'nde Bulunan Bir Grup Megara Kâsesi Baskı Kalıbı 19-24

Gülgün YILMAZ

Edirne-Zindanaltı Kurtarma Kazılarında Bulunan Erken Osmanlı Seramikleri-I..... 25-42

Halim KORUCU

Kars'ta Erken Tunç Çağı ve Karaz Kültürü İzleri..... 43-60

Hüseyin METİN

Antik Çağ'da Amazonlar Söylencesi ve Attika Seramikleri Üzerindeki Betimlemeleri 61-72

Güner ÖZLER

Halikarnassos Tonoğlu Mezar Grubu 73-92

Ela TAŞ

Malatya Müzesi'nde Bulunan Tepelikler 93-102

HİPPALEKTRYON

Akın TEMÜR*

Antik Grek sanatı büyük ölçüde mitolojik olaylara bağlı olarak oluşturulan varlıkların tasvirlerinden oluşur. Bunlar çoğunlukla tanrı, tanrıça ve kahramanlardır. Bunların yanı sıra çok sayıda hayvan ve farklı canlılara ait uzuvların bir araya getirilmesiyle oluşan, karışık yaratıklarda bu tasvirler konu olurlar. Bu yaratıkların ortaya çıkış amacı bazen bir tabiat olayının kişileştirilmesi, özdeşleştirilmesi bazende insanların korkuları veya ulaşmak istedikleri bir hayalidir. Çalışmamıza konu olan Hippalektryon'da bu yaratıklardan biridir.

Hippalektryon¹ Grek mitolojisinde önu at, arkası horozdan oluşan bir yaratıktır. Pek fazla bilinmeyen bu yaratığın kendine

özgü bilinen herhangi bir mitolojisi yoktur. İlk olarak Aristophanes'in² (M.Ö. 405) "Kurbağalar" adlı oyununda Euripides, Dionysos ve Aiskhylos arasında geçen bir diyalogda karşımıza çıkar. Kökenine baktığımızda ise ne Mısır'da ne de Mezopotamya'da benzer bir yaratığın olmadığı görülür³. Birçok karışık yaratığın Mısır ve Mezopotamya sanatında görülmesine karşın, horoz ve at birleşmesinden oluşan bir yaratığın bu sanatlarda olmaması ilginçtir. Bu durumda yaratığın kökeni ile ilgili iki ihtimal ortaya çıkar. Birincisi; bu yaratıkla ilgili yeterli bilgimizin olmayışdır. Bunun en önemli sebebi çok fazla eser üzerinde görülmeşi olarak açıklanabilir. Kendine özgü bir mitolojisi olmaması, yaratığın kullanım amacını büyük ölçüde kısıtlamış ve buna

Çizim: 1

Çizim: 2

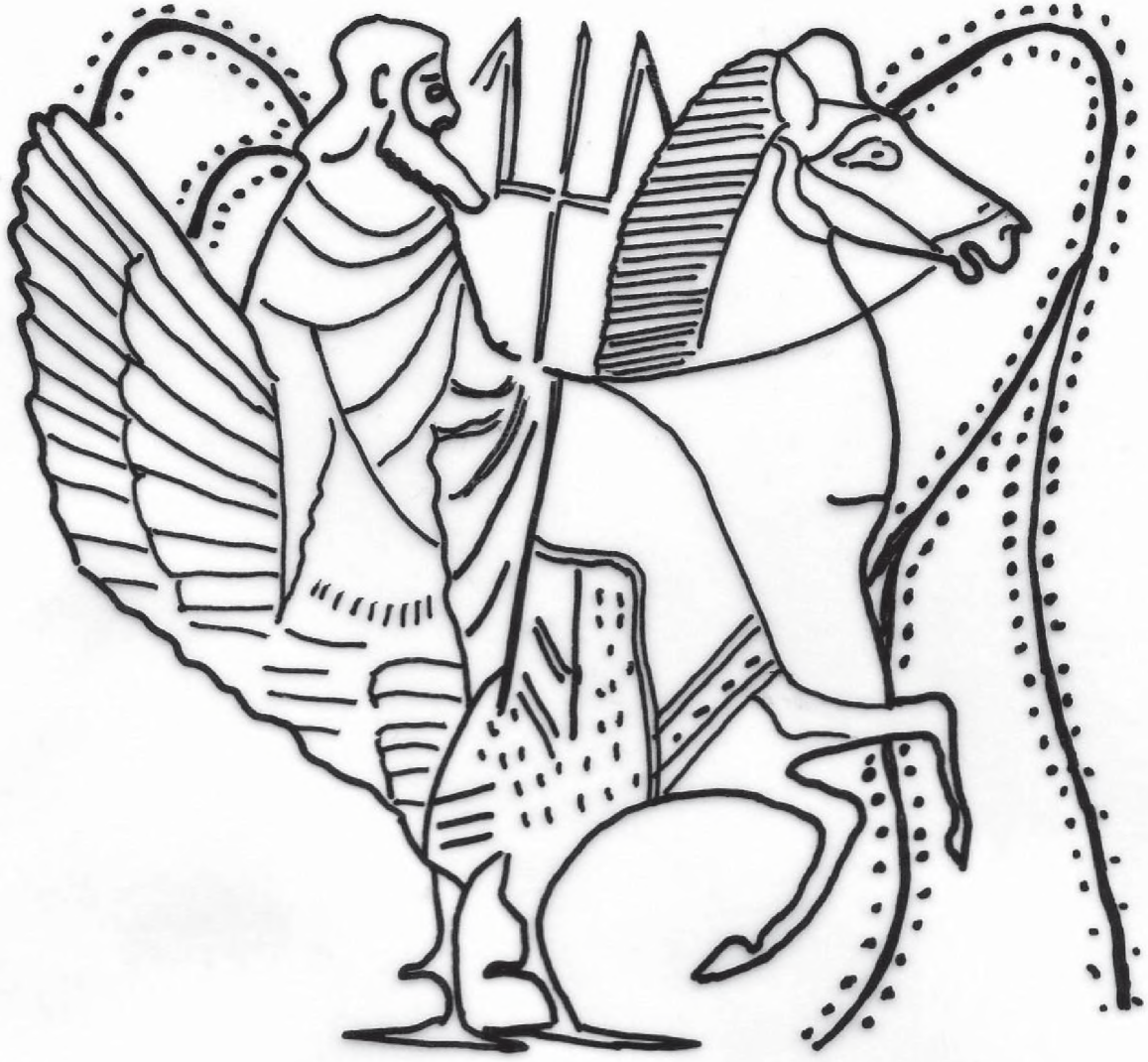

Çizim: 3

bağlı olarak diğer yaratıklar kadar eserler üzerinde sık tasvir edilmemiştir. İkincisi ise; bu yaratığın doğrudan Grek sanatından çıkmış olabileceği ihtimalidir. Horoz ve benzeri kümes hayvanlarının Greklere daha sonraları Persler aracılığıyla gelmiş olduğu ve hatta horozun Pers kuşu olarak adlandırıldığı bilinmektedir⁴. Bu yaratığın daha geç bir dönemde ortaya çıkmış olması, bu nedenden kaynaklanmış olabilir. Neden böyle bir yaratığa ihtiyaç duyulmuştur sorusuna ise net bir cevap vermek çok zordur. Grek sanatında gördüğümüz yaratıkların birçoğu doğadaki olayların ya da elementlerin birer kişileştirilmesidir. Ancak horoz ve at birleşiminde nasıl bir şey rol oynamıştır? Greklerde horozun Pers kuşu

olarak adlandırılması yaratığın ortaya çıkış sebebi olabilir mi? Çünkü horoz Perslerle özdeşleştirilmişse Greklerin Persleri yenmesi bu şekilde temsil edilmiş olabilir. Bu durumda at ve binicisi Grekleri temsil ederken, horoz Persleri temsil ediyor olabilir. Böylelikle bir yaratığın bünyesinde tarihsel bir olay kişileştirilmiş olacaktır. Benzer bir durum Minotauros için de görülür. Boğa Girit'in simgesidir. Atina'dan çıkan bir kahramanın yani Theseus'un yaratığı kendi evi olan Girit'te yenmesi Kral Minos'un egemenliğinin sona erdiğinin göstergesidir. Yaratığın adının bir tiyatro oyununda geçmesi de bu savı destekler niteliktedir.

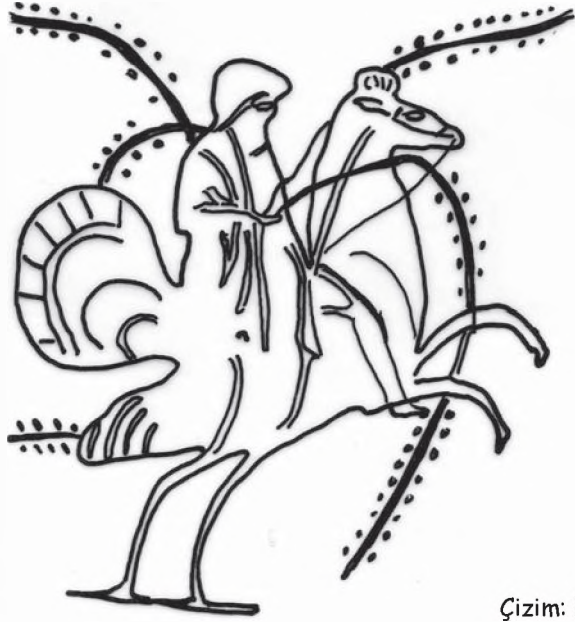
Grek sanatında yaratık ilk olarak M.Ö. 6. yüzyıldan itibaren görülmeye başlar. En

Çizim: 4

erken örneklerden biri, Bonn'da bulunan boyunlu bir amphora⁵ üzerinde görülür (Çizim: 1). Stilize edilmiş bir palmetin her iki tarafına yerleştirilen antitetik yaratıklar, horoz gövdesi üzerine eklenmiş ağız açık bir at başı ve şaha kalkmış bir at ayağına sahiptir. Amphoralar dışında yaratık özellikle kylix türü kapların tondoları üzerinde karşımıza çıkar. Taranto Müzesi'nde bulunan kylix⁶ bunun için iyi bir örnek teşkil eder (Çizim: 2). Kabın tondosunda tek başına işlenen yaratık dairesel alanın dışınadatasırılmıştır. Amphora üzerinde betimlenen örnekle benzer özellikler taşıyan yaratığa farklı olarak yukarı kalkık bir kuş kanadı eklenmiştir. Kanat ve tüylerin tek tek işlendiği yaratıkta diğer bir farklılık ise dizginlere yer verilmiş olmasıdır. Biniciye yer

verilmemiş olması sanatçının bu alanı kanatla kapatmış olmasından kaynaklanıyor olmalıdır. Harvard Üniversite Müzesi'nde bulunan kylixte ise yaratık farklı olarak sırtında dizginleri elinde bir biniciyle resmedilmiştir (Resim: 1). Ancak burada horoz kuyruğu daha çok kanadı anımsatmaktadır. Bunda şüphesiz ressamın horozun kuyruk tüylerini tam olarak yansıtamamasından kaynaklanan bir durum söz konusudur. New York'ta bulunan diğer bir kylix⁸ üzerinde görülen yaratık daha ayrıntılı bir tasvir ortaya koyar (Resim: 2). Yine Harvard örneğinde olduğu gibi sırtında çıplak bir binicisiyle resmedilen yaratık ince ince bölümlenmiş bir horoz kuyruğuna ve kanadına sahiptir. Daha önceki örnekte gördüğümüz kuyruğun üst kısmından yukarı doğru çıkan

Çizim: 5

ikili tüy burada da görülür. Şekilsel yönden Harvard örneği ile aynıdır. Farklılık sadece New York örneğinde daha ayrıntılı bir işçiliğin olmasıdır. Paris Louvre'de bulunan bir amphora⁹ üzerinde de benzer bir tasvir görülür (Çizim:3). Burada artık anatomik yapı bir nokta ileriye gitmiş, süsleme unsurları sahneye girmiştir. Kuyruk tüyleri iki renkli olarak ele alınırken bitiş noktası çift çizgi arası zincir motifi ile doldurulmuştur. Yine bezer şekilde binicinin oturduğu yerden başlayarak ayakların başlangıç çizgisine kadar olan bölüm farklı çizgilerle süslenmiştir. Sırtındaki binici bu defa çıplak değil bir omzunu açıkta bırakan kısa bir giysi giymiştir.

Çizim: 6

Resim: 1

Binicinin başında ise, ensede bağlanmış ilginç bir şapka bulunmaktadır. Bu binicinin sıradan biri mi yoksa mitolojik bir kahraman mı olduğu bilinmemektedir. Bununla birlikte yaratık üzerinde kahramanın yanı sıra tanrılara da yer verilmiştir. Lugano'dan bir kyathos¹⁰ üzerinde yaratığın sırtında üç dişli mızrağı ile Poseidon betimlenmiştir (Çizim: 4). Vazo yüzeyinin her yanından fıskıran sarmaşık dalları ise oldukça ilginçtir. Benzer sarmaşık dalları ile betimlenmiş yaratığa Paris Louvre'den bir

Resim: 2

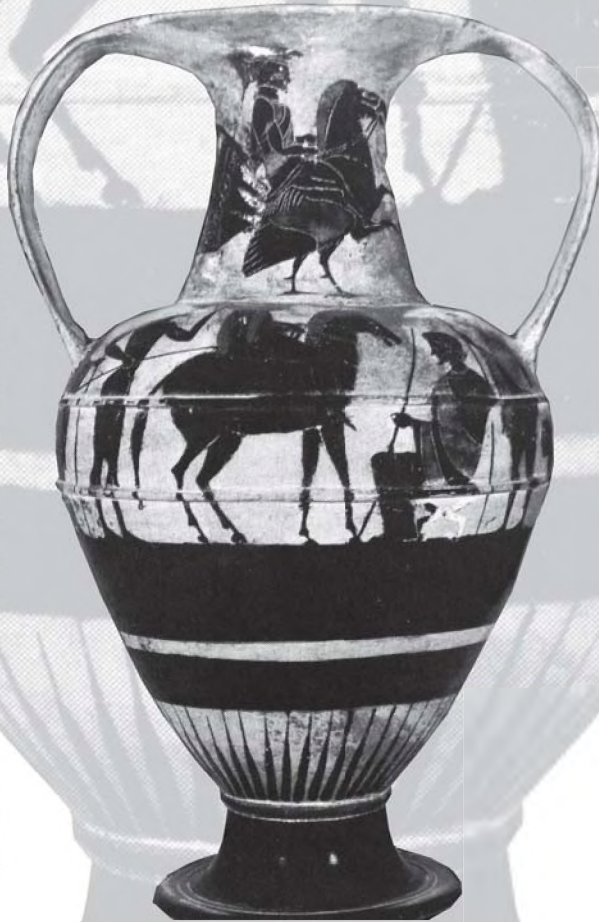
lekythos¹¹ üzerinde de rastlanır (Çizim: 5). Burada da binicisiyle betimlenen yaratığın sırtındaki kişinin Poseidon olduğunu söylemek güçtür. Zira elinde üç dişli mızrağı yoktur ve sarmaşık dalları avucundan çıkmaktadır. Bu durumda Poseidon'dan daha çok Dionysos'u hatırlatmaktadır. Denizatı olarak adlandırılan Hippokamos'un ve Hippalektryon'un Poseidon'un hayvanı olduğunu ve çoğunlukla Atika siyah figürlü vazolar üzerinde tasvir edildiğini biliyoruz¹². Ancak Hippalektryon için böyle bir bilgi mevcut değildir. Her iki vazo üzerindeki yaratığa baktığımızda ise aynı döneme tarihlenmesine rağmen kanat ve kuyruk yapısının oldukça farklı olduğu görülür. Lugano örneğinde yaratığın kuyruğu açılmış kuş kanadı şeklindeki Paris örneğinde yelpaze şeklindedir. Bu da aynı dönem içinde yaratığın tasvirlerinde farklı yorumların olduğunu ortaya koyması açısından önemlidir.

Sırtında tanrı taşıyan örneklerin yanı sıra, yaratığın sırtında çoğunlukla bir savaşçı görülür. Cerveteri'den boyunlu bir amphora¹³ üzerinde tahrip olmasına karşın yaratığın sırtında binen kişinin başında miğfer bulunan bir savaşçı olduğu anlaşılmaktadır (Resim: 3). Benzer bir tasvir Paris Louvre'den terrakotta bir heykel¹⁴ üzerinde de izlenir (Resim: 4). Kol ve bacakları tahrip olan çıplak savaşçı, başında, amphora üzerindeki savaşçınıninkine benzer bir miğfer taşımaktadır. Akropolis'ten mermer bir heykel¹⁵ ise

yaratığın sadece küçük buluntularda değil heykeltıraşlık eserlerinde de tasvir edildiğini gösterir (Resim:5). Heykelin ayak, kuyruk ve baş kısımları kırılmış olduğundan ayrıntıları hakkında tam bir bilgi sahibi olamıyoruz. Aynı şekilde çıplak olarak yapılmış olan binicinin baş ve kolları ele geçemediği için savaşçı olup olmadığı anlaşılamamaktadır.

Seramikler ve heykeltıraşlık eserleri üzerinde görülen bu örneklerin yanı sıra yaratık özellikle süsleme amaçlı olarak metal kapların kulplarında karşımıza çıkar. Kopenhag'dan bronz bir stamnos veya hydria ya ait olan bir kulp¹⁶ bunun için güzel bir örnek oluşturur (Resim: 6). Kulpların kapla birleşme yerine yerleştirilmiş olan yaratıklar kuyruk kısmından sırt sırta gelecek şekilde kulpa eklenmişlerdir. Binicisiz olarak işlenmiş olan yaratıklarda dikkati çeken farklılık hem horoz hem de at ayağının içe doğru katlanmış olmasıdır. Ayakların katlanmasındaki amaç muhtemelen göze bu şekilde daha iyi görünmesinden kaynaklanıyor olmasıdır. Yaratığın tasvir edildiği diğer bir süs eşyası New York'tan altın bir yüzüktür¹⁷ (Çizim: 6). Nokta çelengi içinde betimlenen yaratık sırtında bir binici ile görülür. Kafası oldukça abartılı olan yaratığın at ön ayakları oldukça belirsizdir. Horoz ayaklarından biri ise gövdenin altından değil kuyruk kısmından çıkmaktadır.

Yaratığa ait geç dönem örnekleri ele geçmemiştir. Bunun en önemli sebebi çok tercih edilen bir tasvir olmayışıdır.

Resim: 4

Bunda de Hippalektryon'un diğer yaratıklar kadar geniş bir kullanım amacının olmayışı rol oynar. Yaratıkların yayılmasındaki en büyük faktörlerden biri şüphesiz Homeros ve Hesiodos gibi yazarların anlatımlarıdır. Kulaktan kulağa aktarılan bu efsaneler, sanatçılar tarafından eserlere aktarılırlar. Ancak zamanla bu yaratıkların çoğu ilk ortaya çıkış anlamlarından ya da mitolojilerinden uzaklaşarak daha çok bir süsleme fonksiyonu kazanırlar. Hippalektryon'un böyle bir mitolojiye sahip olmayışı çok yaygınlaşmamasının en önemli sebebidir.

SONUÇ

M.Ö. 6. yüzyıldan itibaren Hippalektryon Grek sanatında görülmeye başlar. Ondan ilk bahseden Aristophanes'dir. Ancak onun yaşadığı dönemden çok daha önceye ait yaratığın tasvirlerinin bulunması daha önceden bilindiğini gösterir. Ancak kökenine ait herhangi bir buluntu olmadığından onun Grek sanatına özgü bir tasvir olduğu anlaşılmaktadır. Özellikle seramikler üzerinde görülen yaratık, bazen sırtında

Resim: 5

çıplak bir binici, savaşçı, kahraman veya tanrıyla tasvir edilir. Horoz kanadı ve kuyruğuna sahip yaratığın ön kısmından at başı ve ön ayağı çıkar. Bu tasviri değişmeden sürekli kullanılır. Değişiklik horoz kuyruğunun ve kanadının işçiliğinde görülür. Binicinin olmadığı bazı örneklerde ise gövdenin ön kısmından çıkan, yukarı kalkık açılmış kuş kanadına yer verilmiştir. Kendine özgü bir mitoloji olmadığı için eserler üzerinde fazla kullanılmamış ve bu yüzden elimize çok az sayıda örnek ulaşabilmiştir.

SUMMARY

The creature moulded by the addition of horse head to rooster's body began to be seen in Greek Art by the 6th Century B.C. The creature which was not mentioned by such authors as Homeros and Hesiodos, entered into the literature by a play of Aristophanes. Having no counterparts in Mesopotamian and Egyptian Arts that would account for its origin, the creature appears to be an absolute Greek invention. In addition to this, having no mythology of its own, the creature could not spread as far as the others, and it was used in a very limited field.

Resim: 6

NOTLAR

* Arş. Gör. Akın TEMÜR, Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü, akintemur@yahoo.com. Erzurum/TÜRKİYE.

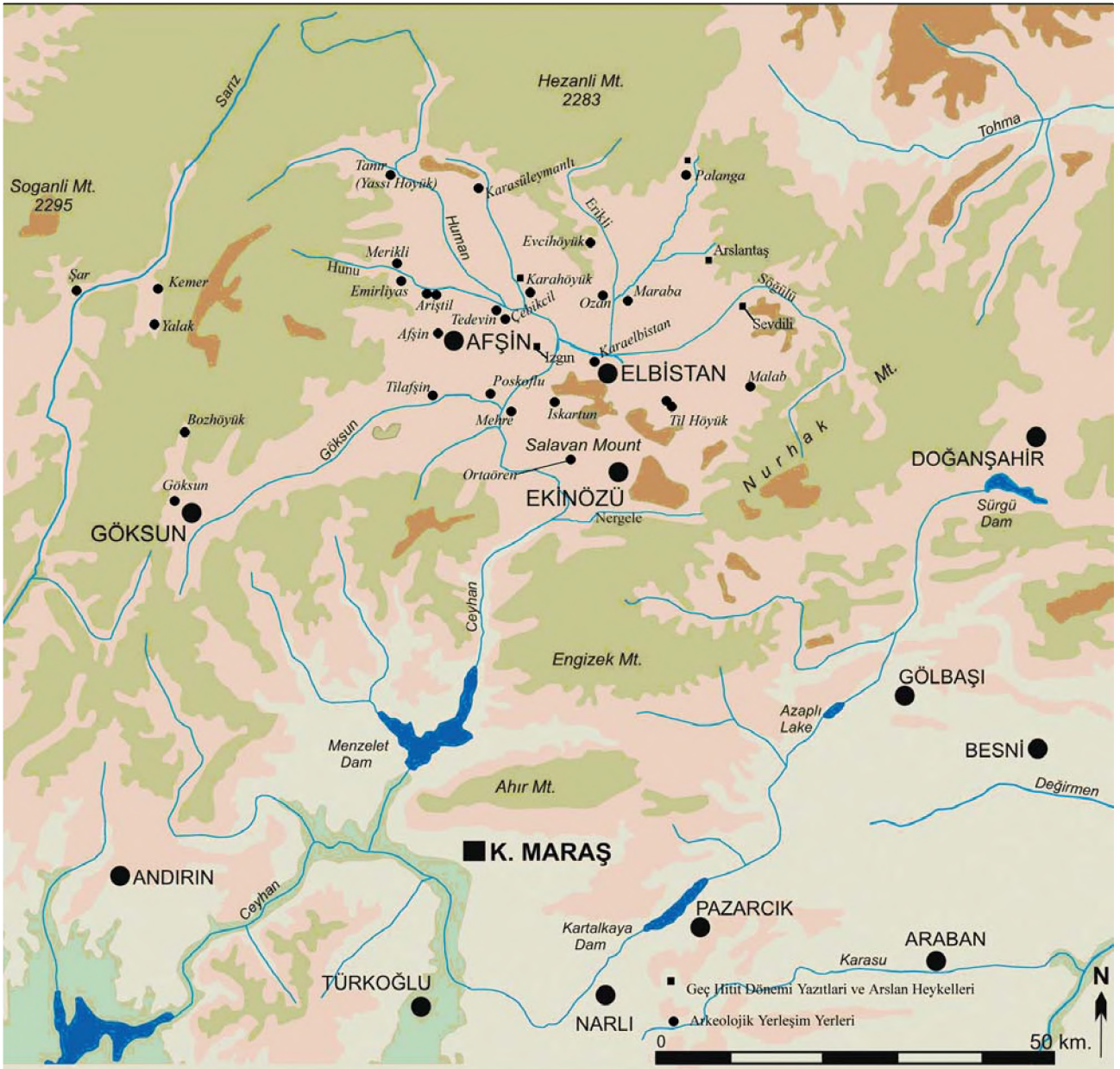
- 1 Grekçe- Ἱππαλεκτρῶν (Transkripsiyonu Hippalektryôn), Latince - Hippalectryon, İngilizce - Hippalektryon
- 2 Aristophanes, Frogs, 926
- 3 Bothmer 1953, 132
- 4 Bothmer 1953, 132
- 5 Bothmer 1953, 135; LIMC 1990, V 1-2, 427, Res.1
- 6 LIMC 1990, V 1-2, 428, Res.25
- 7 LIMC 1990, V 1-2, 430, Res.53
- 8 Bothmer 1953, 132-133; Bothmer 1962, 258, Res.8; LIMC 1990, V 1-2, 430, Res.56
- 9 LIMC 1990, V 1-2, 430, Res.61
- 10 LIMC 1990, V 1-2, 429, Res.44
- 11 Bothmer 1953, 134
- 12 Carpenter 2002, 41
- 13 Boardman 1995, 64, Res.150
- 14 Bothmer 1953, 135; LIMC 1990, V 1-2, 429, Res.52; Higgins 1967, 30, Lev.33A
- 15 Payne-Young 1936, 74, Lev.136; Schuchhardt-Schrader 1939, 239-240, Lev.146; LIMC 1990, V 1-2, 430, Res.79
- 16 LIMC 1990, V 1-2, 428, Res.14
- 17 Bothmer 1953, 136; LIMC 1990, V 1-2, 431, Res.81

KAYNAKÇA ve KISALTMALAR

- Aristophanes, : Aristophanes, Frogs
- Boardman 1995, :J. Boardman, Athenian Black Figure Vases (1995)
- Bothmer 1953, :D.V. Bothmer, " The Tawny Hippalektryon" The Metropolitan Museum of Art Bulletin 11, 1953, 132-136
- Bothmer 1962, :D.V. Bothmer, " Five Attic Black-Figured Lip-Cups" AJA 66, 1962, 255-258
- Carpenter 2002, :T.H. Carpenter, Antik Yunan'da Sanat ve Mitoloji. Çev. B.B.M. Ünlüoğlu (2002)
- Higgins 1967, :R.A. Higgins, Greek Terracottas (1967)
- LIMC 1990, :Lexicon Iconographicum Mythologiae Classicae V,1-2 (1990)
- Payne-Young 1936, :H. Payne - G. M. Young, Archaic Marble Sculpture from the Acropolis (1936)
- Schuchhardt - Schrader 1939, :W.H. Schuchardt - H. Schrader, Die Archaischen Marmorbildwerke von der Akropolis (1939)

ELBİSTAN OVASI'NIN GEÇ HITİT ŞEHİR DEVLETLERİ DÖNEMİNDEKİ ÖNEMİ ÜZERİNE GENEL BİR DEĞERLENDİRME

Ali ÇİFTÇİ*

Harita: Milattan önce ikinci bin yıl ve sonrasında Elbistan ve çevresinde bulunan arkeolojik yerleşmeler ile Geç Hitit Dönemine tarihlenen hiyeroglif yazıtların buluntu yerleri

GİRİŞ

Elbistan ve Göksun ovaları ile Tohma Suyu Vadisi, Kuzey Suriye ile İç Anadolu Bölgesi arasındaki yolların kontrol edildiği bir bölgede bulunmaları nedeni ile özellikle Hitit Devleti ve Geç Hitit şehir devletleri döneminde bu bölgelerin kontrolünü önemli kılmıştır. Bölgeden ilk olarak 19. yüzyılın sonlarında W. M. Ramsay (Ramsay 1890) ve daha sonra D. G. Hogart ile J. A. Munro (Hogart - Munro 1893) *Anti-Taros* olarak söz etmişlerdir.

Cumhuriyetin ilk yıllarında H. H. von der Osten (von der Osten 1929) Elbistan'da yaklaşık olarak bir ay gibi bir zaman geçirmiş ve bu zaman zarfından Elbistan Ovası ve çevresinde bulunan birçok eski yerleşim yerini ziyaret etmiştir. Bölgedeki ilk bilimsel çalışma Karahöyük'te 1947'de Tahsin Özgüç başkanlığında yapılan Karahöyük kazısıdır (Özgüç - Özgüç 1949). Karahöyük kazısı Elbistan Ovası ve çevresinde bugüne kadar yapılan en önemli çalışmayı oluşturmaktadır. Kısa bir süre sonra bölgede bulunan Dönmez ile Brice (Dönmez - Brice 1949:50-51) ve G. H. Brown (Brown 1967:123-164) Elbistan ve çevresindeki eski yerleşim yerlerinde bulunan Kalkolitik ve Erken Tunç Çağı çanak çömleğini yayınlamışlardır. Bu çalışmalar Elbistan Ovası ile çevresinin insanlık tarihinin erken dönemlerden itibaren önemli yerleşmelere sahne olduğu ve Anadolu'da tarihi devirlerin başlamasıyla birlikte özellikle Assur Ticaret Koloni Çağı ile Hitit ve Geç Hitit şehir devletleri döneminde yoğun yerleşmelere sahne olduğunu göstermiştir.

Bu çalışmada Elbistan Ovası'nın Son Tunç ve Demir Çağı olarak adlandırılan ve Assur İmparatorluğu'nun bölgeye doğru yayıldığı döneme denk gelen zaman diliminin bölge siyasi ve tarihi coğrafyası ile bölgede bugüne

kadar yapılan çalışmalar sonucunda elde edilen arkeolojik malzemenin Elbistan ile çevresi için önemi üzerinde durulacaktır. Bu dönem Anadolu'su ile ilgili siyasi gelişmeleri Malatya, Kilikya, Karkamış ve İç Anadolu Bölgesi'ndeki yerel krallıkların geride bıraktığı çivi yazılı kitabeler ile dönemin Assur Devleti yıllıkları oluşturmaktadır.

Elbistan Ovası¹ tarihi Kilikya Bölgesi'nin doğusunda, Doğu Anadolu Bölgesi'nin ise güney batı ucunda bulunmaktadır. Alivüyonlu toprağa sahip olan Elbistan Ovası deniz seviyesinden 1150 m. yükseklikte yer almakta ve ovanın etrafı dağlarla adeta çevrelenmiştir. Ovanın batısında Binboğa (2500 m.), güneyinde Berit (3054 m.) kuzeyinde Hızanlı (2256 m.) ve doğusunda da Nurhak Dağları (3090 m.) yer almaktadır. Ayrıca Ceyhan Nehri (*Pyramus*) ovanın en önemli akarsuyu olup bünyesine Söğütlü Çayı ile Sarsap, Göksu ve Hurman Çay'ını da alarak Güney Doğu Toroslar üzerinden Akdenize doğru akar. Bölgenin bu önemli su kaynaklarının yanı sıra, Elbistan ve çevresindeki alüvyonlu topraklar Türkiye'nin en verimli tarım alanlarından birini oluşturmaktadır. Yine tarımdan sonra bölgenin ikinci önemli geçim kaynağı olarak hayvancılık öne çıkmaktadır. Tarım alanlarının az olduğu yüksek yerlerde, özellikle Nurhak ve Göksun ilçelerinin bulunduğu bölgelerde hayvancılık en büyük geçim kaynağını oluşturmaktadır.

ELBİSTAN OVASI VE ÇEVRESİNİN GEÇ HİTİT DÖNEMİNDEKİ ÖNEMİ

Hitit Devleti'nin yıkılması sırasında bu devlete bağlı olan alanlarda yarı bağımsız yaşayan bölgelerin başta Tarhuntaş ve Kargamış (Hawkins 1988:104, 2000:283) olmak üzere bir süre sonra bağımsız oldukları bilinmekle beraber bu geçiş dönemine dair

çok az bir bilgiye sahibiz (M. Ö. 1200-1000). Hititlerin ortadan kalkmasından sonra Tarhuntaşa'nın Batı, İç Anadolu ile Kilikya Bölgesi'ni kısa sürede kontrolü altına aldığı (Beal 1993:29-39; Bryce 2005:349; Dinçol vd. 2000:1-29; Melchert 2007: 507-13) buna karşın Kargamış Krallığı'nın da Kuzey Suriye ile Fırat Vadisi boyunca Malatya'ya kadar olan alanı kendi kontrolü altına aldığı anlaşılmaktadır (Bryce 2005:349-350; Hawkins 1988:104). Ancak bu yeni ortaya çıkan iki krallığın tam olarak birbirinde ayıran sınırları bilinmemekle beraber aşağıda ele alınacak olan Karahöyük kitabesi bu konuda önemli ip uçları içermektedir (Hawkins 1993:276-277, 2000: 288-295).

Hitit Devleti'nin yıkılmasından sonra Kuzey Suriye ile Anadolu'da oluşan bu güç boşluğunun ilk olarak Tarhuntaşa ve Kargamış tarafından doldurduğu daha sonra da şehir devletlerinin bu geçiş sürecinde önemli rol oynadıkları anlaşılmaktadır. Eski Hitit Devleti topraklarında yeni krallıkların ortaya çıkmaya başladığı örneğin Tabal (Kululu/Kayseri), Gurgum (Kahramanmaraş), Melid (Arslantepe/Malatya), Kargamış, Kummuh (Samsat/Adıyaman), Que (Cilicia/Çukurova-Adana), Sam'al (Zincirli), ve Unqi (Kunulua, Amik Ovası) gibi şehir devletlerinin ortaya çıkıp bu döneme damgalarını vurdukları ifade edilmektedir (Hawkins 1974:67-83, 1982:373-441, 2000:249-281; Özgüç 1971; Winter 1973:154-256).

Bu küçük ancak güçlü şehir devletlerinin yanı sıra özellikle İç Anadolu'da Frigler (Gordion) ve Kuzey Doğu ve Doğu Anadolu'da da Urartu Krallığı'nın (Tuşpa-Van) büyük birer güç olarak ortaya çıktıkları ve çoğu zaman bu büyük krallıkların Melitane (Malatya), Kummuh, ve Kargamış gibi şehir devletlerinin iç işlerine karıştıkları görülmektedir. Bu

dönemde Elbistan Ovası ve çevresinin Karkamış Krallığı'ndan yeni ayrılmış olan Melitane Krallığı toprakları içerisinde yer aldığı Elbistan ile Malatya civarında elde edilen çivi yazılı kitabelerden anlaşılmaktadır. Ancak bu yazılı kaynaklar da ifade edilenler ile Elbistan Ovası ve çevresinden gelen arkeolojik malzemenin özellikle çanak çömlek örneklerinin birbirinden farklı olduğu görülmektedir².

Elbistan Ovası'nda bulunan Karahöyük'te 1947 yılında Tahsin Özgüç başkanlığında yapılan kazılar da *insitu* durumunda ele geçirilen çivi yazılı Karahöyük kitabesi (Özgüç - Özgüç 1949:22-25) bölge tarihi için çok önemlidir. Tahsin Özgüç tarafından Hitit sonrası döneme tarihlenen kitabe 2.38 cm. yüksekliğinde ve 1.11 cm. genişliğindedir. Kitabenin önü, sağ ve sol tarafı yazılıdır. Özgüç ve Özgüç'ün belirttiğine göre, kitabe ilk bulunduğu dikkatli bir şekilde yumuşak toprakla arka ve sol taraflarından bir duvarla çevrildiğidir. Ancak Hawkins tarafından yapılan incelemelerde kitabenin yazım tarzı ile yazı türünün Malatya-Arslantepe ve Kargamış'tan gelen ve bu döneme tarihlenen kitabelerle herhangi bir bağının olmadığı (Izgın, Gürün, Kötükale, İspekçür ve Darend) buna karşın Karahöyük kitabesinin İç Anadolu Bölgesi'nde bulunan Kızıldağ, Karadağ, ve Burunkaya kitabeleri yazım tarzı ve yazı şekli itibarıyla ile yakın benzerlikler gösterdiğini belirtmiştir (Hawkins 1993: 273-279, 1998:69 n.44, 2000: 287-288).

Yerel 'Fırtına Tanrısı'na adanmış olan kitabe bu bölgenin yerel beyi olan Armanani tarafından, büyük kral Ir-Teşub için yaptırılmış, ancak bu kralın kim olabileceği konusunda değişik fikirler ileri sürülmüştür. Hawkins'e göre büyük Kral Ir-Teşub Kargamış'ta bulunan kraldan ziyade, İç

Anadolu'da Hitit Devleti'nin dağılmasından sonra ortaya çıkarak bu bölgedeki güç boşluğunu dolduran Tarhuntaşa Kralı'dır (Hawkins 1988: 99-108, 1993: 273-279, 1998: 63-77, 2000: 283). Hawkins'in Karahöyük kitabesinin tercümesine göre bu yazıt Tarhuntaşa kralı tarafından Elbistan bölgesinde M.Ö. 12 yüzyılda yapılmış ve dolayısıyla bu dönemde Elbistan bölgesi Tarhuntaşa Krallığı'nın egemenliği altında olduğu, ancak daha sonra M.Ö. 11 yüzyılda Malatya'da bulunan Melitane Krallığı'nın bölgeyi kendi topraklarına ilhak ettiğini belirtmiştir (Hawkins 1993: 279, 1998:72, 2000: 287-288).

Yazıtın birinci ve dördüncü satırları bu yorumu doğrular niteliktedir. Şöyle ki:

"Büyük (muhteşem) kral Ir-Teşub Poculum topraklarına geldiği zaman bu şehri boş buldu ve krallık tahtına oturdu..... bölge topraklarında yeni evler ve şehirler kurdu"

(Hawkins 2000:289), bu ifadelerden de anlaşılacağı üzere Elbistan bölgesinin bu dönemde yerleşmeye sahne olmadığı veya Hitit Devleti'nin dağılmasında sonra Elbistan Ovası ve çevresine hakim olmak için Kuzey Suriye ile Fırat havzasına hakim olan Kargamış ile İç Anadolu ve Kilikya Bölgesi'ni egemenliği altında bulduran Tarhuntaşa Krallığı arasında bölgeye hakim olmak için bu alanlarda yapılan mücadeleler sonucunda bölgenin yıkıma ve talana sahne olduğu anlaşılmaktadır. Yine kitabenin 17 ve 20 satırlarında büyük Kral Ir-Teşub Elbistan ve çevresinde imar faaliyetlerinde bulunduğu ve artık bölgede kendisine karşı kimsenin gelmeyeceği ifade edilmektedir³. Bölgedeki

Tarhuntaşa Krallığı'nın varlığını fazla sürmediği anlaşılmaktadır. Keza Karahöyük'ün 5 km. kadar güneyinde Izgın Köyü'nden gelen Izgın I ve II kitabelerinden anlaşıldığına göre bölge M. Ö. 11 yüzyılda Melitane Krallığı'nın hakimiyeti altına girmiştir (Hawkins 1993:279, 1998:72, 2000: 314-318).

Izgın kitabeleri "*Ülke Beyi*" ifadeleri taşımakta ki bu ünvan Malatya ile Elazığ, Tohma Suyu vadisi ve Elbistan bölgesine kadar hakim olduğu bilinen Melitane Krallığı tarafından kullanıldığı bu alanlarda elden diğer yazılı kitabelerden anlaşılmaktadır (Hawkins 1993:278, 1998:72, 2000: 314-318). Izgın kitabeleri yaklaşık olarak M. Ö. 11 ve 10 yüzyılları arasındaki bir döneme tarihlenmekte ve içeriklerinden anlaşıldığına göre bu kitabeler yukarıda da belirtildiği üzere Malatya ve civarında elde edilen kitabelerle aynı ifadeleri taşımakta ve yazım şekilleri ile de uyum göstermektedirler. Ancak bu kitabeler Karahöyük'te bulunandan farklı olarak *Poculum* şehri yerine yine bu bölgede bulunan başka bir şehir olan *Taita* (?)'nin kuruluşu ile ilgilidir. Malatya Ovası'nda kurulmuş olan Melitane Krallığı'nın Kargamış'tan ayrıldığı ve Kargamış'ta bulunan Kuzi-Teşub'un ardılları tarafından kurulduğu bilinmektedir. Bu yazıtlarda yukarıda bahsedilen şehrin kuruluşu dışında yine bölgede inşa edilen diğer kentler ile bu alanlarda yapılan imar faaliyetleri de ifade edilmekte ki özellikle 4 ve 7 satırlarında:

Topraklarıma yeni topraklar, yeni ırmaklar kattım, Taita şehrini inşa ettim, ve Melizi(eans)Malatya'lıları buraya yerleştirdim... Irmaklar ülkesinin insalarını Yalıyasa ve Pithos şehirlerine yerleştirdim..."

(Hawkins 2000:315-316) denilmektedir. Bu ifadelerden de anlaşılacağı üzere Elbistan ve civarındaki topraklar Malatya'da bulunan Melitane Krallığı tarafından ilhak edilmiştir. Yine bu satırlardan da anlaşılacağı üzere muhtemelen Elbistan Ovası ve civarının Tarhuntaş ile Kargamış/Melitane krallıkları arasında mücadeleye sahne olduğu dolayısıyla bölgenin tahribe uğradığı bunun için de Melitane Krallığı tarafından bölgede yeniden imar faaliyetleri yapıldığı anlaşılmaktadır.

Yukarıda bahsi geçen kitabelerin dışında Elbistan Ovası'nın kuzey doğusunda Demir Çağına tarihlenen üç adet aslan heykeli bulunmuştur⁴. Bu aslan heykellerinden Arslantaş olarak bilinen ve Elbistan şehir merkezinden yaklaşık olarak 15 km. uzakta, Elbistan ile Darende yolu üzerinde Yarımca ve Yeniköy arasında bir alanda ele geçirilmiştir (von der Osten 1929:105, fig. 111; Özgüç - Özgüç 1949:11-16; Hawkins 2000:329). 19 yüzyılın ortalarında itibaren varlığı bilinen Arslantaş heykellerinin bulunduğu yerde herhangi bir yerleşmenin veya buldukları yerde herhangi bir binaya veya kapısına dair bir bilgi ortaya çıkarılmamıştır. Karahöyük kazısını yapan heyet tarafından ziyaret edilen bu aslan heykelleri M. Ö. 12 ile 11 yüzyılları arasında bir döneme tarihlenmiştir.

Arslantaş heykellerinin bulunduğu alandan fazla uzakta olmayan Sevdilli Köyü'nde yine bir adet aslan heykeli bulunmuş ve Kahramanmaraş Müzesi'ne taşınmıştır. Sevdilli aslanı 2.04 cm. yüksekliğinde olup andezit blok üzerine ayakta tasvir edilmiştir (Eralp 1995: 115). Arslantaş heykelleri ile Sevdilli heykelinin yapılaş tarzları birbirine benzerlikler göstermekte (Eralp 1995:119) ve muhtemelen heykeller aynı atölyede yapılmışlardır (Orthmann 1971:118). Yine bu aslan heykellerinin bulunduğu noktadan uzak

olmayan bir noktada Palanga Köyü'nde üzeri çivi yazılı bir heykel parçası bulunmuş ve İstanbul Arkeoloji Müzeleri'ne taşınmıştır. Palanga da bulunan bu çivi yazılı heykel parçası ile Kululu'da bulunan bir heykel benzerlikler göstermekte ve yapılaş tarzına göre M. Ö. 7 yüzyıla tarihlenmiştir (Özgüç 1971:47 Lev. 35-39; Hawkins 2000: 325).

ELBİSTAN OVASI VE ÇEVRESİNDE VARLIĞI BİLİNER YERLEŞMELERE GENEL BİR BAKIŞ VE DEĞERLENDİRME

Elbistan ve çevresinin özellikle ovanın kuzey ve kuzeybatısının Assur Ticaret Kolonileri döneminde yoğun olarak yerleşime sahne olduğu anlaşılmaktadır. Özellikle Hunu, Karasüleyman Deresi ile Hurman Suyu'nun (Emirliyas, Merikli, Ariştıl I, II, Afşin, Tedevin, Çebikçil, Tilafşin, Karahöyük ve Tanır) bulunduğu bölgenin buradan geçen ticaret yolunun bir sonucu olarak çok sayıda yerleşime sahne olduğu bilinmektedir. Hunu Deresi'nin yer aldığı alanda sadece bu döneme tarihlenen 5 adet yerleşim yeri bu fikri doğrulamaktadır (Emirliyas, Merikli, Ariştıl I, II ve Tedevin). Ancak bu alandaki en önemli yerleşim yerleri olarak Karahöyük, Tedevin, Tanır ve Afşin ile Ariştıl I öne çıkmaktalar. Tahsin Özgüç ile Nimet Özgüç 1947 yılında bölgede gerçekleştirdikleri çalışmada Karahöyük'ün Elbistan Ovası'nda bulunan en büyük yerleşim yeri olduğunu belirtmişlerdir (Özgüç - Özgüç 1949:16-17). Karahöyük⁵ ovanın merkezinden geçen doğu batı ile kuzey güney yönündeki yolların merkezinde ve Hurman Suyu'na yakın konumu ile ovaya hâkim bir konumdadır. Ovadaki yerleşmelerin büyükleri değerlendirildiğinde

Karahöyüğün 10.5 hektarlık büyüklüğü ile ovanın en büyük yerleşim yeri olduğu görülür. Yine Karahöyükten başka Tanır (Yassı Höyük) Iskatun, Til Höyük ve Tedevingibi höyüklerin büyüklüklerinin 2.2ha. ile 4.2ha. arasında değiştiği görülmektedir.

Yerleşim yerlerinin büyük çoğunluğunun bölgede bulunan akarsu yataklarının kenarlarında veya yakınında buldukları görülmektedir (Tanır, Merikli, Ariştıl I, II Tedevin, Karahöyük, Tilafşin, Poskoflu ve Karaelbistan). Bölgenin bir diğer özelliği de bugüne kadar bilinen arkeolojik yerleşmelerin ovanın düz ve tarıma elverişli alanlarında bulduklarıdır. Bölgenin tarıma elverişli topraklara sahip olması Elbistan Ovası ile çevresinde bulunan yerleşmelerin gelişmesinde büyük bir etken olduğu, örneğin Söğütlü, Hurman ve Ceyhan Nehri ve bu akarsuların kollarının etrafında bulunan alanlarda yoğun olarak tarım faaliyetleri yürütüldüğü anlaşılmaktadır. Elbistan bölgesi ve civarındaki yerleşmeler için çok büyük bir öneme sahip olan su kaynaklarının bölgedeki yerleşim yerlerinin gelişiminde önemli rol oynamasına karşın diğer faktörlerin özellikle bölgenin tarıma elverişli olması, hayvancılık için büyük otlaklara, maden yatakları ve bölgenin stratejik önemini tarihi devirler boyunca büyük rol oynadığı görülmektedir.

Bölgenin özellikle kuzey doğusu ile doğusunun bu alanlardan gelen arkeolojik malzeme göz önünde bulundurulduğunda Demir Çağı boyunca daha yoğun bir yerleşmeye sahne olduğu (Til Höyük ile Malab höyükleri hariçinde zira bu höyüklerin Kalkolitik'ten M. Ö. ikinci binyıla kadar olan dönemler boyunca yerleşmeye sahne olduğu bilinmektedir) anlaşılmaktadır. Bu alanda Evcihöyük ile Demir Çağı'na tarihlenen Palanga ve bu yerleşmenin 5 km. kadar uzağında Yarımca ve Yeniköy'deki

Arslantaş heykellerinin bulunduğu bölge bulunmaktadır.

Ancak şunu özellikle belirtmek gerekir ki Elbistan Ovası ve çevresinde yer alan bir çok yerleşim yerinin Kalkolitik'ten M. Ö. ikinci binyıl ile özellikle Orta-Geç Tunç ve Demir Çağları boyunca yerleşmelere sahne oldukları ve bazı yerleşim yerlerinin bir diğerinden daha büyük olduğu görülür. Yerleşim yerlerinin büyüklerinde görülen bu farklılığın çeşitli sebeplere dayandığı, örneğin su alanlarına ve maden yataklarına yakınlığı (Merikli, Emirliyas, Ariştıl, Yantepe, Tilafşin ve Poskoflu), ticaret yolları (Karahöyük, Karaelbistan, Tedevin, Tanır) veya siyasi merkez olmaları (Karahöyük, Til Höyük) gibi faktörlerin büyük rol oynadığı görülür. Siyasi merkez olarak belirttiğimiz yerleşim yerleri ile ilgili olarak elimizde yeterince bilgi olmamasına karşın yinede büyükleri ve buldukları konum itibarıyla bu yerlerin birer siyasi, kültürel ve ekonomik merkez olabilecekleri ve bunların etrafında yer alan daha küçük ölçekteki yerlerin ise bu büyük merkezlerin etrafında kümelenedikleri görülür.

Eğer yerleşme yerlerinin büyüklüğü politik ve ekonomik üstünlüğün bir ölçütü olarak kabul edilecek olursa Karahöyüğün (350 x 300 x 18 m.) Elbistan Ovası ve civarındaki yerleşmeleri kendi stratejik konumunu kullanarak büyük ihtimalle kontrol ettiği ve egemenliği altına aldığı görülmektedir. Karahöyük'te yapılan kazılar da bu höyükte boyasız ve boyalı çanak çömlek türlerinin yaygın olduğunu ortaya koymuştur (Özgüç - Özgüç 1949:25). Demir Çağı'na tarihlenen Karahöyük boyasız çanak çömlekleri daha çok kırmızımsı, kahverengi, devetüyü rengindedir. Genel olarak burada ele geçirilen Demir Çağı malları daha çok çanak, kazanlar, sürahiler,

gaga ve yonca ağızlı testiler, taslar, tabaklar, vazolar ve çömlekler oluşturmakta; bu tarzda olan malların ağız kenarları kalın ve parlaktır. Boyalı mallar ise genelde kırmızı, siyah, kahverengimsi hamurlu olup zikzak, dalgalı şeritler, nokta şeklinde küçük yuvarlaklar ile içten içe geçmeli yuvarlaklardan oluşan motiflerle bezenmişlerdir.

Karahöyük kazısında ele geçirilen en önemli buluntulardan birisi de kulpları aslan kafası şeklinde tasvir edilmiş olan bir vazodur. Vazonun kulplarını oluşturan aslan başları kulakları dik, sivri burunlu ve beyaz zeminli kirpikleri ile burnu kahverengi şeritlerle boyanmıştır. Vazonun gövdesinin üzerinde dört tarafını çevreleyen beyaz zeminli bir şerit ve bu şeridin üzerinde kanatlı kuşlar ile 'X' işareti bulunmaktadır. Kırmızı hamurlu olan vazo 37 cm. yüksekliğinde ve 27 cm. genişliğindedir. Kazı ekibi tarafından Hitit sonrası döneme level II'ye tarihlenen vazo daha çok Hitit Dönemi özelliklerini andırmaktadır.

Karahöyük'teki kazıların diğer önemli buluntularının başında gaga ağızlı testiler gelmektedir. Bu gurubun en önemli buluntusu 64 cm. yüksekliğinde, 50 cm. genişliğinde olan ve kırmızı hamurlu, kırmızı boya astar özelliği gösteren düz dipli testidir. Şerit kulplu olan bu testinin gövdesi üzerinde beyaz zemin üstüne geniş şeritler, keskin olmayan zikzaklar kulpun olduğu alan kadar devam etmektedir.

Yukarıda da belirtildiği gibi Karahöyük'te ele geçirilen çanak çömleklerin içerisinde Erken Demir Çağı'na tarihlenen ve Malatya-Elazığ bölgelerinde yoğun olarak görülen yivli kapların Elbistan bölgesinde görülmemeleridir (Sevin 1991:87-97). Elde ya da çok ağır dönen çarkda yapılmış, açık kahverengi hamurlu,

bir kısmı saman karışımı özelliği gösteren, yüzeyleri kahve rengi astarlı ve kırmızı boya bezemeli olan kaplarının en önemli özelliği yivli bir özellik göstermeleridir. Bu yivli kapların yerine Elbistan bölgesinde İç Anadolu'da görülen boyasız ve boyalı çanak çömlek türleri hakim bir özellik gösterirler. Yukarıda da belirtildiği gibi eğer gerçekten Elbistan bölgesi Hitit Devleti'nin dağılmasından sonra kısa bir süreliğine Tarhuntaş Krallığı'nın (M. Ö. 1200-1100) egemenliği alanına girmiş ve daha sonrada Melitane (Malatya) Krallığı'nın egemenliği altına geçmiş ise bu bölgede çok yivli bir özellik gösteren kapların bulunmaması bir çelişki yaratmaktadır. Eğer gerçekten Elbistan Ovası Melitane Krallığı'nın etkisi altına girmiş ise (Hawkins 1993:279, 1998:72, 2000: 287-288), ki bu bölgede bulunmuş olan çivi yazılı yazıtlarla örneğin Izgın I, II, Palanga ile Malatya ve etrafında bulunan çivi yazılı kitabelerle desteklenmekte, o zaman bu dönem kaplarında görülen örneğin küplerin, tasların ağız kenarlarından omuz ve boyunlarına kadar görülen yivli kapların burada da görülmesi gerekir, ancak Karahöyük'te yapılan kazılar da bu tarzda yapılan kaplara rastlanılmamıştır. Karahöyük'te ortaya çıkarılan kapların Kültepe ile Kululu'da ortaya çıkarılan çanak çömlekler ile çok büyük benzerlikler gösterdiği görülmektedir (Özgüç 1971:13-31).

SONUÇ

Elbistan Ovası ve çevresinde görülen uygun iklim koşulları, bol tarım alanları, Ceyhan Nehri, Söğütlü, Göksu, Hurman Çayı ile dağlık alanlarda bulunan su ve otlaklar ile yörenin stratejik konumunun bu bölgenin yoğun olarak yerleşmelere sahne olmasında en önemli etken oldukları görülmektedir.

Ovada gerek büyüklükleri ve gerek de buldukları stratejik konum ile Karahöyük, Tanır, Göksun, Iskartun, Ortaören, Til Höyük ve Afşin gibi höyüklerin M. Ö. ikinci ve birinci binyıl boyunca çok önemli yerleşmelere sahne oldukları görülmektedir. Yine bölgede bulunan eski çağ yerleşim yerlerinin özellikle Orta ve Son Tunç ile Demir Çağları boyunca yerleşmeye sahne olan yerlerde devamlılık olduğu dikkati çekmektedir.

Ayrıca Hitit Devleti'nin yıkılmasından sonra bölge üzerinde hak iddia eden Tarhuntaşa ile Meltane/Kargamış krallıkları arasında çatışmaların yaşandığı Karahöyük ile Izgın I ve II kitabelerinin varlığı bunu doğrulamaktadır. Yine Karahöyük ile Izgın I ve II kitabeleri bölgenin Hitit Devleti yıkıldıktan sonra tekrar yeniden inşa edilemeye çalışıldığı anlaşılmıştır.

Bu çalışmanın sonucunda, bölgede bulunan yazılı kitabelerden ve diğer arkeolojik malzemenin incelenmesinden Elbistan ve çevresinin yeniden sistemli bir şekilde araştırılmaya, özellikle ovanın kuzey doğusu ve güney doğusu ile dağlık bölgelerinin ihtiyacı olduğu görülmektedir. Zira bu alanlardan Erken Demir Çağı'na tarihlenen arkeolojik malzemelerin varlığının bilinmesine rağmen (Sevilli ve Arslantaş heykelleri ile Palanga yazılı heykel parçası) ovanın bu kesimlerinde bulunan arkeolojik yerleşmeler ile ilgili elimizde yeterince bir bilgi bulunmamaktadır. Bu nedenle bölgede yapılacak kapsamlı bir çalışma ile Elbistan Ovası ve çevresinde bulunan yerleşim yerlerinin Geç Tunç Çağı'ndan Erken Demir Çağı'na geçiş süreçleri hakkında daha sağlıklı bir bilgi elde edilmesi mümkündür.

SUMMARY

In this article, the political and historical geography of the Elbistan Plain from the Late Bronze to the Iron Age is considered alongside the archaeological materials that so far have been reported in the Elbistan Plain and its vicinity. In particular, Neo-Hittite and Assyrian Empire period material such as inscriptions from Karahöyük and Izgın, and sculptures from Arslantaş and Sevilli was examined. In addition to this evidence, pottery and other archaeological material is considered in order to establish historical events that attributable to the Elbistan region throughout the Late Bronze to the Iron Age.

NOTLAR

- * Ali ÇİFÇİ, University of Liverpool, School of Archaeology, Classics & Egyptology, 12-14 Abercromby Square, Liverpool L69 3WZ, ENGLAND a.cifci@liv.ac.uk
- 1 Elbistan Ovası, ismini Elbistan şehrinden almakta ve Kahramanmaraş ilinin en büyük ilçesi konumundadır. Elbistan şehrinden başka bu bölgede ayrıca Afşin (Arabisos, Yarpuz) (Hogart - Munro 1893: 41-47; Anderson 1897:22-44), Göksun (eski Cocusus) (Anderson 1897:22-47), Ekinözü ve Nurhak şehirleri yer almaktadır.
- 2 Bkn. Sayfa 5-6.
- 3 *234 bir ev yaptım..... bundan sonra otorite karşı herhangi bir başkaldırı olmasın* (Hawkins 2000:290).

- 4 Yukarıda bahsedilen Geç Hitit devri kitabe ve arslan heykelerinin dışında Yukarı Yapalak köyü civarında bir Hitit kitabe- si bulunduğu rapor edilmiştir (Garstang 1929:213) ancak bu kitabeye dair başka herhangi bir yayında bahsedilmemiştir Garstang 1929 yılından "Over the watershed nearing Albistan, at a spot between the villages of Ahagha and Yapalak, a badly defaced Hittite inscription has been seen but not published and it seem to have been removed" (Garstang 1929:213) şeklinde ifade ettiği bu kitabenin yeri olarak belirttiği alanda bugün Yukarı ve AşağıYapalak köyleri bulunmaktadır ve Garstang'dan başka kimse böyle bir yazıtın varlığından söz etmemektedir.
- 5 Karahöyük'te Tahsin Özgüç başkanlığında bir ekip tarafından 1947 yılında 20 x 20 ölçülerinde höyüğün en üstünden modern köy yerleşmesi tarafından tahrip edilmiş olan bir alanda çalışma yapılmış. Kazı heyeti tarafından Karahöyük'teki yapılaşma dört ana evreye ayrılmış, höyüğün en üst kısmından Roma, Helenistik ve onun altında iki evreyide Geç Hititler dönemine olarak belirtip dört inşa dönemine ayırmış, en son tabakayıda Hitit devleti dönemine tarihlemiş, ve Karahöyüğün bir kerpiç duvarlada etrafının kale şeklinde çevrelendiğini belirtilmiştir (Özgüç - Özgüç 1949:20-21 ve 36).

KAYNAKÇA

Anderson, J. G. C. 1897, "The Road-System of Eastern Asia Minor with the Evidence of Byzantine Campaigns" *The Journal of Hellenic Studies* 17: 22-44

Beal, R. 1993, "Kurunta of Tarhuntašša and the Imperial Hittite Mausoleum: A New Interpretation of Š10 of the Bronze Tablet" *Anatolian Studies* 43: 29-39

Brown, G. B. 1967, "Prehistoric Pottery from the Antitaurus" *Anatolian Studies* 17: 123-164

Bryce, T. 2005, *The Kingdom of the Hittites*, Oxford

Dinçol, A.; J. Yakar; B. Dinçol, I; A. Taffet 2000, "The Borders of the Appanage Kingdom of Tarhuntašša - A Geographical and Archaeological Assessment" *Anatolica* 26: 1-19

Dönmez, Ahmet; W.C. Brice 1949, "The Distribution of Some Varieties of Early Pottery in South-east Turkey" *Iraq* 11: 44-58

Eralp, Gül 1995, "Sevdili Köy Geç Hitit Aslanı" *İ. Metin Akyurt, Bahattin Devam anı Kitabı-Eski Yakın Doğu Kültürleri Üzerine İncelemeler* (ed) A. Erkenal, H. Erkanal, H. Hüryılmaz, A. Tuba Ökze, N. Çınardalı, S. Günel, H. Tekin, B. Uysal, D. Yalcıklı, 115-120, İstanbul

Garstang, J.; O. R. Gurney 1959, *The Geography of the Hittite Empire*, London

Hawkins, J. D. 1974, "Assyrians and Hittites" *Iraq, in Honour of Sir Max Mallowan*, 36:67-83

1982, "Neo-Hittite States in Syria and Anatolia", *The Cambridge Ancient History: The Prehistory of the Balkans; and Middle East and the Aegean World, Tenth to Eighth Centuries BC*, Vol. III part I. 372-441

1988, "Kuzi-Tešub and the Great Kings of Karkamiš" *Anatolian Studies* 38:99-108

1993, "The historical significance of the Karahöyük (Elbistan) Stele" *Aspects of Art and Iconography: Anatolia and its Neighbors, Studies in Honor of Nimet Özgüç* (ed.) M. J. Mellink - E. Porada - T. Özgüç, 273-279

1998, "Hittites and Assyrians at Melid (Malatya)" *34 International Assyriology Congress*, (ed.) Hayat Erkanal, Veysel Dönmez, Ayşegül Uğurlu, 63-78, İstanbul

2000, *Corpus of Hieroglyphic Luwian Inscriptions Vol. I, Inscription of the Iron Age, Part 1*

Hogart, D. G.; J. A. R. Munro 1893, *Modern and Ancient Roads in Eastern Asia Minor*, Supplementary Papers of the Royal Geographical Society

Konyar, E. 2008, "Kahramanmaraş Yüzey Araştırması 2007" *Anadolu Akdeniz Arkeoloji Haberleri* 8:130-136

Melchert, H. Craig 2003, *The Luwians: Handbook of Oriental Studies; The Near and Middle East*, Leiden

Orthmann, W. 1971, *Untersuchungen zur spatheth Kunst*, Bonn

Özgüç, T.; N. Özgüç 1949, *Türk Tarih Kurumu Tarafından Yapılan Karahöyük Harfiyat Raporu 1947; Ausgrabungen in Karahöyük*, Ankara

Özgüç, T. 1971, *Demir Devrinde Kültepe ve Civarı: Kültepe and its Vicinity in the Iron Age*, Ankara

Ramsay, W. M. 1890, *The Historical Geography of Asia Minor*, Royal Geographical Society's Supplementary Paper Vol. IV, London

Sevin, V. 1991, "The Early Iron Age in the Elazığ Region and the Problem of the Mushkians" *Anatolian Studies* 41:87-97

von der Osten, Hans H. 1929, *Explorations in Hittite Asia Minor 1927-28*, Oriental Institute Communications No. 6, Chicago

Wilhelm, G. 1989, *Hurrians*, (Translated by J. Barnes) Warminster

Winter, Irene J. 1973, *North Syria in the Early First Millennium BC with Special Reference to Ivory Carving*, Columbia Üniversitesi, Basılmamış Doktora Tezi, Xerox microfilm

Yakar, J. 1993, "Anatolia civilisation following the disintegration of the hittite empire: An archaeological appraisal" *Tel Aviv* 20:3-28

İZMİR ARKEOLOJİ MÜZESİ'NDE BULUNAN BİR GRUP MEGARA KÂSESİ BASKI KALIBI

Ayla ÜNLÜ*

Bu makalemizin konusunu İzmir Arkeoloji Müzesi koleksiyonları arasında yer alan ve Helenistik Devre ait olan Megara Kâsesi baskı kalıpları oluşturmaktadır¹. Bu baskı kalıpları müzemize müsadere yoluyla kazandırılmıştır. Bu eserlerin müzeye geliş tarihleri ile buluntu yerleri hakkında herhangi bir bilgi mevcut değildir.

KATALOG

14934 ENVANTER NUMARALI MEGARA BASKI KALIBI

Pişmiş topraktan yapılmış olan baskı kalıbının hamuru bej renktedir. İyi korunmuş durumdaki eserin yüksekliği 1,9 cm. uzunluğu 3,9 cm. ve genişliği 1,4 cm. dir. Dikdörtgen şekilli ve konik tutamaklı bir baskı kalıbıdır. Yüzeyinde dört kazıma çizgiden oluşan yivler vardır.

14917 ENVANTER NUMARALI MEGARA BASKI KALIBI

Pişmiş topraktan üretilmiş baskı kalıbı bej renk hamurludur. İyi korunmuş durumdaki eserin yüksekliği 3,1 cm. uzunluğu 4 cm. ve genişliği 1,9 cm. dir. Yaprak biçimli, konik tutamaklı baskı kalıbının bir ucu yuvarlatılmış ve tek kazıma çizgi ile kenarı sınırlandırılmıştır. Orta kısmında dik olarak inen üç kazıma çizgi bulunmaktadır.

14918 ENVANTER NUMARALI MEGARA BASKI KALIBI

Pişmiş topraktan yapılmış olan baskı kalıbının hamuru bej renktedir. İyi korunmuş eserin yüksekliği 2,7 cm. uzunluğu 4,9 cm. ve genişliği 2 cm. dir. Yaprak biçimli ve kısa konik tutamaklı bir baskı kalıbıdır. Sivri uçlu olup iki kazıma çizgi ile kenarları

sınırlandırılmıştır. Orta kısmından dik olarak inen küçük çizgilerle yaprağın ayası belirtilmiştir.

14904 ENVANTER NUMARALI MEGARA BASKI KALIBI

Pişmiş topraktan yapılmış bej renk hamurludur. İyi korunmuş durumdaki baskı kalıbının yüksekliği 1,7 cm. uzunluğu 4,8 cm. ve genişliği 1,7 cm. dir. Yaprak biçimli, konik tutamaktır. Uzunca, ucu sivri, yan kenarları tırtıklı olup yaprağın ortasındaki iki kazıma çizgi yaprağın ayasını oluşturmaktadır.

14919 ENVANTER NUMARALI MEGARA BASKI KALIBI

Pişmiş topraktan yapılmış olan baskı kalıbının hamuru bej renktedir. İyi korunmuş durumda olan eserin yüksekliği 2,7 cm. uzunluğu 3 cm. ve genişliği 1 cm. dir. Zeytin yaprağı biçimli ve kısa konik tutamaklı bir baskı kalıbıdır. Sivri uçlu, kenarları ve orta çizgisi yivlerle belirtilmiş olup sap kısmı düğümlü izlenimi vermektedir.

14940 ENVANTER NUMARALI MEGARA BASKI KALIBI

Pişmiş topraktan yapılmış bej renk hamurludur. İyi korunmuş durumdaki eserin yüksekliği 2,7 cm. uzunluğu 2,3 cm. genişliği ise 1,5 cm. dir. Zeytin yaprağı biçimli ve kısa konik tutamaklı bir baskı kalıbıdır. Üç zeytin yaprağı ortasında iki zeytin tanesi mevcuttur. Yaprakların kenarları detaylı işlenmiş olup yapraklar dip kısmında bir boğumla birleştirilmiş durumdadır.

14900 ENVANTER NUMARALI MEGARA BASKI KALIBI

Pişmiş topraktan yapılmış olan baskı kalıbının hamuru bej renktedir. Eserin yüksekliği 2,9 cm. ve çapı 2,9 cm. dir. Çiçek rozeti şeklinde ve konik tutamaklı bir baskı kalıbıdır. Orta kısmı kabartma olarak yapılmış, yuvarlak tomurcuk kısmı ve onun etrafında yine kabartma olarak sekiz küçük yaprakçık mevcuttur. Kenarlarında sekiz taç yaprak vardır ve yaprakların kenarları kazıma çizgilerle belirtilmiştir. Yapraklardan bir tanesinin ucu kırık ve eksiktir.

14927 ENVANTER NUMARALI MEGARA
BASKI KALIBI

Pişmiş topraktan yapılmış bej renk hamurludur. Hafif aşınmış durumda olan eserin yüksekliği 2,8 cm. ve genişliği 2,4 cm. dir. Kıvrık bir asma dalının ucunda asılı asma yaprağı ve bir salkım üzümünden oluşan konik tutamaklı bir baskı kalıbıdır. Yaprığın damarları ve üzüm taneleri ayrıntılı işlenmiştir.

14967 ENVANTER NUMARALI MEGARA
BASKI KALIBI

Pişmiş topraktan yapılmış olan baskı kalıbının hamuru bej renktedir. Eserin yüksekliği 2,2 cm. uzunluğu 1,7 cm. ve genişliği 1,2 cm. dir. Küçük noktacıklar biçiminde yapılan üzüm taneciklerinden oluşan, üzüm salkımı şeklinde konik tutamaklı bir baskı kalıbıdır.

14953 ENVANTER NUMARALI MEGARA
BASKI KALIBI

Pişmiş topraktan yapılmış olan baskı kalıbının hamuru bej renktedir. İyi korunmuş durumdaki eserin yüksekliği 1,9 cm. uzunluğu 2,3 cm. ve genişliği 1,2 cm. dir. Ağız kenarından yukarı doğru yükselerek bir kıvrım yapıp omuza bağlanan iki kulba sahip, gövde üzeri yivli, ince uzun formulu, yüksek kaideli, krater şeklinde konik tutamaklı baskı kalıbıdır.

14957 ENVANTER NUMARALI MEGARA
BASKI KALIBI

Pişmiş topraktan yapılmış bej renk hamurludur. Oldukça aşınmış durumda ve ayrıntıları pek belirgin olmayan eserin yüksekliği 1,6 cm. uzunluğu 3,2 cm. ve genişliği 5 mm. dir. Gövdesi gergin, ayakları açılmış, koşar durumda, kısa kuyruklu, köpek şeklinde bir baskı kalıbıdır.

14928 ENVANTER NUMARALI MEGARA
BASKI KALIBI

Pişmiş topraktan yapılmış olan baskı kalıbının hamuru bej renktedir. Eserin yüksekliği 2,8 cm. uzunluğu 2,3 cm. ve genişliği 1,2 cm. dir. Ön ayakları gergin, arka ayakları kıvrılmış, zıplar durumdaki tavşan şeklinde, konik tutamaklı bir baskı kalıbıdır. Uzun, dik kulaklı, kulaklarından biri kırık ve kısa kuyrukludur. Gövde üzerindeki tüyleri muntazam biçimde belirtilmiş durumdadır.

14965 ENVANTER NUMARALI MEGARA
BASKI KALIBI

Pişmiş topraktan yapılmış bej renk hamurludur. Eserin yüksekliği 1,6 cm. uzunluğu 2,1 cm. ve genişliği 1,2 cm. dir. Grifon şeklinde ve kısa konik tutamaklı bir baskı kalıbıdır. Aslan vücutlu, kanatlı ve sıçrar durumdaki grifonun ön ayakları yukarı kalkık durumdadır.

14962 ENVANTER NUMARALI MEGARA
BASKI KALIBI

Pişmiş topraktan yapılmış olan baskı kalıbının hamuru bej renktedir. Aşınmış durumda olan eserin yüksekliği 1,3 cm. uzunluğu 2,5 cm. ve genişliği 7 mm. dir. Sağ kolu yukarıda, sol kolu aşağıya doğru ve gövdesi hafif sağa eğilmiş durumda, çıplak erkek şeklinde, konik tutamaklı bir baskı kalıbıdır. Detayları kısmen silikleşmiş durumdadır.

14971 ENVANTER NUMARALI MEGARA
BASKI KALIBI

Pişmiş topraktan yapılmış olan baskı kalıbının hamuru bej renktedir. Eserin yüksekliği 1,7 cm. uzunluğu 1,3 cm. ve genişliği 7 mm. dir. İç içe helezonik dairelerden oluşmuş, konik tutamaklı bir baskı kalıbıdır.

DEĞERLENDİRME

Megara kâseler, Helenistik Dönem'in en önemli seramik gruplarından. M.Ö. 3. yüzyılının başlarından itibaren üretilmeye başlanmış ve Helenistik Dönem boyunca kullanılmıştır. "Kalıplı kâseler" veya "Masa üstü kapları" diye adlandırılan Megara tipi kapların en önemli özelliklerinden birisi tüm dış yüzünün kabartma şeklinde yapılmış çeşitli motiflerle bezeli olmasıdır. Genelde yarım küresel forma sahip olan Megara kâselerin yapımında kullanılan kalıpların üzerine hamur henüz yaşken baskı kalıpları ile bastırılarak bezemeler oluşturulmuştur. Megara kâsesi kalıpları üzerinde kullanılan baskı kalıpları pişmiş topraktan yapılmış olup damga mühürlerini andırmaktadır. Baskı kalıplarının (damga) üzerinde çeşitli geometrik, bitkisel motifler, rozetler ve figürler yer alır. Helenistik Dönemin karakteristik eserlerinden olan Megara kâsesi baskı kalıplarının M.Ö. 3-2. yüzyıllara ait olduğu düşüncesindeyiz.

SUMMARY

The bowls of Megara are very important ceramic groups of Hellenistic Period. Their production began in the BC 3rd centuries and they are used through Hellenistic Period. The impression moulds of Megara were brought to Izmir Archeology Museum by confiscation. There is no clue about their founding places. They are made from fired soil. They seem like a stamp seal. There are various figures badges and floral and geometrical motifs on them. The impression moulds of Megara are the characteristic of Hellenistic Period. We concerned about that they must be belong to the BC 3-2 th. Centuries.

NOTLAR

- * Ayla ÜNLÜ, Arkeolog, İzmir Arkeoloji Müzesi, İzmir/TÜRKİYE
- 1 Bu eserler üzerinde yaptığım çalışmada bana yardımcı olan arkeolog Sayın Halil Hamdi EKİZ'e ve eserlerin resimlerini çeken Sayın Seçil TÖRE'ye teşekkürlerimi sunarım.
 - 2 Anlağan 2000, s.14; Üstüner 1999, s.1-98.
 - 3 Anlağan 2000, s.13.
 - 4 Ekiz-Ünlü 2005, s.55.

KAYNAKÇA

Anlağan, Tanju 2000, Sadberk Hanım Müzesi Kalıplı Kâseler ve Kabartmalı Kaplar, Sadberk Hanım Museum Moldmade Bowls and Related Wares. Vehbi Koç Vakfı Sadberk Hanım Müzesi, İstanbul.

Ekiz, Halil Hamdi-Ayla Ünlü 2005, "İzmir Arkeoloji Müzesi'nde Bulunan bir Grup Megara Kasesi Baskı Kalıbı ile Megara Kasesi Kalıbı", Türk Arkeoloji ve Etnografya Dergisi Yıl: 2005, Sayı: 5, s.51-55.

Richter, Gisela 1979, Yunan Sanatı, (Türkçesi: Beral Madra), Cem Yayınevi, İstanbul.

Üstüner, Ali Cengiz 1999, Antik Yunan Keramik Sanatı, Anka Yayınları: 8, İstanbul.

EDİRNE-ZİNDANALTI KURTARMA KAZILARINDA BULUNAN ERKEN OSMANLI SERAMİKLERİ - I

Gülgün YILMAZ*

Edirne, Merkez, Dilaverbey Mahallesi, Saraçlar Caddesi, 4. pafta, 15. Ada, 21-53 parsel, Zindanaltı Mevki'nde Edirne Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu'nun kararı, Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın izniyle Edirne Arkeoloji ve Etnografya Müzesi Müdürlüğü tarafından 2008 yılında kurtarma kazısı başlatılmıştır. Buradaki çalışmalar kentin sur dışı yapılanması hakkında önemli bilgiler vermenin yanı sıra, Osmanlı Dönemine ait önemli bulgular sağlamıştır.

Kazıların yapıldığı alan kent surunun dış kesiminde kalmakta; kazının başlangıç seviyesi yaklaşık 42 m. olmak üzere 40.98 m. seviyesinde saptanan sur, parselin batı sınırı boyunca uzanmaktadır. Edirne surları, şehre adını veren Roma İmparatoru Hadrianus'un buraya geldiği M.S. 124 yılından sonra kenti bir ordugah (castrum) haline dönüştürdüğü döneme dayanır. Kent, İmparator Diocletianus (284-305) zamanında Thracia eyaletinin önemli bir merkezi durumuna gelmiş ve 6. yüzyılda Roma İmparatorluğu'nun büyük sorunlar yaşadığı Got akınlarına karşı güçlü surları ve stratejik önemiyle tarihe geçmiştir. Yaklaşık kare planlı olan sur, uzun dönemler şehrin savunmasında önemli rol

oynamış, tamir ve eklentilerle 19. yüzyıla kadar korunmuştur. Kale, 1866-70 yıllarında Vali Hürşid Paşa tarafından yıktırılmıştır¹. Kurtarma kazılarında çeşitli dönemlere işaret eden bir tabakalaşma saptanmıştır. Geç Osmanlı, Erken Osmanlı, Bizans ve Roma dönemlerine uzanan tabakalar içinde, Osmanlı Dönemi buluntuları öne çıkmaktadır. Buradan ele geçirilen, kırmızı hamurlu, beyaz astar üzerine kobalt mavisi bezemeli Erken Osmanlı seramiklerinin yoğunluğu dikkat çekicidir.

EDİRNE'DE ERKEN OSMANLI DÖNEMİ (1361-1453)

Edirne, Sultan I. Murad Döneminde (1359-89) Lala Şahin Paşa yönetimindeki Osmanlı ordusunun 1361 yılında Edirne Tekfurunu, Sazlıdere mevkiinde yenmesi ile Osmanlı egemenliğine girer. Bursa'dan sonra ikinci başkent olarak Edirne'yi, seçen I. Murad, bugün Selimiye Camii'nin; bulunduğu yere yakın bir alanda (Sarı bayır veya Muradiye bayırı denilen yerde) olduğu düşünülen Eski Saray'ın inşasını başlatır. Sarayın yapımı 1368 yılında tamamlanincaya kadar Dimetoka'da ikamet eder, kalenin yönetimini ise Lala Şahin Paşa'ya bırakır.

Sultan I. Bayezid (Yıldırım) Döneminde (1389-1402), Yıldırım Camii (1400) ve imareti ile saray hamamı inşa edilir. Bayezid'in oğulları Süleyman, Musa ve Mehmed arasında anlaşmazlıkların yaşandığı Fetret Devrinin (1402-13) karmaşık politik ortamında da şehir önemini korur ve yeni yapılarla zenginleşir. Eski Camii (1403-14) bu dönemde yapılan, medrese ve bedestenin (1418) eklenmesiyle külliye niteliği kazanan en önemli yapıdır. Eski Saray da ihtiyaca bağlı olarak büyütülür. Sarı Cami ve Timurtaş Camii ise Sultan I. Mehmed (Çelebi) Dönemine (1413-21) aittir.

II. Murad Döneminde (1421-51) şehir yine yoğun imar faaliyetlerine sahne olur. Muradiye Camii (1436) ve Üç Şerefeli Camii (1443-7) bu yapılar arasında en önemlileridir. Gazi Mihal Camii (1422), Şah Melek Camii (1429), Dar'ül-hadis Camii (1435), Şehabettin Paşa Camii (1436-7), Arif Ağa Camii (1445-6) ve Mezit Bey Camii (1442) II. Murad döneminden günümüze kalmıştır. Bu dönemde Eski Saray yerine, günümüzde Sarayıçi olarak anılan alanda, Şehzade Mehmed'in (Fatih) 1439 yılındaki sünnet düğünü şenliklerinin yapılacağı Yeni Saray yaptırılır.

İstanbul'un fethi için hazırlıklarını Edirne'de yürüten Sultan II. Mehmed Döneminde (1451-81) Edirne'nin imarı devam eder. Çakırağa Mescidi (1453), Selçuk Hatun Camii (1455-6), Sarıca Paşa Camii (1458-9), İsmail Ağa Camii (1462-3), Ayşe Kadın Camii (1468), Taşlık (Mahmud Paşa) Camii (1473), Sitti Hatun Camii (yakl. 1484), Peykler Medresesi, Zen-i İbrahim Hamamı bu dönemde inşa edilir, Yeni Saray genişletilir ve saraya ulaşımı kolaylaştıran Fatih Köprüsü yaptırılır.

"MİLET TİPİ" ERKEN OSMANLI SERAMİKLERİ

14. yüzyıl sonlarıyla 15. yüzyıl ortalarına ait bu grup seramik, ilk olarak 1935 yılında Milet'teki (Aydın) kazılarda saptanmış², bu seramik tipinin kökeni konusu bilim dünyasını uzun yıllar meşgul etmiştir. İlk buluntu yerine bağlı olarak "Milet Tipi" adı verilen grubun İznik'ten tüm Anadolu'ya ihraç edildiğine ilişkin görüşün³ yanı sıra Batı Anadolu'nun çeşitli merkezlerinde ya da Adalarda üretilmiş olabilecekleri de iddia edilmiştir⁴. Hamur yapısı bakımından Bizans seramikleriyle karşılaştırılan, desenler ve firuze sıraltı örneklerle ise Selçuklu geleneğine bağlanan⁵ seramiklerin asıl üretim yerinin İznik olduğu 1965 yılı İznik kazılarında, büyük bir seramik fırınından ele geçen çok sayıda parça sayesinde anlaşılmıştır⁶. İznik Roma tiyatrosu kazılarında bulunmuş Osmanlı çini fırınlarından ele geçen "Milet Tipi" seramiklerin çokluğu, üretimin yoğunluğunu bir kez daha göstermiştir⁷.

İznik dışında İstanbul⁸, Salihli⁹, Çanakkale¹⁰, Antalya¹¹ gibi merkezlerde örnekleri saptanan "Milet Tipi" seramiklerin Kütahya'da da üretildikleri, yapılan kazılarda ele geçirilen zengin buluntular ve fırın malzemelerinden anlaşılmıştır¹². Kütahya Müzesi'nde korunan bazı kaplar üzerinde üçayakların yapışık vaziyette ele geçirilmesi buradaki üretime işaret etmeleri açısından ilginçtir¹³. "Milet Tipi" seramiklerin alçı mihraplarda mimariye bağlı süsleme elemanı olarak da kullanıldığını özellikle Ankara'da bulunan 15. yüzyıla ait Molla Büyük Mescidi ile Hoca Hundi (Örtmeli) Mescidi göstermektedir¹⁴.

Kırmızı hamur, beyaz astar, alkali kurşun şeffaf sır altına çoğunlukla kobalt mavisi bazen de eflatun, firuze ya da yeşil boya bezeme bu seramikler için karakteristiktir. Selçuklu geleneğini sürdüren firuze sır altına siyah bezemeli örnekler de mevcuttur. Tabak ve kase gibi açık formlar yaygındır. Kapların içini tümüyle kaplayan zengin bezemelere karşılık, arka yüzler yarıya kadar astarlı, basit dalgalı ya da diyagonal hatlarla bezeli ve yine yarıya kadar sırlıdır. Genel olarak bitkisel ve geometrik motifler kullanılmıştır. Çoğu parçada merkezde bir rozet, bazen de dolgun yaprak sarmalları yer alır. Genellikle bitkisel bezemeler kuşaklar halinde serpiştirilmiştir. Işınsal bezemeler de birkaç kuşak halinde kullanılabilir. İlk bakışta metal kapları andıran fakat aynı zamanda Yuan ve Erken Ming sülalelerine ait Çin seladonları üzerinde kabartma olarak görülen ışınal bezemeler, "Milet Tipi" tabaklarda boya ile taklit edilmiş ve yine iki sıra halinde uygulanmıştır¹⁵. İznik buluntuları arasında balık¹⁶ ve kuş¹⁷ figürleri, altı kollu yıldızlar ya da minik spirallerle doldurulmuş arabesk panellere de rastlanır. 1984 yılı İznik çini fırınları kazılarında insan yüzlü bir parçanın bulunması bu grup seramiklerde insan figürüne de yer verildiğini göstermiştir¹⁸. Desenlerde, 13. yüzyıldan beri Anadolu'ya porselen ihraç eden Çin etkilerinden söz etmek mümkündür.

EDİRNE'DE ELE GEÇİRİLEN "MİLET TİPİ" ERKEN OSMANLI SERAMİKLERİ

Sur dışı bölgesi kurtarma kazılarında ele geçirilen ve son derece zengin bir desen repertuarı sergileyen Edirne buluntuları

arasında yer alan kuş figürlü iki parça (Kat. no. 1, 2) nadir rastlanan örneklerden olup özel bir öneme sahiptir. Bezeme düzenleri her parçada birbirinden farklıdır. Düz ve pervaz ağızlı büyük tabaklar, yayvan ve derin kaselerin yanı sıra kapalı kap formlarına işaret eden kulp parçaları da ele geçmiştir. Beyaz astar ve sıraltı kobalt mavisi kapların yanında (Kat. no. 3-12), nadir rastlanan firuze (Kat. no. 13) ve mor (Kat. no. 14, 15) sıraltına siyah bezemeli örnekler de mevcuttur. Kazıma bezemeli bir örnek (Kat. no. 16) ile Çin porselenlerinin etkisini açıkça ortaya koyan dış yüzü mavi-beyaz bezemeli örnekler de özellikle ilginçtir (Kat. no. 17, 18).

Buluntu yoğunluğu, İznik üretimi olduğu bilinen bu grup seramiklerin Edirne'de üretilmiş olabileceği fikrini doğurmuşsa da fırın malzemeleri gibi üretime ilişkin herhangi bir bulgu elde edilememiştir. Kazı alanında, 0=42 m. olmak üzere 39.00-37.88 m. kodundan gelen seramikler küçük parçalar halinde ele geçmektedir. Hemen üst seviyede rastlanan ve kesilmiş kemikleri de içeren yoğun kemik tabakası, sur dışındaki bu alanın çöplük olarak kullanıldığını düşündürmektedir.

Edirne buluntuları, desen repertuarı, renkler ve formlar açısından İznik çini fırınları ve tiyatro kazıları buluntularıyla paralellik göstermektedir. Yapılacak hamur, sır ve pigment analizleri üretim merkezi konusunda daha net bilgiler sağlayabilecektir. Kazı alanının üç taraftan yapılarla, bir taraftan ise Saraçlar caddesiyle sınırlı olması ve sur duvarının yaratabileceği statik problemler nedeniyle çalışmalar sınırlı bir

alandan yürütülmüştür. Kazının, ikinci dönemde kuzey yönünde genişletilerek sürdürülmesi planlanmakta ve mevcut buluntulara yeni buluntuların ekleneceği beklenmektedir. Küçük bir alandan bu yoğunlukta bir buluntu topluluğunun ele geçmiş olması son derece çarpıcıdır. Buluntuların modern ve bilimsel yöntemlerle değerlendirilmesi Edirne'nin Osmanlı dönemi konusunda yeni bulgular sağlayacak niteliğe ve öneme sahiptir.

Desenler üzerinde yapılacak çalışmalar genel olarak 14.-15. yüzyıla tarihlenen bu grup seramiğin erken ve geç evrelerini de aydınlatacaktır. Şu aşamada Çin porselenleri ve Kaşan seramiklerinin kompozisyon etkilerinden bahsetmek mümkündür.

2008 kazı sezonunda ele geçen çok sayıdaki parçadan formu anlaşılabilen 50 adedi incelenmiştir. Kenar ve kaidelerine göre bunların 24 adedi tabak, 14 adedi derin kase ve 4 adedi yayvan kase olarak tespit edilmiştir. 8 adet kaide parçasının formu anlaşılabilmiştir. Form sınıflandırması aşağıdaki oranlara göre yapılmıştır:

	Ağız çapı	Yükseklik	Kaide çapı
Tabak	27-33 cm.	6-10 cm.	7-11 cm.
Derin Kase	18-20 cm.	8-12 cm.	6-9 cm.
Yayvan Kase	20-25 cm.	10-13 cm.	8-10 cm.

Bu makalede, incelenen 50 parça arasından bir seçim yapılmış, tam veya tama yakın 18 tanesine yer verilmiştir:

KATALOG

Katalog No. : 1

Kazı Kayıt No. : 26

Buluntu Tarihi : 10.03.2008

Plankare ve Tabaka: B VII, 39.15-39.85 m.

Ölçüler : Kaide Çapı 10 cm.

Durum : Birleştirilmiş parçalardan oluşan bir tabağa ait kaide ve taban parçasıdır. Astar ve sınırında çatlaklar görülür.

Tanım : Kırmızımsı kiremit rengi, homojen ve iyi pişirimli hamurdan; beyaz astarlıdır. İçte renksiz şeffaf sıraltına koyu kobalt mavisıyla yapılmış kanatları açık bir kuş figürü yer alır. Kuşun gövde ve başı ince sarmallarla, kanatları paralel ince çizgilerle belirtilmiş; bulunduğu geniş beyaz zemine üç-benek ve noktalar serpiştirilmiştir. Figürün yer aldığı zeminin dışındaki alanlar mavi konturlu ince sarmallarla doldurulmuştur. İçte üç-ayak izi; dışta beyaz astar üzerine şeffaf sıraltına yeşil kıvrımlar görülür.

Karşılaştırma : Aslanapa, 50, Res. 27, Lev. 14; Aslanapa-Yetkin-Altun, 145.

Katalog No. : 2

Kazı kayıt No. : 36

Buluntu Tarihi : 12.03.2008

Plankare ve Tabaka: B VII, 38.65-38.35 m.

Ölçüler : Kaide Çapı 7.1 cm.

Durum : Bir tabağa ait kaide ve taban parçasıdır. Astarında çatlak ve lekeler; sırtında çatlaklar vardır.

Tanım : Pembemsi kiremit rengi, kireç ve kum katkılı, iyi pişirimli hamurdan; beyaz astarlıdır. İçte renksiz şeffaf sıraltına, koyu kobalt mavisi ve siyahla yapılmış küçük bir kuş figürü görülür. Kanadı ince kafeslerle belirtilmiş; gagası aralıktır. Figürün çevresi kıvrım dallarla dolgulanmıştır. İçte üç-ayak izi mevcuttur.

Karşılaştırma : Aslanapa, 50, Res. 27, Lev. 14; Aslanapa-Yetkin-Altun, 145.

Katalog No. : 3

Kazı Kayıt No. : 38

Buluntu Tarihi :

Plankare ve Tabaka: B V, 38.08-37.95 m.

Ölçüler : Kaide Çapı 7.1 cm.

Yükseklik 7.8 cm

Ağız Çapı 29.6 cm

Durum : Birleştirilmiş parçalardan oluşan bir tabaktır. Astarında çatlak ve lekeler; sırtında çatlak ve dökülmeler vardır.

Tanım : Kırmızımsı kiremit rengi, homojen ve iyi pişirimli hamurdan; beyaz astarlıdır. İçte renksiz şeffaf sıraltına koyu kobalt mavisiyle yapılmış, tüm yüzeyi yelpaze şeklinde kaplayan bitkisel kompozisyon görülür. Bezeme ortadaki rozetten yanlara yayılan dal ve yapraklardan oluşur. Dışa dönük ağız kenarında iki sıra halinde dizilmiş üçgen bezeme vardır. Dışta yarıya kadar beyaz astarlı alanda yeşilimsi sıraltına yeşil boyayla diyagonal bezeme görülür.

Karşılaştırma : Aslanapa, 38, Res. 6-7, Lev. 12; Parker, 167, Res. 1; Aslanapa-Yetkin-Altun, 83; Özkul-Fındık, 66, 70.

Katalog No. : 4

Kazı Kayıt No. : 49

Buluntu Tarihi : 11.03.2008

Plankare ve Tabaka: B VII, 38.85-38.65 m.

Ölçüler : Kaide Çapı 9.2 cm.
Yükseklik 7.5 cm.

Durum : Birleştirilmiş parçalardan oluşan bir tabaktır. Astarında leke ve çatlaklar; sırında çatlaklar vardır. Tabanın kenar kısmı yaklaşık 2/3 oranında noksandır.

Tanım : Pembemsi kiremit rengi, homojen ve iyi pişirilmiş hamurdan; beyaz astarlıdır. İçte renksiz şeffaf sıraltına koyu kobalt mavisiyle yapılmış madalyon içinde rumi kompozisyonu vardır. Madalyonun etrafında ve kenar kısmında iki kuşak halinde ışınsal bezeme; dışa dönük ağız kenarında stilize bulutlar görülür. İçte üç-ayak izi; dışta dibe kadar beyaz astar üzerine renksiz şeffaf sıraltına yeşilimsi maviyle yapılmış diyagonal çizgiler, ağız kenarında dalga bezeme yer alır.

Karşılaştırma : -

Katalog No. : 5

Kazı Kayıt No. : 13

Buluntu Tarihi : 11.03.2008

Plankare ve Tabaka: B VII, 38.85-38.65 m.

Ölçüler : Kaide Çapı 9.5 cm.
Yükseklik 7.3 cm.

Ağız Çapı 31.6 cm.

Durum : Birleştirilmiş parçalardan oluşan bir tabaktır. Astarında ve sırında çatlaklar vardır.

Tanım : Pembemsi kiremit rengi, homojen ve iyi pişirilmiş hamurdan; beyaz astarlıdır. İçte renksiz şeffaf sıraltına koyu kobalt mavisiyle yapılmış madalyon içinde altı yapraklı rozet vardır. Madalyonun etrafında ve kenar kısmında iki kuşak halinde ışınsal bezeme; dışa dönük ağız kenarında stilize bulutlar görülür. İçte üç-ayak izi; dışta dibe kadar beyaz astar üzerine renksiz şeffaf sıraltına yeşille yapılmış diyagonal çizgiler, ağız kenarında dalga bezeme görülür.

Karşılaştırma : -

Kazı Kayıt No. : 39
Buluntu Tarihi :
Plankare ve Tabaka: B V, 38.08-37.85 m
Ölçüler : Kaide Çapı 10.2 cm.
Yükseklik 7.8 cm.
Ağız Çapı yakl. 33.2 cm.
Durum : Birleştirilmiş parçalardan oluşan tabağın astarında lekeler; sınırında çatlak, dökülme ve patlamalar vardır.
Tanım : Kırmızı kiremit rengi, homojen, iyi pişirilmiş hamurdan; beyaz astarlıdır. İçte renksiz şeffaf sıraltına koyu

kobalt mavisi ve siyahla yapılmış altı yapraklı rozet, yapraklar arasındaki üçgen alanlarda üç-benek motifleri görülür. Madalyonu sınırlayan bant, küçük üç beneklerle doldurulmuştur. Madalyonun etrafında ve kenar kısmında dönüşümlü olarak ışınal ve kıvrım dallardan oluşan kuşak; dışa dönük ağız kenarında stilize bulut bezeme vardır. İçte üç-ayak izi; dışta yarıya kadar beyaz astar üzerine renksiz sıraltına koyu yeşille yapılmış diyagonal çizgiler ve ağız kenarında dalga motifi mevcuttur.

Karşılaştırma : Aslanapa, 34, Res. 44; Aslanapa-Yetkin-Altun, 179.

Katalog No. : 7

Kazı Kayıt No. : 08
Buluntu Tarihi : 10.03.2008
Plankare ve Tabaka: B VII, 39.00 m.
Ölçüler : Kaide Çapı 9.1 cm.
Yükseklik 9.7 cm.
Ağız Çapı yakl. 30 cm.
Durum : Birleştirilmiş parçalardan oluşan tabağın astarında leke ve çatlaklar; sırında çatlak, matlaşma ve dökülmeler vardır.
Tanım : Kırmızımsı kiremit renginde, homojen, kötü pişirimli hamurdan; beyaz astarlıdır. İçte renksiz şeffaf sıraltına kobalt mavisi ve siyahla yapılmış dilimli çerçeve içinde merkezden dört yöne dağılan yapraklı dallar; hafif dışa dönük ağız kenarında iki sıra halinde eksenleri kaydırılmış üçgenlerden oluşan kuşak görülür. İçte üç-ayak izi; dışta yarıya kadar beyaz astar üzerine şeffaf renksiz sır altına maviyle yapılmış dalga bezeme vardır.
Karşılaştırma : -

Katalog No. : 8

Kazı Kayıt No. : 29
Buluntu Tarihi : 11.03.2008
Plankare ve Tabaka: BVII, 38.85-38.65 m.
Ölçüler : Kaide Çapı 7.6 cm.
Yükseklik 10.3 cm.
Durum : Birleştirilmiş parçalardan oluşan bir derin kaseye ait parçadır. Astarında leke ve çatlaklar; sırında çatlak, dökülme ve patlamalar vardır. Kasenin kenar kısmı yaklaşık $\frac{3}{4}$ oranında noksandır.
Tanım : Pembemsi kiremit rengi, homojen, iyi pişirimli hamurdan; beyaz astarlıdır. İçte renksiz şeffaf sıraltına siyah konturlu koyu kobalt mavisiyle yapılmış, yüzeyi kaplayan bitkisel bezemede ortadaki rozetten çıkan dört adet lale ve aralarında kıvrım dallar; hafif dışa profilli ağız kenarında stilize bulut bezeme görülür. İçte üç-ayak izi; dışta kaideye kadar beyaz astar ve sıraltına koyu yeşil kafes bezeme mevcuttur.
Karşılaştırma : Aslanapa, 41, Res. 20; Aslanapa-Yetkin-Altun, 283.

Katalog No. : 9

Kazı Kayıt No. : 09
Buluntu Tarihi : 14.04.2008
Plankare ve Tabaka: B VI, 38.58-38.45 m.
Ölçüler : Kaide Çapı 7.6 cm.
Durum : Bir kaseye ait taban parçasıdır. Astar ve sırında çatlaklar vardır.
Tanım : Pembemsi kiremit rengi, kireç ve kum katkılı, iyi pişirimli hamurdan; beyaz astarlıdır. İçte renksiz şeffaf sıraltına konturları kobalt mavisi, dolguları siyahla yapılmış tüm yüzeye dağılan düzensiz yaprakların çevrelediği çiçek motifi vardır. Yapraklar ince kıvrımlarla dolguludur. İçte üç-ayak izi; dışta dibe kadar beyaz astar üzerine renksiz şeffaf sıraltına siyah boyayla yapılmış bant ve dalga bezeme görülür.
Karşılaştırma : -

Katalog No. : 10

Kazı Kayıt No. : 06
Buluntu Tarihi : 12.04.2008
Plankare ve Tabaka: B VI, 38.95-38.58 m.
Ölçüler : Kaide Çapı 9 cm.
Durum : Birleştirilmiş parçalardan oluşan bir yayvan kaseye ait kaide ve taban parçasıdır. Sırında çatlaklar görülür.
Tanım : Pembemsi kiremit rengi, kireç ve kum katkılı, iyi pişirimli hamurdan; beyaz astarlıdır. İçte renksiz şeffaf sıraltına lacivert zeminde siyahla detaylanmış, yapraklarının içi ince çizgi ve noktalarla dolgulanmış, beyaz renkli iri bir çiçek vardır. Madalyon içindeki çiçeğin çevresinde dönüşümlü ışınsal bezeme ve kıvrım dallı bir kuşak yer alır. İçte üç-ayak izi; dışta dibe kadar beyaz astar üzerine sıraltına koyu yeşil diyagonal çizgili bezeme görülür.
Karşılaştırma : Paker, Res. 13; Aslanapa, 38, Res. 30-32, Lev. 26 ve 30; Aslanapa-Yetkin-Altun, 144;

Katalog No. : 11

Kazı kayıt no. : 07

Buluntu Tarihi : 16.04.2008

Plankare ve Tabaka: B VI, 38.35-38.20 m.

Ölçüler : Kaide Çapı 9.8 cm.

Durum : Birleştirilmiş parçalardan oluşan bir yayvan kaseye ait kaide ve taban parçasıdır. Astarında ve sınırında çatlaklar görülür.

Tanım : Kırmızımsı kiremit rengi, homojen, iyi pişirimli hamurdan; beyaz astarlıdır. İçte renksiz şeffaf sıraltına koyu kobalt mavisiyle üçlü bant ile çizilmiş, köşeleri yuvarlak girift üçgenlerden oluşan altı kollu yıldız (mühtâr-ü süleyman) görülür. Yıldızın merkezinde benekli rozet ve boşluklarda siyah renkli ince sargal dolgular vardır. İçte üç-ayak izi; dışta dibe kadar beyaz astar ve şeffaf sıraltına mavi kıvrım dallar yer alır.

Karşılaştırma : -

Katalog No. : 12

Kazı kayıt no. : 28

Buluntu Tarihi : 05.05.2008

Plankare ve Tabaka: C VI, 38.33-37.88 m.

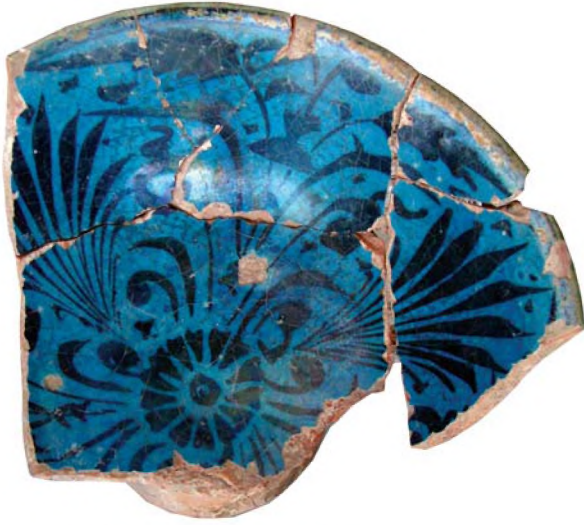
Ölçüler : Kaide Çapı 9.2 cm.

Durum : Birleştirilmiş parçalardan oluşan bir yayvan kaseye ait kaide ve taban parçasıdır. Astarında lekeler, sınırında çatlaklar görülür.

Tanım : Pembemsi kiremit rengi, mika katkılı, iyi pişirimli hamurdan; beyaz astarlıdır. İçte renksiz şeffaf sıraltına kobalt mavisiyle yapılmış, içi ince sarmallarla dolgulu yedi kollu yıldız motifinin arasından çıkan damlacık şeklinde uzantılar yer alır. Aralardaki yapraklar kafes bezemelidir. İçte üç-ayak izi; dışta beyaz astar üzerine renksiz şeffaf sır altına yeşil sarmallar yer alır.

Karşılaştırma : Aslanapa, 47, Res. 56.

Katalog No. : 13

Kazı Kayıt No. : 12
Buluntu Tarihi : 11.03.2008
Plankare ve Tabaka: B VI, 38.85-38.65 m.
Ölçüler : Kaide Çapı 7.8 cm.
Yükseklik 9.5 cm.
Durum : Birleştirilmiş parçalardan oluşan derin kase parçasıdır. Kenar kısmı yakl. $\frac{1}{2}$ oranında noksandır. Astarında leke ve çatlaklar, sırında çatlaklar vardır.
Tanım : Kırmızımsı kiremit rengi, kireç katkılı, iyi pişirimli hamurdan; beyaz astarlıdır. İçte firuze sır altına siyahla yapılmış bütün yüzeyi yelpaze şeklinde kaplayan bitkisel kompozisyon görülür. Bezeme ortadaki rozetten yanlara yayılan dal ve yapraklardan oluşur. İçte üç-ayak izi, dışta yarıya kadar yeşilimsi sır altına siyah boyayla yapılmış diyagonal kafes bezeme vardır.
Karşılaştırma : -

Katalog No. : 14

Kazı Kayıt No. : 43
Buluntu Tarihi : 05.05.2008
Plankare ve Tabaka: C VI, 38,33 37,88 m.
Ölçüler : Mevcut 9 x 6.4 cm.
Durum : Bir tabağa ait kaide ve taban parçasıdır.
Tanım : Pembemsi kiremit rengi, kireç ve kum katkılı, iyi pişirimli hamurdan; beyaz astarlıdır. İçte mor sıraltına siyahla yapılmış bitkisel bezeme izleri yer alır; dışta beyaz astar kalıntısı görülür.
Karşılaştırma : -

Katalog No. : 15

Kazı Kayıt No. : 44

Buluntu Tarihi : 05.05.2008

Plankare ve Tabaka: C VI, 38,33 37,88 m.

Ölçüler : Kaide Çapı 7.1 cm.

Durum : Bir tabağa ait kaide ve taban parçasıdır. Sırında çatlaklar vardır.

Tanım : Pembemsi kiremit rengi, homojen, iyi pişirimli hamurdan; beyaz astarlıdır. İçte mor sıraltına siyahla yapılmış bütün yüzeyi yelpaze şeklinde kaplayan bitkisel kompozisyon görülür. Bezeme ortadaki rozetten yanlara yayılan dal ve yapraklardan oluşur. İçte üç-ayak izi; dışta beyaz astar üzerine siyah diyagonal çizgiler yer alır.

Karşılaştırma : -

Katalog No. : 16

Kazı Kayıt No. : 14

Buluntu Tarihi : 11.03.2008

Plankare ve Tabaka: B VII, 38.85-38.65 m.

Ölçüler : Kaide Çapı 8 cm.

Durum : Birleştirilmiş parçalardan oluşan bir derin kaseye ait kaide ve taban parçasıdır. Astarında ve sırında çatlaklar vardır.

Tanım : Sarımsı kiremit rengi hamurdan; beyaz astarlıdır. İçte renksiz şeffaf sıraltına geniş beyaz zeminde lacivert renkli iri çiçek demetleri yerleştirilmiştir. Dışta renksiz şeffaf sıraltına geniş beyaz zeminde dönüşümlü olarak stilize servi ağaçları ve çiçek demetleri sıralanmıştır. Genel olarak kase mavi-beyaz Çin porselenlerinin taklididir. İçte üç-ayak izi görülür.

Karşılaştırma : -

Katalog No. : 17

Kazı Kayıt No. : 50

Buluntu Tarihi : 12.03.2008

Plankare ve Tabaka: B VII, 38.65-38.45 m.

Ölçüler : Mevcut 24 x 9 cm.

Durum : Birleştirilmiş parçalardan

oluşan bir tabağa ait taban parçasıdır. Astarında ve sırında çatlaklar vardır.

Tanım : Pembemsi kiremit rengi, homojen, iyi pişirimli ve sert hamurdan; kalın cidarlı; beyaz astarlıdır.

İçte çift çizgi halinde

renksiz şeffaf sıraltına kobalt mavisi

konturlu yaprak formu alanlar yerleştirilmiştir. Boşluklar yeşil boya ile

yapılan sarmal ve bitkisel motifler ile dolguludur. Dışta, beyaz astar üzerine koyu kobalt mavisi ve siyahla oluşturulmuş kuşaklarda sırası ile sarmaşık dizisi, meandr bandı ve niş içinde stilize servi ağaçları yer alır. Mavi-beyaz Çin porselenlerini taklit eden tabak parçası son derece özenli işçilik gösterir.

Karşılaştırma : Aslanapa, 47, Res. 51, Lev. 16; Aslanapa-Yetkin-Altun, 142.

Katalog No. : 18

Kazı Kayıt No. : 41

Buluntu Tarihi : 16.04.2008

Plankare ve Tabaka: B VI, 38.35-38.20 m.

Ölçüler : Mevcut 11 cm x 8 cm.

Durum : Birleştirilmiş parçalardan oluşan bir tabak kenarıdır. Astarında leke ve çatlaklar; sırında çatlak ve dökülmeler vardır.

Tanım : Kırmızımsı kiremit rengi, mika katkılı, homojen, iyi pişirilmiş hamurdan; beyaz astarlıdır. İçte sgraffito tekniğinde iki bezeme kuşağı görülür. İçteki kuşakta içte kahverengi zeminde beyaz örgü motifleri, dıştaki kuşakta beyaz zeminde lacivert sitlize kufi yazı izleri vardır. Dışta boya ile yapılmış iç içe lacivert ve mor karelerin oluşturduğu geometrik bezeme yer alır.

Karşılaştırma : -

SUMMARY

Two Miletus ware ceramic pieces with bird figures found during the excavations outside of Edirne city walls are rather rare examples; Miletus ware ceramics are famous for their rich design. Ornamental compositions are different by each piece. Besides large dishes and bowls, some handle fragments have also been found as signs of covered pots. There are also examples of white slip and under glaze cobalt blue pots and rare turquoise and purple under glazed, black ornamented ones. One example with sgraffito ornaments and others with blue and white outer ornaments with Chinese inspiration are very interesting. Although the richness of the findings suggests that these typical Iznik ceramics might have been produced in Edirne, there is no conclusive evidence. Chemical and technical analysis will give better information. Work has been conducted in a limited scale as the location is surrounded with buildings on three sides and the Saraçlar Street and due to potential static problems of the city wall. In the second phase, excavation is planned to continue towards North and more findings are expected. In this article, we cover 18 pieces which came out as complete or almost complete within the total findings of 50 pieces.

NOTLAR

- * Yrd. Doç. Dr. Gülgün YILMAZ, Trakya Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü Edirne/TÜRKİYE.
- ** Eserlerin incelenmesi konusundaki izin ve yardımlarından ötürü Edirne Arkeoloji ve Etnografya Müzesi Müdürü Sayın Hasan KARAKAYA'ya teşekkür ederim.

- 1 Yıldırım, Ş., "Makedonya Kulesi Kurtarma Kazısı 2002", *14. Müze Çalışmaları ve Kurtarma Kazıları Sempozyumu*, Ankara, 2005, 234.
- 2 Sarre, F., "Die Keramik der islamischen Zeit von Milet", *Das Islamische Milet*, Bd. 3 (1935), 69 vd.
- 3 Otto-Dorn, K., *Das islamischen İznik*, Berlin 1941, 151; Otto-Dorn, K., *Türkische Keramik*, Ankara, 1957, 86-89.
- 4 Rice, D. T., *Byzantine Glazed Pottery*, Oxford, 1930, 51; Erdmann, K., "Neue Arbeiten zur türkischen Keramik", *Ars Orientalis*, V (1963), 191.
- 5 Diez, E. ve O. Aslanapa, *Türk Sanatı*, İstanbul, 1955, 228.
- 6 Aslanapa, O., *Anadolu'da Türk Çini ve Keramik Sanatı*, İstanbul, 1965, 15-20.
- 7 Yalman, B., "İznik Tiyatro Kazısında Bulunan Seramik Fırını", *Sanat Tarihi Yıllığı*, XIII (1988), 153-197; Yalman, B., "İznik Tiyatro Kazısı Erken Osmanlı Seramik Buluntuları", *Prof. Dr. Şerare Yetkin Anısına Çini Yazıları*, İstanbul 1996, 179-186; Özkul-Fındık, N., *İznik Roma Tiyatrosu Kazı Buluntuları (1980-1995) Arasındaki Osmanlı Seramikleri*, Ankara, 2001; Bursa Müzesi'nin 1974 yılında müsadere ettiği İznik seramiklerinin bir bölümü tiyatrodan ele geçmiştir bkz. Çorum, B., "1974 Yılında Bursa Müzesi Tarafından Müsadere Edilen İznik Keramikleri", *Sanat Tarihi Yıllığı*, VI (1976), 279-282, Res. 2-14.
- 8 İstanbul (Saraçhane) buluntuları için bkz. Harrison, R. M. ve N. Fıratlı, "Excavations at Saraçhane in İstanbul: 2nd and 3rd

- Preliminary Reports", *Dumbarton Oaks Papers*, Vol. 20 (1966), 230, fig. 22; Harrison, R. M. ve N. Fıratlı, "Excavations at Saraçhane in İstanbul: 4th Preliminary Report", *Dumbarton Oaks Papers*, Vol. 21 (1967), 278, fig. 26.
- 9 Salihli (Sardis) buluntuları için bkz. Crane, H., "Some Archaeological Notes on Turkish Sardis", *Muğarnas*, Vol. 4 (1987), 53-54, fig. 15; Greenewalt, J. ve H. Crawford, "The 18th Campaign at Sardis 1975", *Basor*, Vol. 228 (1978), 47-59.
- 10 Çanakkale buluntuları için bkz. Akarca, A., "Çanakkale'de Yeni Bir Çanak Çömlek Merkezi", *VII. Türk Tarih Kongresi, Tebliğler*, I (1979), 501-506.
- 13 Antalya buluntuları için bkz. Ünal, İ., "Antalya Bölgesindeki Çinili Eserler", *Etnografya Dergisi*, 14 (1974), 15-28.
- 14 Paker, M., "Anadolu Beylikler Devri Keramik Sanatı", *Sanat Tarihi Yıllığı* (1964-65), 155; Şahin, F., "Kütahya Çini-Keramik Sanatı ve Tarihinin Yeni Buluntular Açısından Değerlendirilmesi", *Sanat Tarihi Yıllığı*, IX-X (1979-80), 259 vd.
- 15 Kürkman, G., *Toprak, Ateş ve Sır: Tarihsel Gelişimi, Atölyeleri ve Ustalarıyla Kütahya Çini ve Seramikleri*, İstanbul, 2005, 40, Res. 51.
- 16 Ankara mihraplarında seramik kase kullanımı için bkz. Eskici, B., *Ankara Mihrapları*, Ankara, 2001, 303-4. Ayrıca bkz. Öney, G., *Beylikler Devri Sanatı XIV.-XV. Yüzyıl (1300-1453)*, Ankara, 1989, 47.
- 17 Carswell, J., *Iznik Pottery*, London, 1998, 29.
- 18 Balıklı örnekler için bkz. Çorum, B., "Balık Figürlü Milet İşleri Keramikler", *Sanat Tarihi Yıllığı*, XII (1983), 1-4; Aslanapa, O., Ş. Yetkin ve A. Altun, *Iznik Çini Fırınları Kazısı: II. Dönem 1981-1988*, İstanbul, 1989, 279; Bulut, L., "Seramik Tabak", *Akdeniz'de İslam Sanatı: Erken Osmanlı Sanatı Beyliklerin Mirası*, İstanbul, 1999, 103; Özkul-Fındık, N., *Iznik Roma Tiyatrosu Kazı Buluntuları (1980-1995) Arasındaki Osmanlı Seramikleri*, Ankara, 2001, 40, Fot. 20.
- 19 Kuşlu örnekler için bkz. Aslanapa, O., *Anadolu'da Türk Çini ve Keramik Sanatı*, İstanbul, 1965, 50, Res. 27, Lev. 14; Aslanapa, O., Ş. Yetkin ve A. Altun, *Iznik Çini Fırınları Kazısı: II. Dönem 1981-1988*, İstanbul, 1989, 145.
- 20 Aslanapa, O., Ş. Yetkin ve A. Altun, *Iznik Çini Fırınları Kazısı: II. Dönem 1981-1988*, İstanbul, 1989, 141.

KAYNAKÇA

Aslanapa, O., *Anadolu'da Türk Çini ve Keramik Sanatı*, İstanbul, 1965.

Aslanapa-Yetkin-Altun, O., Ş. Yetkin ve A. Altun, *Iznik Çini Fırınları Kazısı: II. Dönem 1981-1988*, İstanbul, 1989.

Özkul-Fındık, N., *Iznik Roma Tiyatrosu Kazı Buluntuları (1980-1995) Arasındaki Osmanlı Seramikleri*, Ankara, 2001.

Paker, M., "Anadolu Beylikler Devri Keramik Sanatı", *Sanat Tarihi Yıllığı* (1964-65), 155-182.

KARS'TA ERKEN TUNÇ ÇAĞI ve KARAZ KÜLTÜRÜ İZLERİ

Halim KORUCU*

Doğu Anadolu ile Kafkaslar arasında geçiş noktasında bulunan Kars, arkeolojik zenginlikleri bakımından önemli bir yere sahiptir (Harita: 1). Kars'ta yapılan çalışmalar son dönemlerde artmasına rağmen Kars'ın tarihi ve arkeolojik zenginliklerini ortaya çıkarmada henüz yeterli seviyeye ulaşmamıştır. Kuzey Doğu Anadolu'nun prehistoryası ile alakalı ilk bulgular arasında İ. Kılıç Kökten tarafından yapılan kazılarda ele geçirilen buluntular önemli bir yere sahiptir. Stratigrafi tam anlamıyla ortaya çıkarılamamış olmasına karşın bu kazılarda elde edilen bulgular ve Kökten tarafından bölgede yapılan yüzey araştırmalarında tespit edilen kaya üstü ve mağara resimleri, Geç Paleolitik Dönem hakkında değerli bilgiler vermektedir. Bu makalede Kars'ın Erken Tunç Çağı ile aynı dönem seramiklerinde izlenen Karaz kültürünün yansımaları ele alınmaya çalışılmıştır.

Geç Paleolitik Dönemde avcılık ve toplayıcılıkla geçinen insanların mağaralarda başlayan yaşam izlerinin Kars'taki varlığını gösteren ipuçları Kökten ve sonrasında bölgede yapılan çalışmalarda ele geçirilen buluntular oluşturmaktadır. Bu buluntular

arasında Ataköy'de ve Ocaklı Köyü'nde obsidyen ve bazalttan aletler; Azat Höyük'teki hayvan kemiklerinden aletler ile Azat, Çallı, Çiçekli, Çamuşlu-Yazılıkaya, İkisü Arası Mevkii, Karaboncuk, Karataş, Katran Kazanı, Kurbanğa'daki kaya üstü ve mağara duvar resimleri yer alır¹.

O. Özbek ve B. Yükmen tarafından Hasçıftlık Köyü'nde yapılan çalışmalarda ele geçirilen çok sayıda çakmak taşı ve obsidyenden çekirdek ile taş aletler Mezolitik Döneme ait buluntulardır².

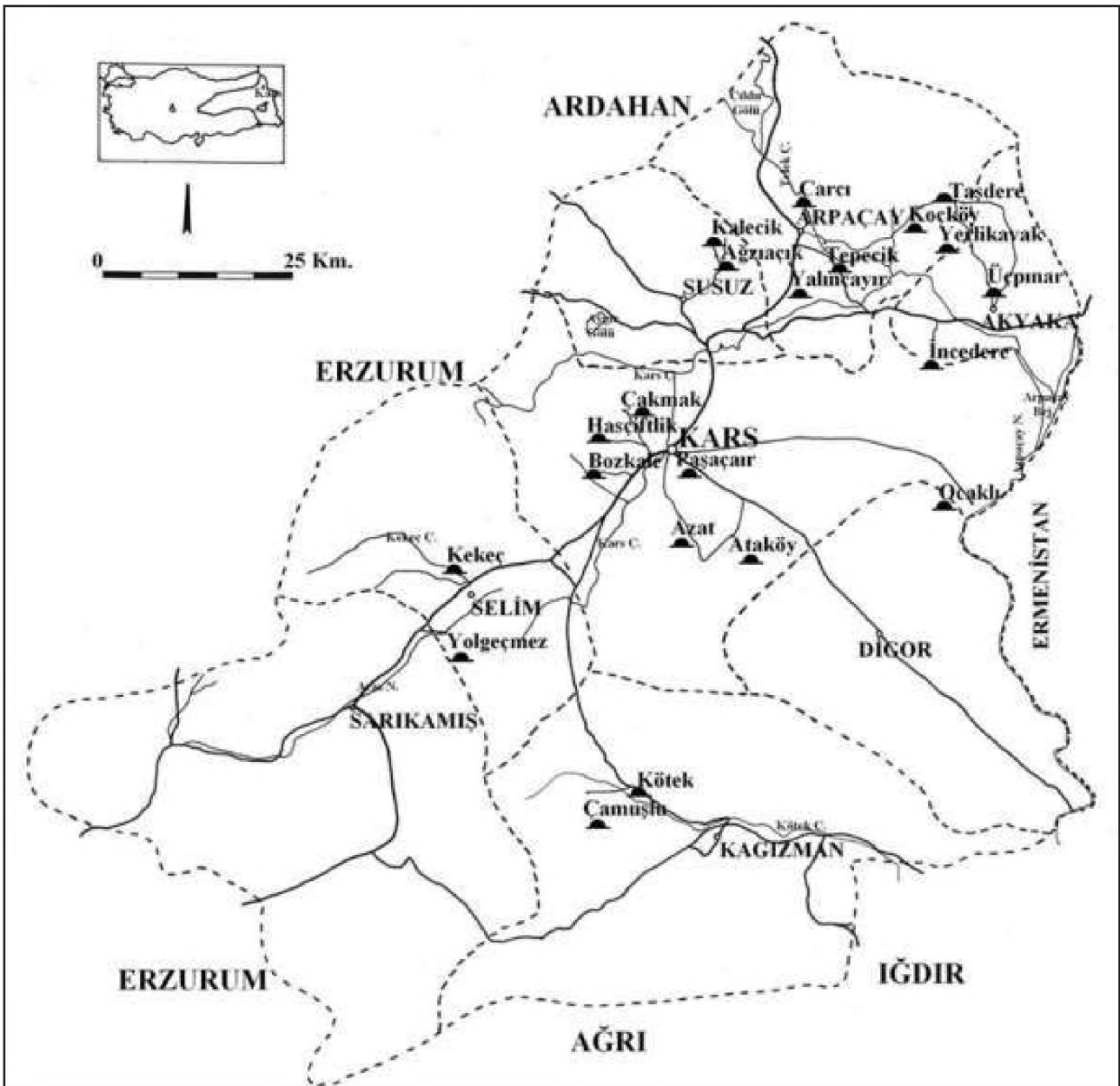
Kars ve çevresinde Neolitik Döneme ait bir yerleşim yeri bilinmiyor. Sadece Kökten tarafından 1952 yılında, Kağızman'ın Çamuşlu Köyü'nde, Kurbanğa Mağarası'nın önünde açılan sondajlarda Erken Tunç Çağ seramiklerinin bulunduğu tabakanın altında Geç Neolitik Dönem seramikleri tespit edildiği ifade edilmesine rağmen bu örnekler hakkında ayrıntılı bilgi sahibi değiliz³.

Kökten tarafından Azat Köyü'nde yapılan çalışmalarda Kalkolitik Çağa ait kemikten yapılmış dokuma tarağı, karaca boynuzundan yapılmış iki tarafı delikli bileği taşı sapları, hayvan parmak kemiklerinden yapılmış çizgi

süslemeli eşyalar, yarısı kırık geometrik baskılı pişmiş toprak mühür, delikli uzun bakır iğne bulunmuştur⁴. Ayrıca Kağızman'ın güneyindeki Mısır Dağı üzerinde çok kaba, siyah renkte seramik parçaları ve obsidyen mikrolitleri de yine Kalkolitik Döneme verilmektedir⁵.

Kars'ta yapılan erken dönem kazıları ve yüzey araştırmaları sonucunda tespit edilen⁶ Erken Tunç Çağ buluntu merkezleri: Akyak'da Tepecik Köyü, Yerlikavak (Seydi)

Köyü-Ziyarettepe Mevkii; Arpaçay'da Koçköy-Danatepe Mevkii, Yalınçayır Köyü-Zöhrap⁷, Tepecik Köyü; Kağızman, Budakveren ve Danamayalı⁸; Merkezde Paşaçayır Mahallesi, Azat Köyü⁹, Ataköy¹⁰, Bozkale Köyü-Tekneli Mevkii, Carcı Köyü 1-2 yerleşmeleri¹¹; Çakmak Köyü-Konk Mevkii; Hasçiftlik Köyü¹²; Sarıkamış Karakurt Mevkii¹³; Selim Yolgeçmez Köyü-Yumrutepe Mevkii, ile Susuz'un Ağzıaçık Köyü-Yumrutepe ve Kalecik Köyü¹⁴ olarak sıralanabilir (Harita: 1).

Harita 1: Kars İli, komşuları ve arkeolojik buluntu merkezleri

ERKEN TUNÇ ÇAĞ SERAMİKLERİ

Arazide yapılan çalışmalarda ele geçirilen buluntuların çoğunluğunu insanların günlük hayatta kullandıkları ve kırıldığı zaman bir tarafa atıp yerine yenisini yaptığı çanak-çömlekler oluşturmaktadır. Kars'ta yapılan yüzey araştırmalarında Erken Tunç Çağdan Orta Çağa kadar seramik buluntularıyla karşılaşmıştır. Bu makalede 2003-2005 yılları arasında yaptığımız araştırmalarda bulunan ve Erken Tunç Çağa ait olduğunu belirlediğimiz malzeme değerlendirilmiştir.

Geç Kalkolitik'te görülmeye başlayan, gerçek kimliğini Erken Tunç Çağda bulan ve bu çağla özdeşleşen Karaz Kültürü adını Erzurum Karaz kazılarındaki buluntulardan almıştır¹⁵. Erzurum Pulur, Güzelova ve Sos Höyük, Malatya Ovası, Elazığ Bölgesi ve özellikle Altınova, Muş Ovası, Ernis Bölgesi ve Adilcevaş da izleri görülen¹⁶ bu kültürün yayılım ve etki alanının sınırı hakkında çeşitli görüşler vardır. Genel kanaat Doğu Anadolu merkez olmak üzere kuzeyde Kafkas Dağları'nın kuzeyine, güneyde Filistin'e, doğuda Van-Urmiye Gölü havzasına ve Azerbaycan'ın büyük bölümüne, batıda ise İç Anadolu düzlüklerine kadar ulaştığıdır¹⁷. Bu yayılım alanına bakarak yapılacak bir değerlendirme bile Karaz Kültürü'nün Kars'ta varlığını tartışmasız ortaya koyar. Kars'ın Karaz Kültürü'nün yayılım alanı içerisinde olduğunu kazı ve yüzey araştırmaları buluntuları¹⁸ ile Kars Müzesi'ndeki eserler¹⁹ desteklemektedir.

Bölgede ele geçirilen Geç Kalkolitik Dönem seramikleri Erken Tunç Çağ seramiklerinden gerek kap formları, gerekse işçilik kaliteleri ve bezemeleri açısından farklılıklar gösterir. Kalkolitik Dönem seramiklerinde sınırlı sayıda

kap biçimi ve az süsleme vardır. El yapımı olan kaplar kaba işçilikli ve tek renklidir. Yer yer çark yapımı kaplar da görülür²⁰. Bu dönem seramikleri genelde soluk kahve ve sarı renklidir. Siyah, gri nadiren de kırmızı-kahverengi olanları da vardır. Bezeme olarak düğmeler, S, V, ve U biçiminde motifler kullanılmıştır²¹.

Orta Tunç Çağı seramiklerinin karakteristik özelliği kazıma çizgi bezemelerin yanı sıra çok renkli, boya bezemeli çanak çömleğinde görülmesidir. Boya bezeme önceleri devetüyü zemin üzerine kahverengi geometrik ve hayvan figürleri şeklinde görülür. Giderek beyaz astar üzerine kırmızı ve siyah boya ile yapılmış motifler yer almaktadır. Erken Tunç Çağ'ın siyah renkli monoton malzemesi yerini daha dinamik bir yapıya bırakmıştır. Orta Tunç Çağ başlarında birkaç örnek dışında kulplu örnek yok denecek kadar azalmıştır²².

Bölgede yapılan araştırmalarda Erken Tunç Çağı seramiklerinin genel olarak çarkta yapılmış olduğu anlaşılır. Elde yapılmış olanları da vardır. Çarkta yapılan seramiklerin daha çok yavaş dönen çarkta yapıldığı kapların iç kısmında düzensiz görülen yatay çizgilerden anlaşılmaktadır. İster çarkta isterse de elde yapılsınlar tamamına yakını iyi açılanmış ve yüzeylerindeki pürüzler açılarak giderilmeye çalışılmıştır. Ayrıca açılmanın yanı sıra bazı kapların yüzeyleri demir oksitli bir kil astarla sıvanarak ta pürüzsüzleştirilmiştir.

Kars'ta ele geçirilen seramiklerin hamur katkılarının iyi arıtılmadığı kapların iç ve dış yüzeylerinde görülen iri taşlardan ve bitki atıklarından anlaşılmaktadır. Seramiklerin katkı maddelerinin miktarı ve

kabalık dereceleri kapların boyutlarına göre değişebilmektedir. Katkı maddesi olarak kum, taşçık, kil ve kireçle karşılaşılrken yer yer mika ve saman katkılı örnekler de vardır. Mika katkılı toprak Anadolu'nun karakteristik özelliği olup bu coğrafyada yapılan diğer çalışmalarda da mika katkılı buluntularla karşılaşılmaktadır²³.

Kars Erken Tunç Çağı seramikleri genel olarak siyah, devetüyü, gri, kahve ve kiremit renklidir. Fırınlama özelliklerine bağlı olarak yer yer alacalı renklerle de karşılaşılmaktadır. Seramiklerin renklerinde fırlama koşullarına bağlı olarak açıklık ya da koyuluk oluşabiliyordu. Fırınlama kalitesi yoğunlukla orta ve iyi nadiren de kötüdür.

Kars'ta ele geçirilen bu dönem seramikleri üzerinde yer alan kazıma çizgiler ve tarak bezeme, motif olarak kullanılan geometrik şekiller ve boyuna dikdörtgenler Karaz kültürünün karakteristik özelliklerindedir²⁴. Bu seramik sitili 5 bin yıllık bir gelenek olarak bölgeye damgasını vurmuş, Erzurum'un Cinis Köyü'nde görüldüğü gibi elde yapılmış siyah perdeli seramikler yakın döneme kadar kullanılmıştır²⁵. Benzer durum Kars'ta Yerlikavak ve Yalınçayır köylerinde de karşımıza çıkmaktadır²⁶.

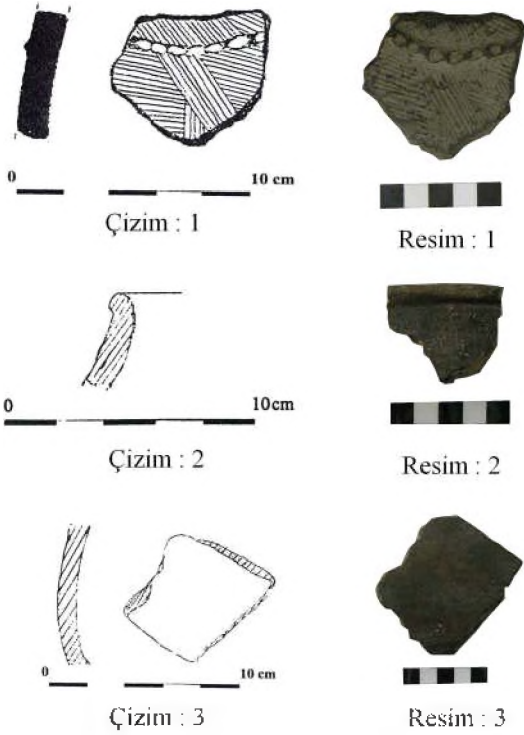
Kars Erken Tunç Çağ buluntuları genel olarak dışı ve içi açıklanmış, geniş ağızlı, orta büyüklükte çömlek ve çanak gibi pişirme kaplarına ait parçalardır. Ayrıca kase ve testi türü depolama ve saklama kaplarına ait dudak, boyun, omuz veya dip kısımları da görülür.

KATALOG

Katalog 1: Ağzıaçık-Yumrutepe'den ince cidarlı, orta büyüklükte çömlek türü bir kaba ait gövde parçası (Çizim: 1; Resim: 1). Çark yapımı ve pişme kalitesi orta. Hamuru, dış ve iç astarı koyu gri renkli. Kil, kireç ve mika katkılı. Dış yüzü tarak bezemeli, enine paralel kazıma çizgilerle bunları kesen dikine kazıma çizgilerden oluşan çizgi bezeme ve zincir şeklinde yapılmış kabartma bezemeye oldukça kaliteli işçilikli.

Katalog 2: Ağzıaçık-Yumrutepe'den ince cidarlı, orta büyüklükte çömleğe ait dudak parçası (Çizim: 2; Resim: 2). Çark yapımı ve pişme kalitesi kötü. Hamuru siyah-devetüyü, dış astar siyah, iç astar devetüyü renkli. Taşçık, kil ve kireç katkılı. Omuzdan gövdeye geçiş bölümünden kırılmış. İyi açıklanan dış yüzü pürüzsüz bir yapıda iken içte çark izleri belirgin.

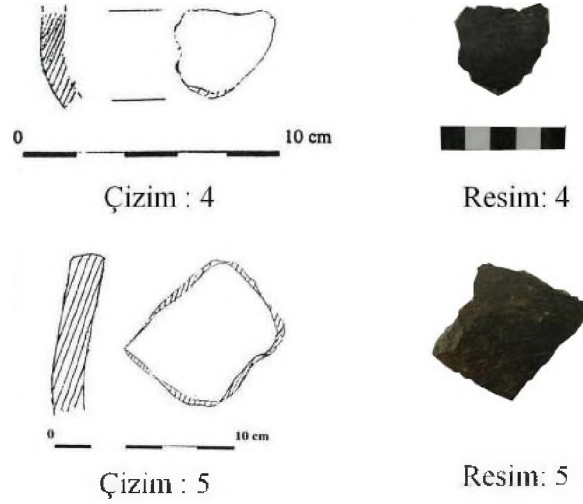
Katalog 3: Ağzıaçık-Yumrutepe'den ele geçen parçadan formu tam olarak anlaşılamayan kalın cidarlı, büyük boyutlu bir kaba ait gövde parçası (Çizim: 3; Resim: 3). El yapımı ve pişme kalitesi kötü. Hamuru gri, dış astarı koyu gri, iç astarı kiremit renkli. Taşçık, kil ve kireç katkılı. Dış yüzü pürüzsüz yapıda olmasına rağmen iç yüzünde açık izleri belirgin.

Çizim-Resim: 1-3

Katalog 4: Ağzıaçık-Yumrutepe'den, ele geçen parçadan formu tam olarak anlaşılamayan ince cidarlı, orta büyüklükte bir kaba ait dudak parçası (Çizim: 4; Resim: 4). El yapımı ve pişme kalitesi orta. Hamuru, dış ve iç astarı koyu gri renkli. Taşçık, kil ve kireç katkı. Dudak ağzı yuvarlatılarak yaklaşık 2 mm. dışa taşırılarak dudak profili oluşturulmuş. Cidar dudaktan gövdeye doğru kalınlaşmakta.

Katalog 5: Ağzıaçık-Yumrutepe'den, ele geçen parçadan formu tam olarak anlaşılamayan ince cidarlı, orta büyüklükte bir kaba ait gövde parçası (Çizim: 5; Resim: 5). Çark yapımı ve pişme kalitesi orta. Hamuru koyu kahverengi, dış ve iç astarı koyu kahve-koyu gri alacalı. Taşçık, kil ve kireç katkı. Dış yüzü iyi açkılanmış ve oldukça parlak, iç yüzde fırınlamadan kaynaklanan çatlaklar ve oyuklar oluşmuş.

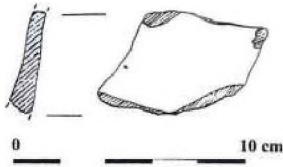

Çizim-Resim: 4-5

Katalog 6: Ağzıaçık-Yumrutepe'den, ele geçen parçadan formu tam olarak anlaşılamayan ince cidarlı, orta büyüklükte bir kaba ait gövde parçası (Çizim: 6; Resim: 6). Çark yapımı ve pişme kalitesi orta. Hamuru açık kiremit, dış astarı koyu gri, iç astarı açık kiremit renkli. Taşçık ve kireç katkı. Kaliteli işçilikli, dış ve iç yüzü iyi açkılanmış.

Katalog 7: Ataköy'den, ele geçen parçadan formu tam olarak anlaşılamayan, ince cidarlı, orta büyüklükte bir kaba ait gövde parçası (Çizim: 7; Resim: 7) Çark yapımı ve pişme kalitesi iyi. Hamuru açık gri, dış astarı açık devetüyü, iç astarı devetüyü renkli. Taşçık ve kil katkı. Kazıma çizgi bezemeli kabın dış ve iç yüzündeki pürüzsüz yapı, işçilik ve açkılanmadaki kaliteyi göstermekte.

Katalog 8: Azat Köyü'nden ince cidarlı, orta büyüklükte bir çömleğe ait dudak parçası (Çizim: 8; Resim: 8). Çark yapımı ve pişme kalitesi iyi. Hamuru gri renkli, dış astarı gri-kiremit alacalı, iç astarı açık kiremit-devetüyü alacalı. Taşçık ve kil katkı. Ağız kısmı yuvarlatılmış, dışı ve içi açkılanarak parlak ve pürüzsüz bir yapı sağlanmış.

Çizim : 6

Resim: 6

Çizim : 7

Resim: 7

Çizim : 8

Resim: 8

Çizim-Resim: 6-8

Katalog 9: Azat Köyü'nden kalın cidarlı, büyük boyutlu bir çanağa ait gövde parçası (Çizim: 9; Resim: 9). El yapımı ve pişme kalitesi iyi. Hamuru gri, dış ve iç astarı devetüyü renkli. Taşçık, kil ve kireç katkılı. Dudak ağzı yuvarlatılmış, dışa taşırılarak verilen dudak ile gövde arasındaki geçiş yuvarlak, keskin olmayan hatlar şeklinde verilmiş.

Katalog 10: Bozkale Köyü'nden ince cidarlı, küçük boyutlu bir kase parçası (Çizim: 10; Resim: 10). Çark yapımı ve pişme kalitesi iyi. Hamuru açık gri, dış ve iç astarı siyah renkli. Taşçık, kil, kireç ve mika katkılı. Dudak ağzı düz kesilmiş ve dış yüzde keskin bir çıkıntı şeklinde verilmiş, iç yüzde tam tersi keskin bir girintiyle dudak profili oluşturulmuş, dış yüzde 0.5 cm. lik bir oyuk kısmından sonra gövdeye geçilmiş, dışı ve içi iyi açkılı ve parlak siyah renkte.

Katalog 11: Bozkale Köyü'nden kalın cidarlı, büyük boyutlu bir çömleğe ait omuza

geçiş bölümünden kırılmış dudak-boyun parçası (Çizim: 11; Resim: 11). Çark yapımı ve pişme kalitesi iyi. Hamuru açık gri, dış ve iç astarı gri renkli. Taşçık, kil ve kireç katkılı. Dışa taşırılan yuvarlak ağızlı dudaktan boyuna geçişte aynı şekilde yuvarlak hatlı, dış ve iç yüzde yanık izleri görülmekte.

Katalog 12: Çakmak Köyü'nde ele geçen ince cidarlı, küçük boyutlu, formu tam olarak anlaşılamayan bir kaba ait gövde parçası (Çizim: 12; Resim: 12). El yapımı ve pişme kalitesi orta. Hamuru, dış ve iç astarı açık gri renkli. Taşçık, kil ve kireç katkılı. Dış yüzeyi tarak bezeme olarak da isimlendirilen, birbirine paralel yatay kazıma çizgileri kesen değişik açılı çizgilerle tüm yüzey taranmıştır.

Çizim : 9

Resim: 9

Çizim: 10

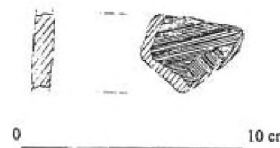
Resim: 10

Çizim: 11

Resim: 11

Çizim: 12

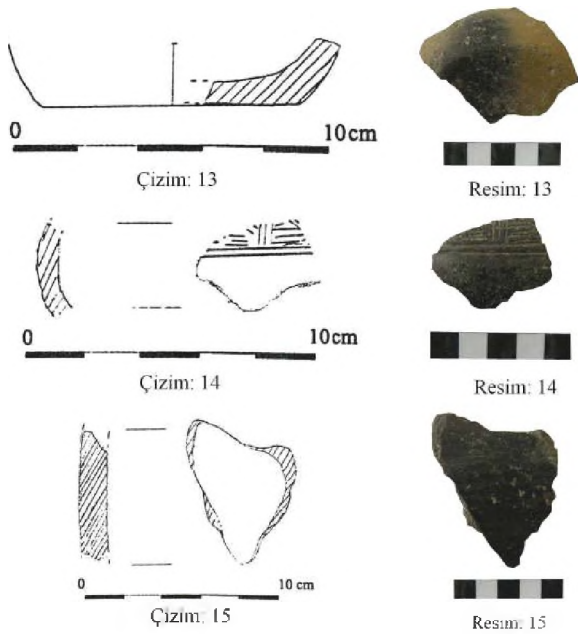
Resim: 12

Çizim-Resim: 9-12

Katalog 13: Hasçiftlik Köyü'nde bulunan ince cidarlı, küçük boyutlu bir kaseye ait dip parçası (Çizim: 13; Resim: 13). El yapımı ve pişme kalitesi iyi. Hamuru açık kiremit, dış ve iç astarı açık gri renkli. Taşçık ve kil katkıları. Dış ve iç yüzü aşılanarak parlak ve pürüzsüz yapılmıştır.

Katalog 14: Kalecik Köyü'nden ele geçirilen ince cidarlı, orta büyüklükteki çömlek türü bir kaba ait gövde parçası (Çizim: 14; Resim: 14). Çark yapımı ve pişme kalitesi iyi. Hamuru açık koyu gri, dış astarı siyah ve iç astarı koyu gri renkli. Taşçık, kil ve kireç katkıları. İçi ve dışı parlak siyah renkli, iyi aşılanmış üzerindeki kazıma çizgi ve geometrik bezemelerin işçiliğindeki kalite burada yerleşmiş kültürün ulaştığı seviyeyi göstermesi açısından oldukça önemli.

Katalog 15: Kalecik Köyü'nden, ele geçirilen parçadan formu tam olarak anlaşılamayan, kalın cidarlı, büyük boyutlu bir kaba ait gövde parçası (Çizim: 15; Resim: 15). Çark yapımı ve pişme kalitesi orta. Hamuru, dış ve iç astarı siyah renkli. Taşçık, kil ve kireç katkıları. Dış yüzü aşıklı, parlak ve pürüzsüz, iç yüzü mat ve pürüzlü bir yapıda.

Çizim-Resim: 13-15

Katalog 16: Kalecik Köyü'nden, ele geçirilen parçadan formu tam olarak anlaşılamayan, kalın cidarlı, büyük boyutlu bir kaba ait gövde parçası (Çizim: 16; Resim: 16). Çark yapımı ve pişme kalitesi kötü. Hamuru siyah, dış astarı koyu gri ve iç astarı siyah renkli. Taşçık, kil ve kireç katkıları. Dış ve iç yüzü aşıklı, parlak ve pürüzsüz bir yapıda. Dış yüzde fırınlamadan kaynaklanan açık gri renkli kısımlar bulunmakta.

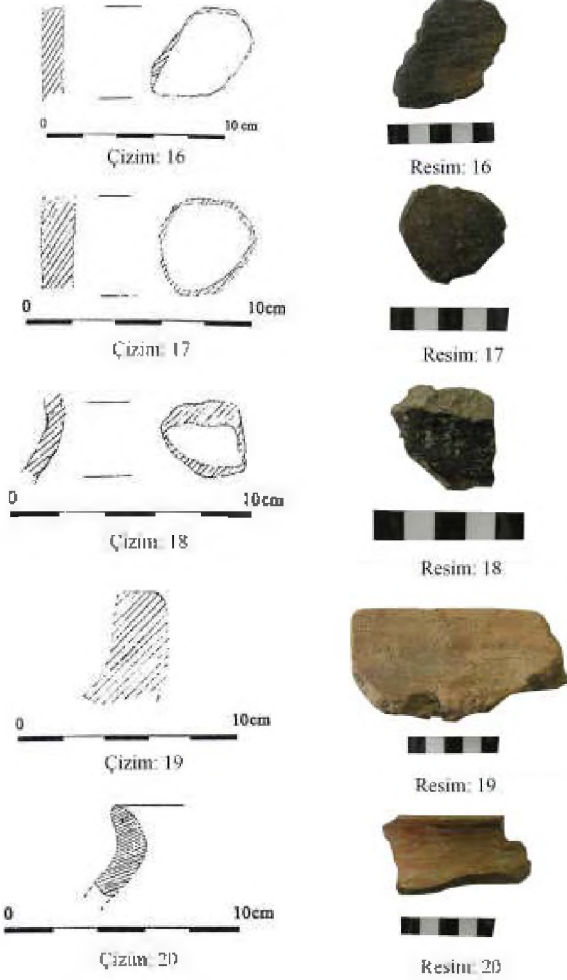
Katalog 17: Kalecik Köyü'nden, ele geçirilen parçadan formu tam olarak anlaşılamayan kalın cidarlı, büyük boyutlu bir kaba ait gövde parçası (Çizim: 17; Resim: 17). Çark yapımı ve pişme kalitesi orta. Hamuru siyah, dış astarı koyu gri ve iç astarı siyah renkli. Taşçık, kil ve kireç katkıları. Dış ve iç yüzü aşıklı, parlak ve pürüzsüz bir yapıda.

Katalog 18: Kalecik Köyü'nden, omuzdan boyuna geçiş yerinden kırılmış, ince cidarlı, küçük boyutlu kase türü bir kaba ait dudak parçası (Çizim: 18; Resim: 18). Çark yapımı ve pişme kalitesi orta. Hamuru koyu gri, dış astarı ve iç astarı siyah renkli. Kil ve kireç katkıları. Oldukça kaliteli işçilikli, dış ve iç yüz aşıklı, parlak ve pürüzsüz bir yapıda.

Katalog 19: Tepecik Köyü'nde bulunan kalın cidarlı bir ocağa ait parça (Çizim: 19; Resim: 19). El yapımı ve pişme kalitesi kötü. Hamuru açık kiremit, dış astarı devetüyü ve iç astarı açık kiremit renkli. Taşçık, kil, kireç ve saman katkıları. İç yüz orta kısmı yukarı doğru yükseltilecek şekilde içerisindeki ateşin düşmesini engellemek için ateşlik kısmı oluşturulmuş.

Katalog 20: Tepecik Köyü'nden ince cidarlı, orta büyüklükte bir çanağa ait dudak parçası (Çizim: 20; Resim: 20). Çark yapımı ve pişme kalitesi orta. Hamuru devetüyü-gri, dış ve iç astarı açık devetüyü renkli. Taşçık,

kil ve kireç katkılı. Ağız kısmı dışa taşırılarak dudak profili oluşturulmuş, cidarı dudaktan gövdeye doğru kalınlaşmış, dış yüzde açkı aletinin temas etmediği kısımlar mat, diğer kısımlar parlak.

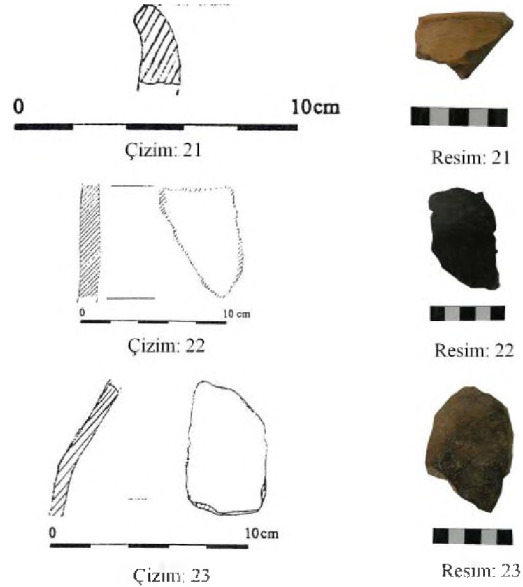

Çizim-Resim: 16-20

Katalog 21: Tepecik Köyü'nden ince cidarlı, orta büyüklükte bir çanağa ait dudak parçası (Çizim: 21; Resim: 21). Çark yapımı ve pişme kalitesi orta. Hamuru açık kiremit-gri, dış ve iç astarı açık kiremit renkli. Taşçık, kil ve kireç katkılı. Dudak ağız ve geçişler yuvarlatılmış, dışı ve içi açkılanarak parlak ve pürüzsüz bir yüzey oluşturulmuş, iç yüzde kısmen yanık izleri görülmekte.

Katalog 22: Yalınçayır Köyü'nden ince cidarlı, orta büyüklükte bir çömleğe ait gövde parçası (Çizim: 22; Resim: 22). Çark yapımı ve pişme kalitesi orta. Hamuru, dış ve iç astarı siyah renkli. Taşçık, kil ve kireç katkılı. Dış ve iç yüzde çark izleri yanında açkı aletinin izleri görülmekte.

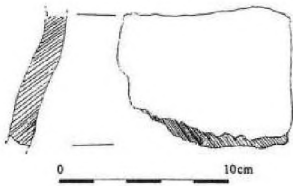
Katalog 23: Yalınçayır Köyü'nden ince cidarlı, orta büyüklükte bir çömleğe ait gövde parçası (Çizim: 23; Resim: 23). Çark yapımı ve pişme kalitesi orta. Hamuru koyu gri, dış astar açık devetüyü ve iç astarı gri renkli. Taşçık, kil ve kireç katkılı. Dış ve iç yüzde fırınlamadan kaynaklanan yanık izleri yanında dışta açkı, içte çark izleri görülmekte.

Çizim-Resim: 21-23

Katalog 24: Yalınçayır Köyü'nden, ele geçirilen parçadan formu tam olarak anlaşılamayan ince cidarlı, büyük boyutlu bir kaba ait gövde parçası (Çizim: 24; Resim: 24). Çark yapımı ve pişme kalitesi orta. Hamuru açık gri, dış astar açık gri ve iç astarı devetüyü renkli. Katkısız. Boyunla bağlantı yerinden kırılmış, dış ve iç yüzde çark izleri belirgin, çatlaklar ve kısmen de yanık noktalar mevcut.

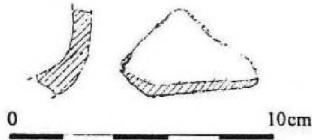
Katalog 25: Yalınçayır Köyü'nden, ele geçirilen parçadan formu tam olarak anlaşılabilen ince cidarlı, küçük boyutlu bir kaba ait gövde parçası (Çizim: 25; Resim: 25). El yapımı ve pişme kalitesi orta. Hamuru gri, dış astar koyu kahve ve iç astarı koyu gri renkli. Taşçık, kil ve kireç katkılı. Boyundan omuzageçiştten kırılmış, dış yüzü iyi açkılanmış oldukça parlak yapıda.

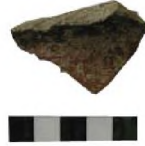
Çizim: 24

Resim: 24

Çizim: 25

Resim: 25

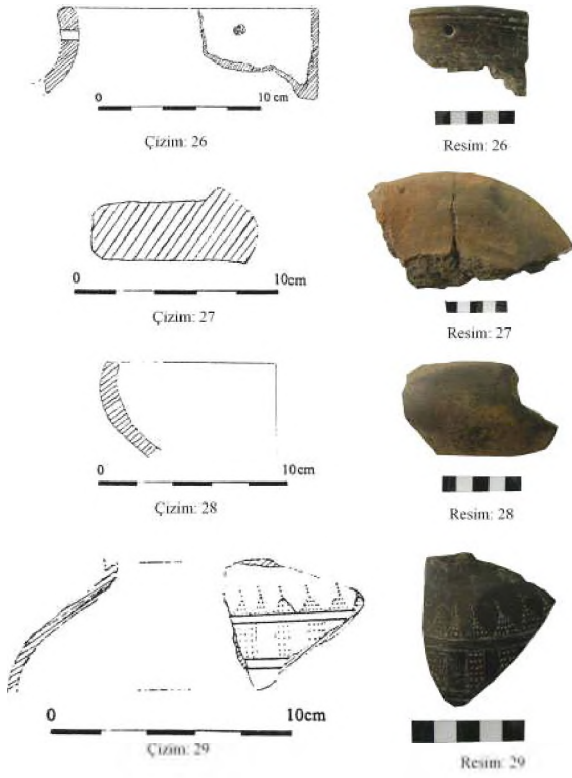
Çizim-Resim: 24-25

Katalog 26: Yalınçayır Köyü'nden ince cidarlı, orta büyüklükte geniş ağızlı bir kaba ait dudak parçası (Çizim: 26; Resim: 26). Çark yapımı ve pişme kalitesi orta. Hamuru gri, dış astar koyu kahve ve iç astarı koyu gri renkli. Taşçık, kil ve kireç katkılı. Oldukça kaliteli işçilikli olup dış ve iç yüzeyde, dudak boyun geçişinde hatlar yuvarlatılarak verilmiştir. Boynun dudağa yakın kısmında yer alan deliklerin sonradan taşıma açıldığı, iç yüzde delikler açılırken oluşan çatlaklardan anlaşılmaktadır. İç yüzde çark izleri ince hatlar halinde.

Katalog 27: Yerlikavak Köyü'nde ele geçirilen, kalın cidarlı, büyük boyutlu bir ocağa ait parça (Çizim: 27; Resim: 27). El yapımı ve pişme kalitesi orta. Hamuru koyu gri, dış ve iç astarı koyu kahve renkli. Taşçık, kil, kireç ve saman katkılı. Ocağın orta kısmı ateşin sönmesi engellenmek için yükseltilmiş, kullanımdan dolayı ocağın iç yüzü aşınmış, her iki yüzü de çok iyi açkılanmış, kısmen yanık izleri bulunmakta.

Katalog 28: Yerlikavak Köyü'nden ince cidarlı, küçük boyutlu bir kase parçası (Çizim: 28; Resim: 28). El yapımı ve pişme kalitesi orta. Hamuru koyu gri, dış astarı gri ve iç astarı koyu gri renkli. Taşçık, kil ve kireç katkılı. Dudaktan gövdeye geçiş iç kısımda yaklaşık 1 mm.lik girintiyle belirtilmiş, dış kısımda bütünüyle profilsiz işlenmiş.

Katalog 29: Bozkale Köyü'nden bulunan ince cidarlı, küçük boyutlu, testi türü bir kaba ait gövde parçası (Çizim: 29; Resim: 29) Çark yapımı ve pişme kalitesi iyi. Hamuru gri, dış astarı koyu gri ve iç astarı açık gri renkli. Taşçık, kil ve kireç katkılı. Boyunla bağlantı kısmında, kabartma dikey dikdörtgenlerle oluşturulan bezeme alanlarının içleri nokta şeklinde oyulmuş ve bu oyukların içleri beyaz macunla doldurulmuştur. Dikdörtgen şeklinde yapılmış süslemelerin üst kısmında yer alan üçgenlerin içleri ve üst köşeleri aynı tarzda yapılmış nokta bezemeli.

Çizim-Resim: 26-29

DEĞERLENDİRME

Doğu Anadolu'da Geç Kalkolitik Çağdan itibaren görülmeye başlayan, gerçek kimliğini Erken Tunç Çağda bulan ve sınırları Doğu Anadolu'dan Batı İran'a, Afganistan'a hatta Suriye'ye kadar yayılan Karaz kültürünün kendine has özellikler taşıyan seramikleri Kars'ta da görülür. Bölgelere göre yöresel bazı farklılıklar olsa da Kars Erken Tunç Çağı seramikleri karakteristik olarak Karaz kültürü seramikleriyle benzerdir. Bu döneme ait gerek içi dışı parlak siyah renkli, iyi açıkta seramikler gerekse tarak, nokta bezemeli ve geometriksüslemeli seramik parçalarının Doğu Anadolu'da benzerleri olduğu gibi Filistin, Nahçıvan, Ermenistan ve Gürcistan'da da vardır. Bu benzerlikler kültürel iletişim ve etkileşimin boyutlarını göstermesi açısından önemlidir.

Ağzıaçık-Yumrutepe'den ele geçirilen çömleğe ait gövde parçası üzerinde yer alan (katalog 1) kazıma çizgi ve kabartma zincir bezemenin benzerlerine Nahçıvan Kültepe'de karşılaşılmaktadır²⁷. Aynı yerden çömlek parçası (Katalog 2) ve amorf gövde parçaları (Katalog 3-6) Erken Tunç Çağ'da Doğu Anadolu'da yaygın olarak görülürler²⁸.

Ataköy'den ele geçen gövde parçası (katalog 7) ile Çakmak Köyü'nde ele geçirilen gövde parçası (katalog 12) üzerinde yer alan kazıma çizgi bezemeler Erzurum Sos Höyük²⁹ seramikleri, Kars Müzesi'nde sergilenen erken dönem Ani buluntuları, Iğdır'da Hazinetepe, Gökçeli ve Melekli Höyüğü ile Ağrı Doğubeyazıt Ovası'ndaki Sağlıksuyu Höyüğü seramikleriyle benzerdir³⁰.

Azat Köyü'nden ele geçirilen çömleğe ait dudak parçası (Katalog 8), çanağa ait gövde parçası (Katalog 9) ve Bozkale Köyü'nden ele geçirilen kase parçası (Katalog 10) ile çömleğe ait dudak-boyun bölümü (Katalog 11) gerek hamur, gerekse renk ve açkılanma teknikleriyle bölgede ele geçirilen Erken Tunç Çağ özellikleri gösterir³¹.

Hasçıftlık Köyü'nden ele geçirilen kaseye ait dip parçası (Katalog 13) işçilik ve renk bakımından Erzurum Pulur ve Çiğdemli Höyük'teki İlk Tunç Çağı seramikleriyle benzerdir³².

Kalecik Köyü'nden ele geçirilen kazıma çizgi ve geometrik bezemeli çömlek parçası (Katalog 14) ile amorf gövde parçalarının (Katalog 15-18) benzerleri Erzurum'da Karaz³³, Pulur³⁴, Güzelova³⁵ ve Sos Höyük'te³⁶ görülür.

Tepecik Köyü'nde bulunan ocak parçası (katalog 19) ve çanak türü kaplara ait dudak parçaları (Katalog 20-21); Yalınçayır Köyü'nden

çömlek gövde parçaları (Katalog 22-23), amorf parçalar (Katalog 24-25) ile geniş ağızlı bir kaba ait dudak parçası (Katalog 26) ve Yerlikavak Köyü'nden ele geçen ocak parçası (Katalog 27) ile kase parçası (Katalog 28) Doğu Anadolu Erken Tunç Çağ merkezleri ve özellikle Erzurum Pulur ve Sos Höyük buluntularıyla benzerdir³⁷.

Bozkale Köyü'nden ele geçirilen testi türü bir kaba ait gövde parçası (Katalog 29) Kars Müzesi'nde yer alan Digor³⁸, Ani³⁹ ve Ardahan⁴⁰ buluntuları ile Malatya-Elazığ⁴¹ bölgesinde bulunmuş nokta bezemeli Erken Tunç Çağı seramikleriyle benzerdir. Ayrıca Anadolu dışında Ermenistan'da Ariç⁴², Nahçıvan'da Şortepe ve Kültepe⁴³ ile Gürcistan'da Trialeti⁴⁴ gibi merkezlerde ele geçirilen Orta Tunç Çağ seramikleriyle de bezeme yönünden benzerdir. İçi macunlan doldurulmuş, nokta bezemeli kabı Erken Tunç Çağı sonu, Orta Tunç Çağı başına tarihleyebiliriz. Bu tarihlemeye göre bu tarz bezemeli kapların erken dönemde Anadolu'da ortaya çıktığını ve kültürel etkileşim yoluyla Ermenistan, Nahçıvan ve Gürcistan'a kadar ulaştığını söyleyebiliriz.

Ayrıca Kars Müzesi'nde bulunan bir grup seramik Karaz ya da Kura-Aras Kültürü'nün seramik geleneğinin özelliklerini tamamen yansıtan tipik bir gruptur⁴⁵. Bu grubun formu olan boyunlu ve geniş ağızlı çömlek formu kültürün bilinen form grubunun en yaygın örnekleridir. Bu tür çömleklere kültürün yayılım coğrafyasının hemen her merkezin de rastlanır⁴⁶.

Örneklerini yüzey araştırmalarında ve müzede gördüğümüz Erken Tunç Çağ seramiklerini tarihlerken Kars'ta sistemli bir kazı yapılmadığı ve kronolojisi kazılar

sonucunda tespit edilemediği için Doğu Anadolu yerleşimlerine özellikle Sos Höyük gibi kronolojisi radiokarbon yöntemleriyle tespit edilmiş merkezlere bakılmaktadır.

Sos Höyük kazılarına bakılarak Kars'ta Karaz Kültürü'nün etkilerinin Geç Kalkolitik Dönemden (M.Ö.3500/3000'lerden) başlayıp Bronz Çağın ortalarına (M.Ö.1500'lere) kadar sürdüğü kabul edilebilir⁴⁷. Bu kültürün izlerinin küçük merkezlerde daha uzun süre devam ettiği hatta Kars Yerlikavak ve Yalınçayır köyleri ile Erzurum Cinis Höyük gibi bazı modern yerleşim yerlerinde Karaz Kültürü'ne ait kapların benzerlerinin hala yapıldığı ve kullanıldığı görülür⁴⁸.

SUMMARY

Kars where is a bridge between East Anatolia and Caucasian is an important place with archeological heritage it has. Although there has been an increase in excavations and surveys in Kars, they are not enough to reveal the historical and archeological heritage which Kars has. Among the first findings related to prehistory of North East Anatolia, the findings revealed during the excavations held by İ.Kılıç KÖKTEN have an important role. Despite the fact that stratigraphy isn't known exactly, the findings obtained in this excavations and rock and cave paintings detected during the surveys in the region by KÖKTEN give us valuable information about Late Paleolithic Period. In this article, it is tried to deal with the ceramics of Early Bronze Age of Kars and the ceramics of Early Bronze Age of Kars with the reflection of Karaz culture.

- * Halim KORUCU, Arkeolog, Atatürk Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Erzurum/TÜRKİYE.
- 1 Kökten, İ.K., "Kars'ın Tarihi Öncesi Hakkında İlk Kısa Rapor", Belleten VII, 1943, 601-613;
- 2 Özbek-Yükmen, 2001, 145-153.
- 3 Bingöl, 2003, 40, dn. 136 (ayrıntılı bilgi için bkz. Kökten, 1975, 95-104)
- 4 Kökten, 1944, 668; Yakar, J., The Later Prehistory of Anatolia, The Late Chalcolithic and Early Bronze Age, Part ii, BAR International Series 268 (ii) 1985.
- 5 Kökten, 1943, 601-613.
- 6 Kökten, 1944, 668; Kökten, 1953, 190; Mellart, J., "The End of the Early Bronze Age in Anatolia and the Egean", AJA 62/1, 9-38 (1958); Arsebük, G., "Altınova'da (Elazığ) Koyu Açıklı ve Karaz Türü Çanak Çömlek Arasındaki İlişki" T. T. Kong VIII/I, 1979, 81-92; Yakar, 1985, 280; Güneri, 1992, 149-186; Harmankaya-Erdoğan, 2002; Korucu, H. "Kars İli Höyükleri", (Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji Anabilimdalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) 2005, 19-28; Korucu, H. "Kars İli Höyükleri" Atatürk Üniversitesi 50. Kuruluş Yılı Dönümü Arkeoloji Bölümü Armağanı Doğu'dan Yükselen Işık Arkeoloji Yazıları, 2007, 521-537; Ceylan, 2008, 220.
- 7 Kökten, 1948, 463
- 8 Ceylan, 2008, 187, 247.
- 9 Kökten, 1944, 667; Kökten, 1953, 190; Yakar, 1985, 251; Harmankaya-Erdoğan, 2002; Bingöl, 2003, 62.
- 10 Kökten, 1944, 668.
- 11 Ceylan, 2008, 218-219.
- 12 Özbek-Yükmen, 2000, 114-115.
- 13 Arsebük, 1979, 83.
- 14 Kökten, 1948, 194-204; Özbek-Yükmen, 2001, 148.
- 15 Koşay, H. Z., "Karaz Sondajı" III. Türk Tarih Kongresine Sunulan Bildiriler, 1943, 165-169; Burney, C.A., "Eastern Anatolia in the Chalcolithic and Early Bronze Age" AnatSt. 8, 1958, 157-209; Koşay, H. Z.-Turfan, K., "Erzurum-Karaz Kazısı Raporu" Belleten XXIII/91, 1959, 349-413; Koşay, H. Z.-Vary, H., Pulur Kazısı 1960 Mevsimi Çalışmaları Raporu, 1964, 24 vd.; Koşay, H. Z.-Vary, H., Güzelova Kazısı, 1967, 8 vd; Güneri, A. S., "Erzurum Karaz, Pulur ve Güzelova'da Geç Karaz Kültürü Evresi Yerleşmeleri İle İlgili Arkeolojik Keşifler", Atatürk Üniversitesi 50. Kuruluş Yılı Dönümü Arkeoloji Bölümü Armağanı Doğu'dan Yükselen Işık Arkeoloji Yazıları, 2007, 267-324; Işıklı, M. "Erzurum Bölgesi'nde Karaz Kültürünün Başlangıcı Son Dönem Araştırmalarının Genel Bir Değerlendirilmesi" Atatürk Üniversitesi 50. Kuruluş Yılı Dönümü Arkeoloji Bölümü Armağanı Doğu'dan Yükselen Işık Arkeoloji Yazıları, 2007a, 325-350; Yaylalı, S., "Doğu Anadolu Erken Tunç Çağ Kültürü" Atatürk Üniversitesi 50. Kuruluş Yılı Dönümü Arkeoloji Bölümü Armağanı Doğu'dan Yükselen Işık Arkeoloji Yazıları, 2007, 165-189.

- 16 Burney, 1958, 157-209; Arsebük, 1979, 83; Palmieri, A. "Excavations at Arslantepe (Malatya)" *AnatSt.* 31, 1981, 101-120; Güneri, 1992, 162, 171, Res. 5; A-Erkmen, M-Sagona, C., "Excavations at Sos Höyük 1995" *KST XVIII/1*, 1997, 137-145, Fig. 2/5-6; Rothman, M. S.-Kozbe, G., "Muş in the Early Bronze Age" *AnatSt.* 47, 1997, 105-126; Sagona, A-Erkmen, M-Sagona, C., "Excavations At Sos Höyük 1996" *KST XIX/1*, 1998, 245-251; Sagona, A-Erkmen, M-Sagona, C-McNiven, I-Howells, S., "Excavations At Sos Höyük, 1997: Fourth Preliminary Report" *Anatolica XXIV*, 1998, 33, Fig. 7: 5; Esin, U., "Değirmentepe" *Arkeo-Atlas 1*, 2002, 118; Hopkins, L., *Archaeology at the North-East Anatolian Frontier VI*, *Ancient Near Eastern Studies*, 2003, 135 vd; Karaosmanoğlu, M-Işıklı, M.-Can, B., "2001 Yılı Erzurum Ovası Yüze Araştırması" *AST 20/1*, 2003, 345-356; Sagona, A., "Sos Höyük" *Arkeo-Atlas*, Sayı 2, 2003, 48; Kiguradze, T.- Sagona, A. "On the Origins of the Kura-Araxes Cultural Complex" *Archaeology in the Borderlands, Investigations in Caucasia and Beyond*, 2003, 38-95; Sevin, 2003, 118; Karaosmanoğlu, M-Işıklı, M.-Can, B., "2002 Yılı Pasinler Ovası Yüze Araştırması" *AST 21/1*, 2004, 301-311; Güneri, 2007, 273; Işıklı, 2007, 332.
- 17 Burney 1958, 157-209; Edens, C., "Transcaucasia at the End Of The Early Bronze Age" *BASOR 299/300*, 1995, 53-64; Işıklı, M., "Doğu Anadolu Erken Transkafkasya Kültürünün Karaz, Pulur ve Güzelova Malzemesi Işığında Tekrar Değerlendirilmesi" (Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji Anabilimdalı Yayınlanmamış Doktora Tezi) 2005, 1.
- 18 Kökten, 1944, 659-681; Kökten, 1953, 15; Kırzioğlu, 1953, 18; Balkan, 1967, 104-118; Kökten, 1975, 95-104; Günaltay, 1987, 54; Güneri, 1992, 149-186; Harmankaya-Tanıdı, 1996; Ceylan, 2001, 26-29; Özbek-Yükmen, 2001, 145-153; Ceylan, 2003, 311-325; Harmankaya-Erdoğu, 2002; Ceylan, 2004, 263-273; Bingöl, 2003, 58; Korucu, 2005, 19-28; Sagona, 2006, 11-29; Ceylan, 2008.
- 19 Işıklı, M., "A Collection Of Kura-Araxes Pottery From Kars Museum" *Armenian Journal Of Near-Eastern Studies*, Vol II, 2007b, 43-51.
- 20 M.Ö. 4. Binde Malatya Değirmentepe karşılaştığı üzere çarkta yapılmış kaplar azımsanmayacak kadar çoktur. (bknz. Esin, 2002, 118)
- 21 Burney, 1958, 157-209; Sagona, 2006, 14-17.
- 22 Özfırat, A., *Doğu Anadolu Yayla Kültürleri*, 2001, 8-11; Esin, 2002, 118; Sevin, V., "Doğu Anadolu Orta ve Son Tunç Çağı" *Arkeo-Atlas 3*, 2003, 104-130.
- 23 Tavukçu, A. Y., *Troas Bölgesi Terrakota Figürinleri (Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji Anabilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi, 1999)* 25.
- 24 Uçar, A. T., *Anadolu'da Khirbet Kerak (Karaz) Seramiği (Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2001)* 152-153.
- 25 Karaosmanoğlu-Işıklı.-Can, 2003, 345-356.

- 26 Korucu, 2005, 31.
- 27 Aşurov, S. H., Nahçıvan İlk Tunç Devri Keramikası, 2002, 121, Tablo VIII/5 ve 125, Tablo XII/7.
- 28 Lamb, W. *The Culture of North-East Anatolia and Its Neighbours* AnatSt IV, 1954, 21-33; Koşay-Turfan, 1959, 349-363; Koşay-Vary, 1967, 9; Arsebük, 1979, 83; Frangipane, M., "Doğu Anadolu İlk Tunç Çağı Dönemi" ArkeoAtlas Sayı 2, 2003, 44-69; Karaosmanoğlu-Işıklı-Can, 2003, 345-356, Çiz. 1c-d; Karaosmanoğlu-Işıklı-Can, 2004, 301-311.
- 29 Sagona, 2003, 48.
- 30 Ünal, A., Hititler Devrinde Anadolu, 2002, 163, Res. 65; Özfirat, A-Marro, C. "2002 Yılı Van, Ağrı, Iğdır İlleri Yüzey Araştırması" AST 21/1, 2004, 17-18, Çiz 5-6; Özfirat, A-Marro, C. "2004 Yılı Van, Ağrı, Iğdır İlleri Yüzey Araştırması" Türk Arkeoloji ve Etnoğrafya Dergisi 7, 2008, 1-20; Işıklı, 2007, 43-51.
- 31 Lamb, 1954, 21-33; Koşay-Turfan, 1959, 349-363; Koşay-Vary, 1964, Lev. 5 ve Çiz: IV/P.65; Koşay-Vary, 1967, 7; Arsebük, 1979, 81-92; Burney, C., "Aspects of Excavations in Altınova, Elazığ" AnatSt. 30, 1980, 157-167; Russell, H. F., Pre-Classical Pottery of Eastern Anatolia, BAR International Series 85, 1980, 16-17; Sevin, V., "Elazığ-Bingöl İlleri Yüzey Araştırması, 1986" AST V/II, 1988, 1-45, Res. 5/5; Sagona, 2003, 48; Sevin, 2003, 118; Karaosmanoğlu-Işıklı-Can, 2003, 348, Çiz. 1-3; Ceylan, 2008, 129, 133.
- 32 Başçı, E, Çiğdemli Höyük (Atatürk Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Basılmamış Lisans Tezi), 2000, 49, Çiz: 6/02; Karaosmanoğlu-Işıklı-Can, 2003, 347; Sagona, 2003, 50; Ceylan, 2008, 88.
- 33 Lamb, 1954, 21-33; Koşay-Turfan, 1959, 349-363; Koşay-Vary, 1967, 7.
- 34 Koşay-Vary, 1964, Lev. 5 ve Çiz: LXIV/P.65; Russell, 1980, 16.
- 35 Koşay-Vary, 1967, 7; Russell, 1980, 16; Sevin, 2003, 118.
- 36 Güneri, 1992, 162, 171, Res. 5; Sagona-Erkmen-Sagona, 1996, Fig. 2/5-6; Sagona-Erkmen-Sagona, 1998, 245-251, Fig. 1; Hopkins, 2003, 94; Sagona, 2003, 48; Sevin, 2003, 118; Karaosmanoğlu-Işıklı-Can, 2004, 305.
- 37 Lamb, 1954, 21-33; Koşay-Vary, 1964, Lev. 5; Koşay-Vary, 1967, Lev. 28, 31, 32, 65, 67; Yener, 1974, 70; Arsebük, 1979, 81-92; Burney, 1980, 162; Sevin, 1987, 3; Russell, 1980, Fig. 8; Takaoğlu, T., "Hearth Structures in the Religious Pattern of Early Bronze Age Northeast Anatolia" AnatSt. 50, 2000, 11-16; Hopkins, 2003, 96-98; Frangipane, 2003, 44-69; Sagona, 2003, 48; Karaosmanoğlu-Işıklı-Can, 2004, 305; Sagona, 2006, 17-19.
- 38 Kars Müzesi Env. No: 3. 4. 1966/372.
- 39 Kars Müzesi Env. No: 3. 2. 1967/478.
- 40 Kars Müzesi Env. No: 2. 3. 1962/7.
- 41 Frangipane, 2003, 51.
- 42 Özfirat, 2001, 34, Lev. 7.

- 43 Başhaliyev, V., Nahçıvan Arkeolojisi, 1997, 25, Res. 20; Ayrıca Şortep ve Kültepe için bkz. Belli, O-Sevin, V., Nahçıvan'da Arkeolojik Araştırmalar, 1999, 24; Belli, O-Başhaliyev, V., Nahçıvan Bölgesi'nde Orta ve Son Tunç Çağı Boya Bezemeli Çanak Çömlek Kültürü, 2001, 33; Özfırat, 2001, 46, 52; Aşurov, 2002, 121, Tablo VIII/5; 125, Tablo XII/7.
- 44 Özfırat, 2001, 28.
- 45 Işıklı, 2005, 155; Işıklı, 2007, 47-53; Sagona, 2006, 11-29.
- 46 Burney 1958, 182 - 183, Fig. 77-87; Çilingiroğlu, A., "Van-Dilkaya Höyüğü 1984" Kazı Sonuçları Toplantısı VII, 1986, 81-95; Çilingiroğlu, A., "Van-Dilkaya Höyüğü 1985" Kazı Sonuçları Toplantısı VIII/1, 1987, 151-163; Kozbe G., "Van-Dilkaya Höyüğü 1984-1986 Kazı Dönemlerinde Ele Geçen Erken Transkafkasya Çanak Çömleği" (Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi) 1987, Lev. I vd; Sagona vd. 1998, 33, Fig. 7: 5; Sagona, A-Sagona, C., "Excavations At Sos Höyük, 1998-2000" Ancient Near Eastern Anatolia XXXVII, 2000, 56-127; Işıklı 2005, 162-163.
- 47 Sagona, 2006, 16-17.
- 48 Karaosmanoğlu-Işıklı-Can, 2003, 345-356; Korucu, 2005, 31.

KAYNAKÇA

Arsebük, G., 1979, "Altınova'da (Elazığ) Koyu Açıklı ve Karaz Türü Çanak Çömlek Arasındaki İlişki" T. T. Kong VIII/I, 81-92.

Aşurov, S, H., 2002, Nahçıvan İlk Tunç Devri Keramikası.

Balkan, K-Sümer, O., 1967, "1965 Yılı Ani Kazıları Hakkında Kısa Rapor" TürkA.D. XIV-1-2, 1965'ten Ayrıbasım, 104-118.

Başçı, E., 2000, Çiğdemli Höyük (Atatürk Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Basılmamış Lisans Tezi).

Başhaliyev, V., 1997, Nahçıvan Arkeolojisi.

Belli, O., 2001, "Research on the Rock Art in Anatolia" Archaeology in Turkey (1923-2000), 266-270.

Belli, O., 2005/1, "Kars Bölgesi'nin Tarihi Zenginliği: Kağızman-Çallı'da Onbin Yıllık Kayaüstü Resimleri Bulundu" Serhat Kültür, 24-29.

Belli, O., 2006, "Kars Bölgesi'nde Tarih Öncesi Döneme Ait Kayaüstü Resimleri" Kars, Beyaz Uykusuz Uzakta, 165-195.

Belli, O., 2007, "Kars Bölgesi'nde Keşfedilen Tarih Öncesi Döneme Ait Kayaüstü Resimleri" Kars, 2. Kent Kurultayı, Kafkasya'da Ortak Geleceğimiz, 30-76.

Belli, O-Sevin, V., 1994, Nahçıvan'da Arkeolojik Araştırmalar.

Belli, O-Başhaliyev, V., 2001, Nahçıvan Bölgesi'nde Orta ve Son Tunç Çağı Boya Bezemeli Çanak Çömlek Kültürü.

Bingöl, A., 2003, "En Eski Çağlardan Urartu'nun Yıkılışına Kadar Kars ve Çevresi" (Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eski Çağ Tarihi Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi).

Burney, C.A., 1958, "Eastern Anatolia in the Chalcolithic and Early Bronze Age" AnatSt. 8, 157-209.

Burney, C., 1980, "Aspects of Excavations in Altınova, Elazığ" AnatSt. 30, 157-167.

Ceylan, A., 2001, Sarıkamış.

Ceylan A., 2003, "2001 Yılı Erzincan, Erzurum ve Kars İlleri Yüzey Araştırması" AST 20/2, 311-325.

Ceylan, A., 2004, "2002 Yılı Erzincan, Erzurum, Kars, Iğdır İlleri Yüzey Araştırmaları" AST 21/2, 263-273.

Ceylan, A., 2008, Doğu Anadolu Araştırmaları Erzurum-Erzincan-Kars-Iğdır, (1998-2008).

Çilingiroğlu, A., 1986, "Van-Dilkaya Höyüğü 1984" KST VII, 81-95.

Çilingiroğlu, A., 1987, "Van-Dilkaya Höyüğü 1985" KST VIII/1, , 151-163.

Esin, U., 2002, "Değirmentepe" Arkeo-Atlas 1, 118.

Edens, C., 1995, "Transcaucasia at the End Of The Early Bronze Age" BASOR 299/300, 53-64.

Frangipane, M., 2003, "Doğu Anadolu İlk Tunç Çağı Dönemi" ArkeoAtlas Sayı 2, 2003, 44-69.

Günaltay, M. Ş., 1987, Anadolu.

Güneri, A. S., 1992, "Doğu Anadolu'da Yeni Gözlemler" TürkA.D. XXX, 149-186.

Güneri, A. S., 2007, "Erzurum Karaz, Pulur ve Güzelova'da Geç Karaz Kültürü Evresi Yerleşmeleri İle İlgili Arkeolojik Keşifler", Atatürk Üniversitesi 50. Kuruluş Yılı Dönümü Arkeoloji Bölümü Armağanı Doğu'dan Yükselen Işık Arkeoloji Yazıları, 267-324.

Harmankaya, S-Erdoğu, B., 2002, "Dündartepe", Tay IV.

Harmankaya, S-Tanıncı, O., 1996, "Ağzıaçık", "Borluk Deresi", Cilavuz / Susuz", Tombultepe" TAY I, Paleolitik / Epipaleolitik.

Hopkins, L., 2003, Archaeology at the North-East Anatolian Frontier VI, Ancient Near Eastern Studies.

Işıklı, M., 2005, "Doğu Anadolu Erken Transkafkasya Kültürünün Karaz, Pulur ve Güzelova Malzemesi Işığında Tekrar Değerlendirilmesi" (Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi).

Işıklı, M., 2007a, "Erzurum Bölgesi'nde Karaz Kültürünün Başlangıcı Son Dönem Araştırmalarının Genel Bir Değerlendirilmesi" Atatürk Üniversitesi 50. Kuruluş Yılı Dönümü Arkeoloji Bölümü Armağanı Doğu'dan Yükselen Işık Arkeoloji Yazıları, 325-350.

Işıklı, M., 2007b, "A Collection Of Kura-Araxes Pottery From Kars Museum" Armenian Journal Of Near-Eastern Studies, Vol II, 43-51.

Karaosmanoğlu, M-Işıklı, M.-Can, B., 2003, "2001 Yılı Erzurum Ovası Yüzey Araştırması" AST 20/1, 345-356.

Karaosmanoğlu, M.-Işıklı, M.-Can, B. 2004, "2002 Yılı Pasinler Ovası Yüzey Araştırması" AST 21/1, 301-311.

Karpuz, H., 1977, "Çamuşlu'da Yontma Taş Çağı Kaya Resimleri" Bilim Teknik 112, 1-6.

Kırzioğlu, F., 1953, Kars Tarihi.

Kiguradze, T.- Sagona, A., 2003, "On the Origins of the Kura-Araxes Cultural Complex" Archaeology in the Borderlands, Investigations in Caucasia and Beyond, 38-95.

Korucu H., 2005, "Kars İli Höyükleri", (Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

Korucu, H., 2007, "Kars İli Höyükleri", Atatürk Üniversitesi 50. Kuruluş Yılı Dönümü Arkeoloji Bölümü Armağanı, Doğu'dan Yükselen Işık Arkeoloji Yazıları, 521-537.

Koşay, H. Z., 1943, "Karaz Sondajı" III. Türk Tarih Kongresine Sunulan Bildiriler, 165-169.

Koşay, H. Z.-Turfan, K., 1959, "Erzurum-Karaz Kazısı Raporu" Belleten XXIII/91, 349-413.

Koşay, H. Z.-Vary, H., 1964, Pulur Kazısı 1960 Mevsimi Çalışmaları Raporu.

Koşay, H. Z.-Vary, H., 1967, Güzelova Kazısı.

Kozbe G., 1987, "Van-Dilkaya Höyüğü 1984-1986 Kazı Dönemlerinde Ele Geçen Erken Transkafkasya Çanak Çömleği" (Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi).

Kökten, İ. K., 1943, "Kars'ın Tarihi Öncesi Hakkında İlk Kısa Rapor" Belleten VII, 1943, 601-613.

Kökten, İ. K., 1944, "Orta, Doğu ve Kuzey Anadolu'da Yapılan Tarih Öncesi Araştırmaları" Belleten VIII, 659-681.

Kökten, İ. K., 1948, "Anadolu'da Prehistorik Yerleşmeler ve 1944-1948 Yıllarında Yapılan Tarih Öncesi Araştırmaları" IV. Türk Tarih Kongresi, 195-209.

Kökten, İ. K., 1966, "Yazılıkaya'da ve Kurbanğa Mağarasında (Kars-Çamışlı) Yeni Diptarih Resimleri" Kars Eli 2/20, 3-16.

Kökten, İ. K., 1970, "Yazılıkaya'da ve Kurbanğa Mağarasında (Kars-Çamışlı) Yeni Bulunan Dip Tarih Resimleri" Karseli 6/69, 2-16.

Kökten, İ. K., 1975, "Kars Çevresinde Diptarih Araştırmaları ve Yazılıkaya Resimleri" Atatürk Konferansları V, 95-104.

Lamb, W., 1954, "The Culture of North-East Anatolia and Its Neighbours" AnatSt. IV, 21-33.

Mellart, J., 1958, "The End of the Early Bronze Age in Anatolia and the Aegean", A.J.A. 62/1, 9-38.

Özbek, O.-Yükmen, B., 2001, "1997 Yılı Kars, Ardahan, Iğdır İlleri Yüzey Araştırması" Türk Arkeoloji ve Etnoğrafya Dergisi 2, 145-153.

Özfiirat, A., 2001, Doğu Anadolu Yayla Kültürleri, 8-11.

Özfiirat, A.-Marro, C., 2004, "2002 Yılı Van, Ağrı, Iğdır İlleri Yüzey Araştırması" AST 21/1, 15-32.

Özfiirat, A.-Marro, C., 2008, "2004 Yılı Van, Ağrı, Iğdır İlleri Yüzey Araştırması" Türk Arkeoloji ve Etnoğrafya Dergisi 7, 1-20.

Palmieri, A., 1981, "Excavations at Arslantepe (Malatya)" *AnatSt.* 31, 101-120.

Rothman, M. S.- KOZBE, G., 1997, "Muş in the Early Bronze Age" *AnatSt.* 47, 105-126.

Russell, H. F., 1980, *Pre-Classical Pottery of Eastern Anatolia*, BAR International Series 85.

Sagona, A-Erkmen, M.-Sagona, C., 1997, "Excavations at Sos Höyük 1995" *KST XVIII/1*, 137-145.

Sagona, A-Erkmen, M.-Sagona, C., 1998, "Excavations At Sos Höyük 1996" *KST XIX/1*, 245-251.

Sagona, A-Erkmen, M.-Sagona, C.-McNiven, I.-Howells, S., 1998, "Excavations At Sos Höyük, 1997: Fourth Preliminary Report" *Anatolica XXIV*.

Sagona, A-Sagona, C., 2000, "Excavations At Sos Höyük, 1998-2000" *Ancient Near Eastern Anatolia XXXVII*, , 56-127.

Sagona, A., 2003, "Sos Höyük" *Arkeo-Atlas*, Sayı 2, 48.

Sagona, A., 2006, "Ortaçağ'dan Önce Kars" *Kars*, Beyaz Uykusuz Uzakta, 11-31.

Sevin, V., 1987, "Elazığ-Bingöl İlleri Yüzey Araştırması, 1986" *AST V/II*, 1987, 1-45.

Sevin, V., 2003, *Eski Anadolu ve Trakya*.

Sevin, V., 2003, "Doğu Anadolu Orta ve Son Tunç Çağı" *Arkeo-Atlas 3*, 104-130.

Takaoğlu, T., 2000, "Hearth Structures in the Religious Pattern of Early Bronze Age Northeast Anatolia" *AnatSt.* 50, 11-16.

Tavukçu, A. Y., 1999, *Troas Bölgesi Terrakota Figürinleri* (Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji Anabilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi).

Uçankuş, H. T., 2002, *Bir İnsan ve Uygarlık Bilimi Arkeoloji*.

Uçar, A. T., 2001, *Anadolu'da Khirbet Kerak (Karaz) Seramiği* (Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).

Ünal, A., 2002, *Hititler Devrinde Anadolu*.

Yakar, J., 1985, *The Later Prehistory of Anatolia, The Late Chalcolitic and Early Bronze Age, Part ii*, BAR International Series 268 (ii).

Yaylalı, S., 2007, "Doğu Anadolu Erken Tunç Çağ Kültürü" *Atatürk Üniversitesi 50. Kuruluş Yılı Dönümü Arkeoloji Bölümü Armağanı Doğu'dan Yükselen Işık Arkeoloji Yazıları*, 165-189.

ANTİK ÇAĞ'DA AMAZONLAR SÖYLENCESİ VE ATTİKA SERAMİKLERİ ÜZERİNDEKİ BETİMLEMELERİ

Hüseyin METİN*

Anadolu kaynaklı efsanelerin birçoğu olmuş olayları yansıtır. Bu yüzden gerçeklik ve tarihsel nitelik taşırlar. İzlerine destanlarda olduğu kadar, tarihçilerin ve coğrafyacıların eserlerinde rastlamamız bunu kanıtlar. Amazonlar bu gerçeğin en belirgin örneğidir. Çünkü efsaneler yalnız bir olayı değil, bütün bir düzeni dile getirir. Anadolu'da binlerce yıl anaerkil bir toplum düzeni içinde yaşanmış ve bu düzenin simgesi olan Ana Tanrıçaya değişik adlarla tapınılmıştır. Amazonlar işte bu düzenin kalıntılarıdır. Babaerkin özellikte olan Grek mitolojisini bu kadar etkilemiş olmaları da bu yüzdendir¹. Amazonlar söylencesi, Antik Grekleri o kadar büyülemişti ki, gittikleri her yere bu söylenceyi taşımışlardır. Grek yayılmasıyla birlikte bu söylence de büyümüş, en sonunda bütün dünya bu romantik söylence kişileriyle dolmuş ve Amazonlar gerçeği unutulup gitmiştir².

Büyük filozof Platon ve Sokrates Amazonların Yunanistan hatta Atina'ya akın etmiş olduklarını kesin bir tarihsel gerçek olarak kabul eder. İ.Ö 4. yüzyılda yaşamış olan bu büyük şahsiyetlerin kolay kolay mitolojik efsanelere inanacak zekalardan biri olmadıkları kesindir³.

Herodotos Amazonlar hakkında şunları söyler: "Yunanlar Amazonları Thermedon'da yendikten sonra, ele geçirdikleri esirleri üç büyük gemiye bindirdiler. Gemiler kıyıdan açılınca, Amazonlar gemideki erkeklere ansızın hücum ederek hepsini kılıçtan geçirdiler. Ne var ki, kullanmasını bilmedikleri için gemileri kendi haline bıraktılar. Rüzgar gemileri bir yere götürdü. Amazonlar orada karaya çıktılar. İçerlere doğru yürüyünce otlamakta olan bir sürü ata rastladılar. Atların sırtlarına atlayınca hayvanları sürdüler ve İskitlere ait malı mülkü yağma ettiler. İskitler şaşırıldılar. Bu insanların dili, giyim kuşamı, töreleri hep yabancıydı. Bu yabancıları delikanlı sayarak onlarla savaşa tutuştular. Ölenleri kontrol edince bunların erkek değil, kadın olduklarını gördüler. İskitler bunun üzerine toplanıp birbirine danıştılar. O andan sonra onların canına kıymamaya, fakat onların sayısı ne kadarsa yanlarına o kadar delikanlı göndermeye kadar verdiler. Delikanlılar bu karara göre yabancılarla savaşmayacak, ama onların yanında karargah kuracaklardı. İskitlerin amacı bu yabancı kadınlardan döl almaktı. Delikanlıların kendilerine bir zarar verme niyetinde olmadıklarını anlayan Amazonlar,

onlara dokunmadılar. Delikanlıların tıpkı Amazonlar gibi silahları ve atları vardı. Onlarda tıpkı bu kadınlar gibi aynı hayatı yaşıyordu. Yani av avlayıp yağma ediyorlardı. Sıcak yaz gününde Amazonlar, öğlen vakti birbirlerinden ayrılıp teker çifter ağaçların gölgelerinin altına uzanıyorlardı. İskitler bunu görünce, onlar da öyle hareket etmeye başladılar. Buarada İskitlinin biri bir Amazona yanaştı. Kadın delikanlıyı reddetmedi. Amazon konuşamıyordu. Çünkü dilini bilmiyordu. Eliyle işaret ederek, delikanlının yanına ertesi günü bir delikanlı almasını, çünkü iki Amazon olarak geleceğini bildirdi. Ertesi günü delikanlı bir arkadaşını daha getirdi ve Amazonun ikinci bir Amazonla oraya geldiğini gördü. Olup biteni öteki delikanlılar öğrenince onlar da öyle yaptılar. Böylece iki karargah birleşti. Çocuklara anneleri İskit diline karışık kendi dilini öğretiler. Sonraları bu insanlara Savromatae (Sarmatlar) dendi⁴.

'A' ve 'mazon' kökünden türeyen bir sözcük olan Amazonlar kelime olarak 'memesizler' anlamına gelir. Anlatılanlara göre bu kadınlar, dünyaya gelen erkek çocukları sakat bırakır ya da öldürürlerdi⁵. Bu kadınlar yalnız kız çocukları büyütmede ve rahatlıkla yay kullanıp ok atabilmeleri için onların göğüslerinden birini küçük yaşta almakta ya da dağlamaktaydılar⁶. Ancak birçok tarihçiye göre bu kavram bir hayal ürünü olmaktan ileriye gitmez. Gerek kabartma, gerekse resim olarak Amazonları temsil eden binlerce sanat eserinin hiçbirinde Amazonlar tek göğüslü olarak gösterilmemiştir. Bazen sağ göğüsleri örtülü gösterilir. Ancak örtünün altında sağ göğsün kabartısı izlenebilir⁷. Graves'e göre eski Kafkas dilinden gelen Amazon sözcüğü bu dilde 'ay kadınları' anlamına gelir⁸. Amazonların da Ay Tanrıçası'na, yani hem bir Ay Tanrıçası'na (sonradan yıldız anlamında

İştar, Astoret ve Sidarte'den Astarte'ye dönüşmüş oluyor) hem de ana Tanrıça Kybele'ye ve ondan gelişen Anadolu'nun on sekiz memeli Artemis'ine taptıkları için kendilerine bu ad verildiğini ileri sürerler. Bütün bu araştırmalardan Amazon sözcüğünün hangi dille ilgili, hangi anlamda bir sözcük olduğu henüz saptanmadığı anlaşılmaktadır⁹.

Efsaneye göre Amazonlar savaş tanrısı Ares ile Aphrodite'nin kızları sayılır¹⁰. Bazı kaynaklarda Amazonların annesi Harmonia olarak belirtilir¹¹. Ay Tanrıçası'nın sadık birer hizmetkârı olan bu rahibeler¹² Antik dünyanın en uç noktasında (coğrafi olarak Karadeniz sahillerinde), Termodontes Irmağı yakınlarında ve Sirte körfezinde yaşayan efsanevi savaşçı kadınlar topluluğudur¹³. Amazonların burada Themiskyra adlı bir kent kurmuş olduğu da söylenir; ancak kent yaşantısının, destanlarda anlatılan Amazonlara uymadığı görülmektedir¹⁴.

Yüzyıllar boyunca halkların çeşitli inançlarının ortaya çıkması ve ozanların yeni uydurmalarıyla, Amazonlar öyküsüne katkıda bulunması, ilkçağın ileri döneminde, hayli değişik Amazonlar inancı ortaya çıkmıştır¹⁵. Örneğin Herodotos, Amazonların Yunan'larca yenilgiye uğratılarak tutsak edildiklerini, ama gemiye doldurulup denize açıldıklarında Yunan erkeklerinin üstüne atılıp onları öldürdüklerini, Kırım'da karaya çıkıp İskitlerle dost olduklarını anlatmasına karşın¹⁶, daha sonraki yazarlar ise, Amazonları çok daha uzaklara götürürler. M.S. 1. yüzyılda yaşamış bir tarihçi olan Sicilyalı Diodoros; Amazonlar kadınlarca yönetilen bir ulustur. Bu ulusta, askerlik yükümlülüğü genç kızlara düşer. Askerlik görevini bitiren genç kız, çocuk sahibi olmak için erkekle ilişki kurabilir; erkekler diğer toplumlarda kadınların bulunduğu

durumdadırlar¹⁷. Bu ulusun öz yurdu Libya'dır. Ancak Kraliçe Myrina Döneminde, onun önderliğindeki Amazon orduları büyük bir savaş yolculuğuna çıkmışlar, Atlantis ülkesi yakınında Gorgo¹⁸ ulusu ile savaşmış ve onları yenmişlerdir. Sonra doğuya dönüp, Mısır'a yönelmişler; Tanrı Osiris'in Tanrıça İsis'ten doğma oğlu Tanrı Horus'la barış antlaşması yaparak savaş yolculuğunu sürdürmüşlerdir. Arabistan (Sina Yarımadası, Filistin) ve Suriye'den geçip Torosları aşarak Anadolu'nun batı kıyılarına, Ege Denizine ulaşmışlar, o kıyılarda birçok kent kurup bunlara en yiğit önderlerinin adlarını vermişlerdir. Sonra Lesbos, Samothrake adalarını alarak bunlar üzerinden Trakya'ya geçmişler ve tüm dünyaya boyun eğdirmeyi başarınca öz yurtları Libya'ya dönmüşlerdir¹⁹.

İlkçağda, Anadolu'nun Ege denizi kıyısındaki parçalarından İonia'daki Ephesos, Smyrna kentlerinin²⁰, Aiolis bölgesindeki Kyme, Gryneion, Pitane kentlerinin; Lesbos Adasındaki Mytilene kentinin; ayrıca Marmara Denizi ve Karadeniz kıyılarındaki bazı Anadolu kentlerinin, örneğin Myrleia'nın (sonraki adıyla Apameia) ve Sinope kentinin Amazonlarca kurulduğuna inanılıyordu²¹.

Ephesos'daki Artemis Tapınağı Amazonlar tarafından yapılmıştı²². Bu gelenek gerçekte Atina Akropolü'ndeki koreler, yani genç kızlar gibi Tanrıça Artemis'e hizmet eden soylu genç kızlar olan kadın avcı ya da savaşçıların toplu yontularını günışığına çıkaran kazılarla da doğrulanmıştır. Bu anıtlar, ilk kalıntılar arasında Hitit etkisinin belirgin izlerini gözlemleyen Lethaby tarafından yayınlanmıştır²³. Birçok bilim adamı da, Amazonların bir Hitit tapınımla bağlantılı oldukları ve daha sonraki Artemis'e tapınmanın bu olgudan kaynaklandığı konusunda Lethaby'e katılmaktadır.

Bütün bunlardan açıktır ki, Amazonlar inancının, Hititler Döneminde Ephesos'ta yürütülen Ana Tanrıça tapınağında görevli, savaş donanımıyla törenlere katılan kadınlar nedeniyle ya da bunların anısı veya da bunları canlandıran heykelcikler vb. nedeniyle doğduğu sonucu çıkmaktadır²⁴.

Bu tezi savunanlar, mitlere göre Amazon başkentinin bulunduğu yerin, aynı zamanda Hitit ülkesinin göbeğini oluşturmakta olan Kuzeydoğu Anadolu'da olduğuna; Amazonların Batı Anadolu'nun ortasına, yani Smyrna ve Ephesos'agelmiş olduklarına, oysa Anadolu'nun ancak bu bölgesinde Hitit eserlerinin bulunmuş olduğuna; Hitit kabartmalarında sıkça rastlanan iki yüzlü baltanın Antik Yunan kabartmalarında çoğu kez Amazonlara ait bir silah olarak gösterildiğine; Grek eserlerinde Amazonların serpuş gibi tepelerine birer kule biçimli başlık takmış olarak gösterildiklerine, öte yandan Hititlerin ana tanrıçasının kendi kabartmalarında bir taş giymiş olarak gösterildiğine; eski Anadolu'da kadınların sosyal, siyasal, dinsel ve askerlik bakımından üstünlüklerine; dini otoritenin çoğu kez kadınlara ait olduğuna ve soyun babadan değil, anadan geldiğine işaret etmektedir. Bu teze, Amazonlara ait bilinen bütün mitler, bazı kronolojik uygunsuzluklar hariç, uymaktadır²⁵.

Akdeniz'in dört bir yöresine yayıldıkları bütün bir kolonizasyon dönemi boyunca, her yerde karşılaştıkları anaerkilliği koruyan halkları Grekler daha yakından tanıdıkça, Amazon kelimesi de yayılmıştır. Diğer bir deyişle başlangıçta Hattuşa'daki savaş tanrısının hizmetkarı olan Amazonlar, genişleyen Antik Grek kültürü çevresinde ortaya çıkan bütün öteki anaerkil öğeleri (Lydialı Omphale, Lemnoslu Hypsiyle, Asur

Kraliçesi Semiramis, Mısır ve Ethiopia'nın kraliçeleri ve ana kraliçeleri, Massagetlerin Kraliçesi Tomyris ve Arabistan, Libya, İtalya, Galya ve İspanya'daki birçok ilkel kabilenin, yetenekli, gözü pek kadınları) beklide Amazon kadınları olarak tek bir söylencesel bir kavram ile özümsemiştir²³.

Attika Siyah ve Kırmızı Figür Seramiğinde Grek - Amazon Savaşları "Amazonomakhia"

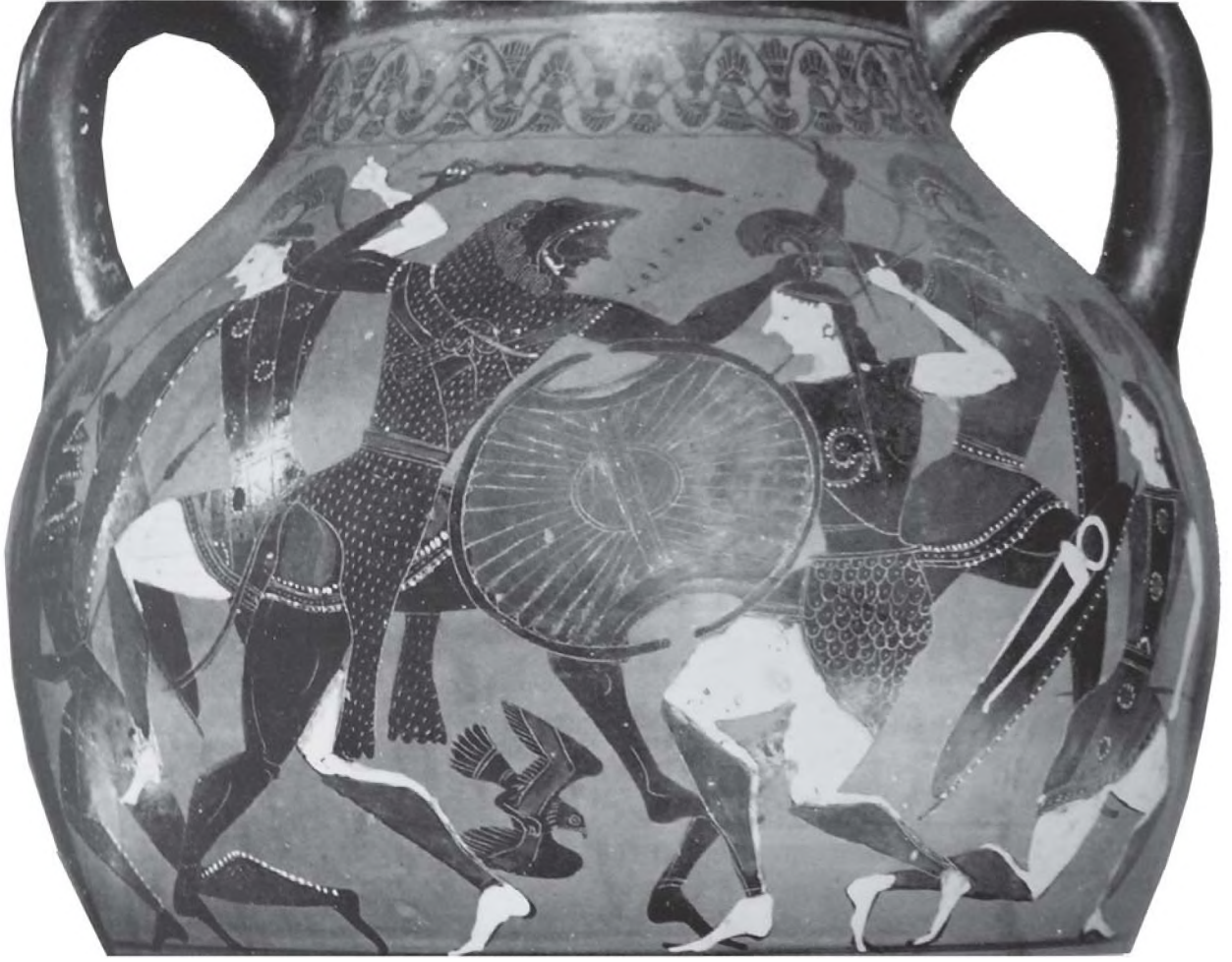
Attika siyah figür seramiğinden önceki dönemde yapılan en erken Amazon betimi, Tiryns'de parçalar halinde bulunan ve M.Ö. 760-750'ye tarihlenen yuvarlak pişmiş toprak bir adak kalkanının üzerinde görülmektedir²⁷ (Resim: 1). Birçok kısmı kayıp olan kalkanın üzerinde iç içe çavuş motifleriyle doldurulan yuvarlak sahnede yer alan dört kişiden ortadaki iki savaşçı diğer figürlerden büyük resmedilmiştir. Ortadaki erkek figürü muhtemelen Akhilleus²⁸, karşısındaki figür ise Amazon Kraliçesi Penthesilea olmalıdır. Kalkanın korunmuş kısmı üzerine bir mızrak ile sağa doğru atak yapan figürün ön kısmındaki yazı ve kraliçenin önündeki yazı tam olarak okunamamaktadır. Yandaki savaşçılar ise bu figürlere yardım etmektedir. Sahnede Akhilleus kılıcını kaldırmış, sol eliyle saçlarından tuttuğu Penthesilea'ya son darbesini vurmaktadır. Penthesilea'ya ise sol elindeki mızrakla kendisini korumaya çalışmaktadır. Penthesilea'nın arkasındaki Amazonun ise sağ elinde kalkan sol elinde ise muhtemelen mızrak bulunmaktadır. Başında miğfer bulunan Akhilleus ve yandaşı kısa peplos giymiş ve aynı zamanda sakallıdırlar. Penthesilea ve yandaşı ise kısa tunik giymiş ve her ikisi de miğfer takmışlardır. Figürler

oldukça geniş kemer takmışken, Akhilleus boynundan asılı kılıç kını taşımaktadır. Figürlerin üst kısmının giysili ya da çıplak olup olmadığı belli değildir.

Resim 1: Adak kalkanı-Tiyns- M. Ö. 760-750 (Pumpf. A., Malerei Und Zeichnung Der Klassischen Antike, Berlin, 1953, Taf. 5).

Amazonların işlendiği en erken eserlerden biriside, Beazley tarafından Berlin Ressamı'na verilen Bologna'dan bir amphoradır²⁹ (Resim 2). Üst kısımda lotus palmet motifyle sınırlandırılan sahnenin ortasında Andromache'nin miğfer sorgucunu tutarak miğferini çıkarmak için sağa doğru büyük bir adım atan, kısa khiton üzerine aslan postu giymiş, sağ elinde keule tutan Herakles görülmektedir. Herakles'in sağında yer alan Kraliçe Andromache, sol elinde Boeothia kalkanı, sağ elinde mızrak ile Herakles'e karşı koymaktadır. Herakles'in solunda, sol elinde kalkan bulunan Amazon, sol ayağıyla güçlü bir şekilde Greklinin sağ bacağına basmış, sağ elindeki mızrağını saplarken resmedilmiştir. Bu saldırı karşısında Grek hoplitinin savunma gücü kırılmıştır. Andromache'nin sağındaki hoplit kıyafetli Telamon, sağındaki Amazonu, vazunun sol kısmında görülen betime benzer bir şekilde alt etmek üzeredir. Andromache kısa tunik üzerine balık puluna benzeyen bir

Resim 2: Amphora-Bologna Müzesi (Laurinsich. L., "Museo Civico Di Bologna", *Cospsvs Vasorum Antiquorum*, Fas. 1, Bologna, 1930, 1, Tav. 3).

zırh giymektedir. Sahnedeki bütün Amazonlar siyah dizliktir. Betimde sanatçı Herakles'in Andromache'yi öldürüş anını işlemiştir. Herakles'in ayakları arasındaki kartal, mücadelenin nasıl biteceğine işaret eder. Yani mücadeleye Herakles kazanacaktır. Sanatçı, altı kişinin sahneye yerleştirilmesine olanak sağlamıştır.

Akhilleus ve Penthesilea'yı konu edinen siyah figürde elimizdeki tek örnek Vulci'den bulunmuş, British Museum'da yer alan bilingual amphoradır³⁰ (Resim: 3). Vazonun omuz kısmına iç içe sarmallarla sınırlandırılmış alana işlenen betimde, siyah figürün son dönemlerinde önemli eserler veren Exekias'ın, Akhilleus-Penthesilea mücadelesini oldukça

etkileyici bir şekilde işlediği görülmektedir. Amphora üzerinde, Akhilleus Penthesilea'yı omzundan yakalamış ve mızrağını boynuna saplamıştır. Boynundan yaralanan Penthesilea son bir hamleyle mızrağını savurmaktadır. Sahnenin büyük bir kısmına sadece iki figürün resmedilmesi, sanatçının bu figürleri oldukça büyük işlemesine olanak sağlamıştır. Figürlerin ifadesine yardımcı olan çizgiler dikkatli seçilmiş, Penthesilea'nın yüzü, cepheden gözleri ve bedeninin açık bölümlerinde beyaz boya kullanılmıştır. Başındaki yüzü açık bırakan zarif tolgada, kulaklar içinde bir aralık bırakılmış olduğu görülmektedir. Penthesilea'nın üzerinde zırh bulunmamaktadır. Ancak, bedenini sıkıca saran kısa bir khiton giydiği ve onun

üzerindeki panter derisi oldukça dikkat çekmektedir. Akhilleus'un gömleğinin etek bölümündeki pilelerde dönüşümlü olarak, biri açık diğeri koyu olmak üzere çift renk kullanılmıştır. Kalkanlardaki dörtte üç profilden gösterim, iç kısmın bir parça görülmesini sağlamaktadır.

Resim 3: Amphora-British Müzesi (Robertson. M. A., History of Greek Art II, Combridge University Press, 1975, Fig. 40c).

Duris Ressamı'nın boyadığı Brüksel'de yer alan M.Ö. 490-480 tarihlerine verilen kantharos³¹ siyah figürde sıkça işlenen Herakles-Amazons mücadelesinin kırmızı figürde de sevilerek işlendiğini göstermektedir (Resim: 4). Sahnede en solda yer alan sol elinde kalkan tutan Amazon, sağ elindeki kılıcıyla kraliçesini korumak için Herakles'e saldırı yapma hazırlığı içerisindeyken resmedilmiştir. Vazonun ortasında yer alan aslan postu giymiş, sol

elinde yay, sağ elinde kılıç olan Herakles, sağ elindeki kılıcıyla, solundaki Amazon kraliçesinin bağrına darbe indirmek üzeredir. Herakles'in sağında ise diz çökmüş bir Amazon, Herakles'e ok atar halde iken betimlenmiştir. Okçu Amazonun yanında sol elindeki kalkanı üzerinde aslan betimi bulunan Amazon, sağ elindeki mızrağını Herakles'e fırlatırken görülmektedir. Sahnenin en dikkat çekici yanı ise, siyah figür örneklerinde Herakles her zaman solda, Amazon kraliçesi ise sağda resmedilmekte iken bu sahnede figürler yer değiştirmiştir. Sahnede bütün Amazonlar tepeliksiz miğfer takmaktadır ve kısa khiton üzerine zırh giymişlerdir.

Resim 4: Kantharos-Brüksel Müzesi- M.Ö. 490-480 (Boardman. J., Siyah Figürlü Atina Vazoları (Çev. G. Ergin), Homer Kitabevi, İstanbul, 2002, Res. 298).

M.Ö. 460-450 tarihlenen ve Beazley tarafından Berlin Hydrria Ressamı'na verilen New York'tan bir kalyx kraterin³² üst gövdesine işlenen betimde, siyah figürde resmedilmeyen Theseus ve Amazonlar mücadelesi konu edilmiştir (Resim: 5). Diğer Herakles ve Akhilleus'un mücadelesinin aksine Theseus'un konu edildiği sahneler Attika vazo ressamları tarafından oldukça özgün biçimde yorumlanmıştır. Sahnede

Resim 5: Kalyx krater-New York Müzesi- M.Ö. 460-450 (Buschor, E.,Griechische Vasen, München, 1940, 195, Abb. 214).

en soldaki Grekli, daha önce Attika kırmızı figür seramiğinde hiç görülmeyen uzun bir mızrakla, at üzerinde bulunan Amazon Kraliçesi Antiope'yi korumaya çalışan Amazona saldırmaktadır. Kraliçe Antiope'nin sağında elinde çift ağızlı baltasını başının üzerine kadar kaldırmış, sol elinde pelta bulunan bir Amazon daha bulunmaktadır. Kraliçenin solunda ise sağ elinde mızrak olan, dizleri üzerine yere düşmüş, yaralı bir başka Amazon resmedilmiştir. En sağdaki grupta ise iki eliyle çift ağızlı baltaya sarılmış Grekkiye hücum eden bir Amazona yer verilmiştir. Sahnede savaş aleti olarak kılıç kullanılmıştır. Mitolojik açıdan bakıldığında, savaş alanında Theseus yer almadığından dolayı, muhtemelen Antiope grubun lideridir ve henüz kaçırılmamıştır. Antiope'nin bindiği atın cepheden gösterilmesi, sanatçının derinlik verme açısından oldukça başarılı olduğunu gösterir.

Woolly Satrys Ressamı'nın boyadığı düşünülen New York'taki volütlü kraterin³³ a yüzünde, ortada kalkanı içten verilen Theseus, çift ağızlı baltayla kendisine saldıran Amazonlara karşı sağ elindeki mızrakla kendini savunmaktadır (Resim: 6). Hemen solunda atlı bir Amazon tarafından yaralanmış yerde yatan bir Grekli bulunurken, en soldaki iki figür savaşa hazırlanmaktadır.

Sahnenin devamı olan b yüzünde bir Yunanlı tarafından omzuna kılıç saplanan Amazon, diz çökmüştür (Resim: 7). Bu grubun hemen sağında, sağ elinde mızrak, sol elinde ise pelta bulunan iki Amazon, yandaşının öldürülüşünü tedirginlik içerisinde seyretmektedir.

Vazonun c yüzünde quadrigaya binmiş bir Amazon, savaş alanına dolanmaktadır (Resim: 8). Atların arkasında yer alan Yunanlı savaşa hazırlanmaktadır.

Resim 6: Volütü krater a yüz -New York Müzesi (Dörig, J., "Die Frühe Klasik", Die Griechische Kunts, München, 1984, 122, Abb.166).

Aynı kabın d yüzünde ise mızrak darbesiyle yere yığılan bir Amazon bulunmaktadır (Resim: 9). Sağındaki soylu Yunanlıya, bir Amazon saldırmaktadır. Theseus'un içten ve solundaki yandaşının dıştan gösterilen kalkanı defne dalı ile süslenmiştir. Sanatçının birçok figürü aynı sahneye sığdırması vazoda en göze çarpan yeniliktir. Vazonun kulpları altına denk gelen kısmında ağaç ve otların işlenmesi olayın doğal bir ortamda gerçekleştiğini göstermektedir.

Resim 7: Kraterin b yüzü

Akhilleus-Penthesilea'nın kırmızı figürde temsil edilen örneği, M.Ö. 500 tarihlerinden, Berlin Ressamı'nın Citita Castellano'da ele geçirilmiş ve New York'ta sergilenen kalpsidir³⁴ (Resim: 10). Vazonun üst gövdesine işlenen betim, figür ayrıntısındaki özensizlik ve sahneyi kullanma açısında başarısızlıktan dolayı Akhilleus - Penthesilea grubunun kırmızı figürdeki en erken örneği olmalıdır. Sahnenin sol kısmında çıplak resmedilen Akhilleus, sol elindeki yayına yaslanmış yaralı Penthesilea'ya sağ elindeki mızrağıyla saldırmaktadır. Akhilleus, savaş donanımı olarak mızrak, miğfer, kılıç ve içten gösterilen kalkan kuşanmıştır. Sağ bacağı ve sağ göğsünün altından yaralanan miğferli Penthesilea, khiton giymektedir. Sol elinde yay olan kraliçenin duruş açısı Herakles-Andromache vazo sanatında sıkça resmedilen mücadelesini anımsatmaktadır. Penthesilea aldığı darbelerinde etkisiyle sağ elini yukarı kaldırarak Akhilleus'tan merhamet dilemesi, sanatçının bu mücadele sahnesinin son evresini işlediğini göstermektedir.

Resim 8: Kraterin c yüzü

Resim 9: Kraterin d yüzü

Resim 10: Kalpis-New York Müzesi-M.Ö. 500- (Furtwangler, A.- Reichhold, K., Griechische Vasenmalerei, München, 1932, 1, Taf. 6).

Sonuç

Antik kaynakların hiçbiri Amazonların öyküsünü başından sonuna kadar kesintisiz bir şekilde anlatmaz. Her biri konunun ilgi çeken kısmına değinip, bazı izahatlarla geçiştirmişlerdir. Amazonların iki kavmi, ayrı ve birleşmez tarihleriyle Yunan Mitolojisini güzelleştirmiştir. İlk önce Kuzey Afrika kıyılarında, kayıp bir adanın yerlileri olan Libya Amazonları gelir. Sonraki kavim ise Azak Denizi çevresinde ortaya çıkar ve Karadeniz'in güney kıyılarına yerleşir ve daha sonra da Anadolu'da imparatorluk kurarlar. Antik Çağda Libyalı Amazonlarla ilgili efsaneler az olmasına karşın, Anadolu Amazonları hakkında oldukça fazla efsane vardır. İki kavimde farklı zamanlarda Anadolu'da mücadele verir. Herakles her iki kavimle de savaşır. Ülkeleri Herakles tarafından istila edilenler Anadolu Amazonları'dır.

Siyah figürün ilk dönemlerinde Herakles-Amazonlar mücadelesi oldukça fazla işlenmesine karşın, geç dönemlerde Theseus ve Amazonların sevilerek resmedildiği görülmektedir. Antik kaynaklarda sıkça bahsedilen Akhilleus-Penthesilea mücadelesini anlatan vazoların ise az olduğu görülmüştür.

Sanatçıların Herakles'in ve Akhilleus'un Amazonomakhia'sını genelde şablondan çıkmış gibi tek düze işlemesine karşın, Theseus'un Amazonomakhia'sını oldukça değişik tarzda sunduğu görülmüştür. Bu da Ressamların mitolojiyi değişik yorumladıklarını göstermektedir.

Siyah figürde figürlerde elbiseler genelde Yunan özelliği gösterirken, kırmızı figürde sanatçıların doğulu öğeleri de kullandıkları görülmektedir.

SUMMARY

The Amazons were a race of warrior women within Ancient Greek civilization. Though their origins remain in dispute, the lands most connected to the Amazons are Libya, Thermiscrya, which is on the Anatolia peninsula of Turkey, and the Black Sea region. To what extent the Amazons settled into the Black Sea region has not been fully ascertained. Some sources say they reached as far south as Libya, some to the Anatolia peninsula, others as far west as the Mongolian region of Eurasia. These accounts are further conflicted by the later Greek accounts of the Amazons. According to the Greek accounts, when the Greeks themselves began to settle into the area of the black sea, they found no Amazons. There are several myths surrounding the Amazons in Ancient Greek mythology. These myths often involve a mythic hero, a battle, and later, a defeat of the Amazons. Of the three most known myths were, the account Diodorus gives of the Amazons in Atlan-tis, the twelve labors of Hercules, and Theseus and Penthesileia. There are many other myths about the Amazons, but the above are the main ones.

KAYNAKÇA VE NOTLAR

* Arş. Gör. Hüseyin METİN, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Burdur/ TÜRKİYE

e-mail: hmetin@mehmetakif.edu.tr

- 1 Erhat, A., Mitoloji Sözlüğü, Remzi Kitapevi, 2003, 32.
- 2 Umar, Bilge., İlkçağda Türkiye Halkı, İnkılâp Kitapevi, İstanbul, 1999, 157.
- 3 Kabağaçlı, C. Ş., Anadolu Efsaneleri, Bilgi Yanınevi, Ankara, 2001, 20.
- 4 Heredotos, Herodot Tarihi, (Çev. Müntekim Ökmen) T. İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2004, IV, 110-117.
- 5 Mascetti, M. D., The Song of Eve: Mythology and Symbols of the Goddess, Simon & Schuster, 1990, 21; Grimal, P., Mitoloji Sözlüğü, İstanbul, 1997, 61; Cömert, B., Mitoloji ve ikonografi. Ayrac Yayınları, Ankara, 1999, 75; Köhlmeier, M., Tanrıların Masalları, Yurt Yayınları, Ankara, 2001, 397; Erhat 2003, 32; Graves, R., Yunan Mitleri, Say Yayınları, İstanbul, 2004, 443; Fink, G., Antik Mitolojide Kim Kimdir?, İlya Basım Yayın, İz-mir, 2004, 46; Bayladı, D., Mitoloji Sözlüğü, Say Yayınları, İstanbul, 2005, 53-54.
- 6 Derenberg, E - Saglio, E., Dictionnaire des Antiquites Grecques et Romaines, Pa-ris, 1919,52; Can, Ş., Klasik Yunan Mitolo-jisi, İnkılâp Yayınları, İstanbul, 1997, 190; Grimal, 1997, 62; Cömert 1999, 75; Umar, 1999, 157; Necatigil, Mitologya, Koç Yayınları, İstanbul, 2002, 144; Erhat, 2003, 32; Graves, 2004, 443; Bayladı, 2005, 54.

- 7 Kabağaçlı, 2001, 20.
- 8 Graves, 2004, 443.
- 9 Kabağaçlı 2001, 21.
- 10 Grimal 1997, 61; Erhat 2003, 32; Boysal, Y., Görsel İlyada, Ankara, 2004, 104; Graves 2004, 604.
- 11 Sobol, D. J., Yunan Mitolojisinde Amazonlar, Öteki-Açı, İstanbul, 1999, 36; Bayladı, 2005, 53.
- 12 Semiramis söylencesini esinlendiren Ermenilerin ana tanrıçası ile ilişkiliydi. Yunanlılar Amazonları Kafkasya'ya doğru izlerken, Artemis'in Kafkasya kökenli olduğunu benimseyen bir geleneği izlemiş olabilir. Bir yer adı olan Kizkal'ah, kız kalesi, bugün hala Ermenistan ve Azerbaycan'da topraktan setlerle kaplı tepeler için kullanılan yaygın bir addir. Thomson, C., Tarih Öncesi Ege II, (Çev. Celal Üster), Payel Yayınları, İstanbul, 1995, 203.
- 13 Kozanoğlu, M. T., Yunan Mitolojisi, Mitologya Yayıncılık, İstanbul, 1994, 159; Thomson, 1995, 200; Can, 1997, 172; Cömert 1999, 75; Umar 1999, 157; Kabağaçlı 2001, 19; Carpenter, T., Antik Yunanda Sanat ve Mitoloji, Homer Kitabevi, İstanbul, 2002, 127; Necatigil, 2002, 144; D'Andria, F., Hierapolis Arkeoloji Rehberi, Ege Yayınları, İstanbul, 2003, 232; Erhat, 2003, 32; Graves, 2004, 443; Schwab, Klasik Yunan Mitolojisinin En Güzel Örnekleri I-II, İly Ba-sım Yayın, İzmir, 2004, 164.
- 14 Umar, 1999, 157;
- 15 Umar 1999, 158; Karadeniz Kappadokia'sı, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 2000, 12.
- 16 Thomson, 1995, 200.
- 17 Derenberg, E. -Saglio, E., Dictionnaire des Antiquites Grecques et Romaines, Paris 1919, 52; Umar 1999, 158; 2000, 12.
- 18 Sicilyalı Diodoros Gorgo'lar konusunda değişik bir yorum öne sürer: Gorgo'lar Amazonlar gibi savaşçı bir soy olduğunu,
- 19 Atlant'lara (Atlantis) yakınlarında bir ülkede yaşadıklarını, Amazonlar kraliçesi Myrina'nın yönetimi altında Atlant'ları yendikten sonra, çeşitli sebeplerde Gorgo'lar ile savaşa itilmiş, Gorgo'lar yenildikleri halde kısa sürede toparlanıp Amazonları püskürtmüştür. Sobol, 1999, 22-23; Erhat, 2003, 118.
- 20 Thomson, 1995, 200; Umar, 1999, 158; 2000, 12.
- 21 Bean, G. E., Eski Çağda Ege Bölgesi, (Çev. İnci Delemen), İstanbul, 2001, 22; Bayladı, 2005, 54.
- 22 Thomson, 1995, 202; Umar, 2000, 12-14.
- 23 Lethaby, W. R., "The Earlier Temple of Artemis at Ephesus", Journal of Hellenistic Studies, London 1880, 1-37
- 24 Lethaby, 1880, 10.
- 25 Umar, 1999, 160.
- 26 Kabağaçlı, 2001, 29-30.
- 27 Keraralı Nayarlar anaerkil toplum düzenini I. Dünya Savaşı sonrasına kadar korudular. Güzellikleri, özsaygıları ve incelikleri dillere destan Nayar kadınları, Brahminlerden (Brahman adı

- verilen Hint rahiplerinin karıları) yani aynı ülkenin ataerkil egemenlik altındaki kadınlarından çok daha fazla sağlıklı bir tipi temsil etmektedirler. Erkeklerle boy ölçüşebilecek bir zeka, kişilik ve bedensel sağlamlık düzeyine erişmişlerdir. Ehrenfels, O. R., *Mother-Right in India*, Oxford, 1941, 58-59.
- 27 Pumpf, A., *Malerei Und Zeichnung Der Klassischen Antike*, Berlin, 1953, Taf. 5; Bothmer, D. W., *Amazons in The Greek Art*, Oxford, 1957, 1, Pl. 1; Dörig, J., "Die Frühe Klasik", *Die Griechische Kunts*, München, 1984, 82, Abb. 131.
- 28 Kahramanların Amazonlar ile yaptığı savaşların mitosu için bakınız: Metin, H., *Attika Seramiğinde Dört Büyük Mitolojik savaş Betimi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum, 2007.
- 29 Laurinsich, L., "Museo Civico Di Bologna", *Cospvs Vasorum Anqvorum*, Fas. 1, Bologna, 1930, 1, Tav. 3; Brinkmann, V., "Herakles in der Schlacht der Olympischen Götter gegen die Giganten", *Herakles*, München, 2003, 128, Abb. 18-3.
- 30 Robertson, M., *A History of Greek Art II*, Combridge University Press, 1975, Fig. 40c; Simon, E., *Die griechischen Vasen*, München 1981, Abb. 75; Dörig, 1984, 104, Taf. 14; Pedley, J. G., *Greek Art*, Combridge, 2001, Fig. 6.70; Carpenter, T., *Antik Yunanda Sanat ve Mitoloji*, (Çev. B. M. Ünlüoğlu), Homer Kitabevi, İstanbul, 2002, 213, Res. 321; Boysal 2004, 104-106, Res. 62.
- 31 Vegner, M., *Duris*, Münster, 1968, Abb. 20; Simon 1981,, Abb. 162; Boardman, J., *Siyah Figürlü Atina Vazoları* (Çev. G. Er-gin), Homer Kitabevi, İstanbul, 2002, Res. 298; Brinkmann, 2003, 139, Abb. 18-11.
- 32 Buschor, E., *Griechische Vasen*, München, 1940, 195, Abb. 214; Bothmer 1957, 165, Pl. 74-2; Beazley, J. D., *Attic Red Figure Vase-Painters*, Oxford, 1963, 429; Richter, G. M. A., *Perspective in Grek And Roman Art*, London, 1971, 23, Fig. 89; Dörig 1984, 122, Abb. 167.
- 33 Richter, G. M. A., *Red Figure Athenian Vases in the Metropolitan Museum of Art*, Oxford, 1936, 126-127, Pl. 97-98; Dörig, 1984, 122, Abb. 166.
- 34 Furtwangler, A.- Reichhold, K., *Griechische Vasenmalerei*, München, 1932, 1, Taf. 6; Richter, 1936, 38, Pl. 16; Bothmer, 1957, 144, Pl. 70-1; Beazley, 1963, 140; Cardon, C. M., "The Gorgos Cup", *American Journal of Archaeology*, Vol. 83, 1979, Pl. 26, Fig. 14; Schefold, K.-Jung, F., *Die Sagen Von Den Argonauten, Von Theben, Und Troia, in der Klassischen und Hellenistischen Kunts*, München, 1989, 241-242, Abb. 217.

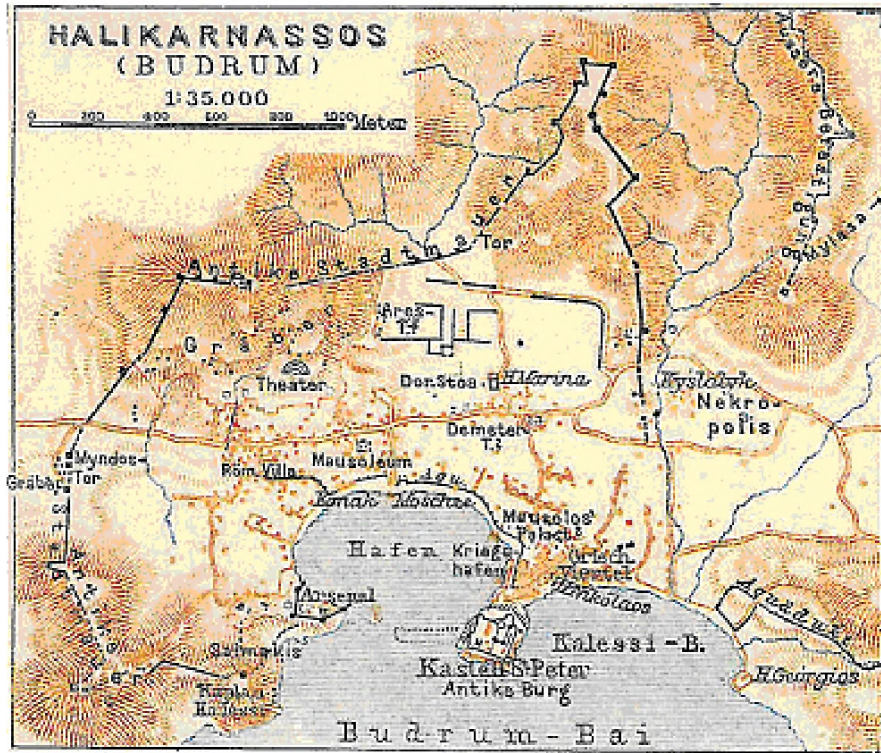
HALIKARNASSOS TONOZLU MEZAR GRUBU

Güner ÖZLER*

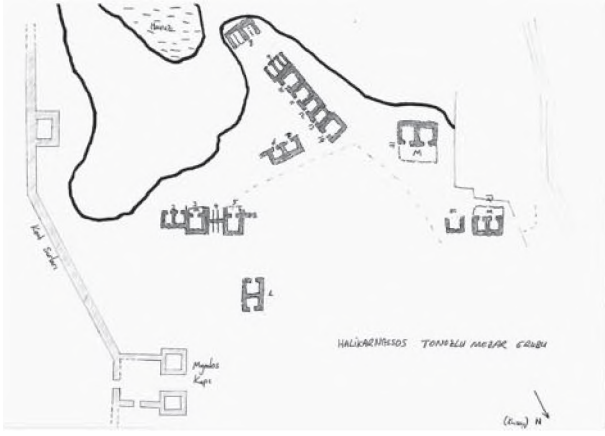
ÖZET

Halikarnassos'da Myndos Kapı önünde bazı mezar yapıları bulunmaktadır. 10 yıl önce kazılmış olan bu mezarlar Geç Roma Çağına aittir. Her biri anıt mezar niteliğinde ve görkemli olan bu mezarlar vaktiyle oldukça önemli olmalıydı. Bunlardan bazıları önlerinde mozaik döşemeye sahiptirler. Olasılıkla M. S. 4. yüzyılda Halikarnassos'da oturan bazı

zengin aileler vardı. Söz konusu mezarlar bu ailelerin sülale mezarlığı olmalıdır. Birçok kez tahrip edilmiş olmalarına rağmen yine de içlerinden küçük buluntular çıkmıştır. Bu mezarların benzer örneklerine Güney Anadolu'daki Kilikia Bölgesi'nde de rastlanmaktadır. Burada önemli olan Halikarnassos'da da karşılaştığımız bu mezar tipinin Roma Çağı ölü gömme geleneklerine yapacağı katkıdır.

Plan 1: Halikarnassos kent planı (Wagner&Debes).

Plan 2: Halikarnassos tonozlu mezar grubunun vaziyet planı

Halikarnassos tonozlu mezarlarının bugünkü yeri Bodrum İlçe merkezinde, Eski Çeşme Mahallesi, Gümbet Mevkii'ndedir. Burası antik kentin batısında sur dışında kalan bir alandır. Myndos Kapı olarak da adlandırılan Hellenistik Dönem kent kapısının hemen kuzeybatısındadır (Plan: 1). Bugün L'ambiance Hotel bahçesinde yer almaktadır (Plan: 2). Söz konusu mezar yapılarının kazısı Turkcell-Ericsson Sur Restorasyonu Projesi kapsamında 1-21 Ekim 1998 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. Kazı sonrası restorasyonları ve çevre düzenlemesi de yapılmıştır¹.

Halikarnassos'un bu kuzey kapısının yakınında bugün modern mezarlık bulunmaktadır. Ayrıca bu bölgeden geçmiş yıllarda Bodrum Müzesi'ne kazandırılan birkaç mezar stelinin varlığı da bilinmektedir. Dolayısıyla geniş bir kesimde modern iskan altında kalmış olan bu alanın, tarihi süreç içinde uzun bir süre nekropol alanı olarak kullanıldığını düşünmek yersiz olmayacaktır. Söz konusu mezarlar Halikarnassos'u ziyaret eden 19. yüzyıl gezginleri ve 20. yüzyıl araştırmacıları tarafından da önemsenmemiş olmalıdır². Çünkü bu yüzyıllara ait hiçbir kaynaktan söz konusu mezarlardan tam olarak bahsedilmemiştir.

Resim 1,2,3,4: Halikarnassos tonozlu mezar grubundan genel görünüm

Bu mezar yapılarının mimari özelliklerine değinmeden önce söz konusu mezar grubunun bulunduğu alanın coğrafi açıdan bir değerlendirmesini yapmak yerinde olacaktır. Şüphesiz burada en önemli yapı Myndos Kapı'dır. Onun doğusundaki alan güney batıya bakan bir yamaçtı. Bu yamaç işlenmesi kolay olan volkanik bir kayaç tabakasından oluşmakta idi. Burası mezar yapımına uygun olmasına rağmen kentin kapısından biraz uzak kalıyordu. Bu tonozlu mezar yapıları grubu bilinçli bir biçimde kent kapısına yakın bir konumda oluşturulmuştur. Kent kapısı noktasından bakıldığında mezarların hepsi bir alanda ve grup halinde görülmektedir. Ancak mezarlardan birçoğu giriş yönü dikkate alındığında arka kısımlarını Myndos Kapı'ya dönmüşlerdir. Burada çoğu zaman birbirinin aynı gibi görünen ve yan yana duran mezar yapıları nekropol içindeki bir meydan veya sokağa bakıyor olmalıydılar (Resim: 1)³. Yapılan kazı sonucu burada 17 mezar yapısı ve onlara bağlı 31 kripta (gömüt odası) tespit edilmiştir. Ancak Antik Dönemde ve günümüze kadar olan süreçte bu mezar yapıları defalarca tahrip edilmiştir. Tahribat sadece kripta içlerindeki ölü hediyelerinin alınması anlamında değildir. Aynı zamanda mevcut mezar yapılarının mimari olarak da tam olarak tanınamaması veya yok olup gitmesi anlamında da bir tahribat söz konusudur.

Resim 5: 1 No.lu Mezar Yapısı

Resim 6: 2 No.lu Mezar Yapısı

1 No.lu Mezar Yapısı

Konum olarak Myndos kapıya en yakın olan mezar yapısıdır. Sırt sırta vermiş iki ayrı mezar olarak oluşturulmuştur. En altta temel seviyesinde yer alan rektagonal bloklar ana kayaya oturmuştur. Blokların düzgün bir biçimde oturtulması için ana kayaya yerleri açılmıştır. Bu tek sıra rektagonal bloklar üzerine moloz taş ve kireç harç ile tonozlu bir üst mekan oluşturulduğu yapının genel görünüşünden bellidir. Ancak tahribat nedeniyle gerek tonozlu üst mekan, gerekse daha altta yer alması gereken kripta kısmı korunamamıştır. Burada kazı sırasında herhangi bir buluntuya rastlanmamıştır (Resim: 5).

Resim 7: 2 No.lu Mezar Yapısı

Resim 8: 3 No.lu Mezar Yapısı

2 No.lu Mezar Yapısı

Bu mezar yapısında üstte yer alması gereken tonozlu mekan korunamamıştır. Korunan kalıntıların moloz taş ve kireç harç ile oluşturulduğu görülmektedir. Burada yan yana duran dikdörtgen planlı iki kriptadır. Bu kriptalar bir ölü yatağı, ölü hediyelerinin konulacağı zeminden yükseltilmiş bir alan ve hareket çukurundan oluşmaktadır. Kazı sonucu buradaki kriptaya içlerinden üç unguentarium ve iki kandil ele geçirilmiştir (Resim: 6-7).

Resim 9. 3 No.lu mezar yapısının yan cephe görünüşü

3 No.lu Mezar Yapısı

Bu mezar yapısı oldukça iyi korunmuştur. Tonozlu bir üst mekan, onun altında yan yana duran iki kriptaya ve bunların önünde çok geniş olmayan bir ön avludan oluşmaktadır. Gerek üst tonoz ve gerekse kriptalar moloz taş ve kireç harçtan oluşan bir duvar örgüsüne sahiptir. Üst tonoz arka duvarı üzerinde 0.30 m. x 0.46 m. ölçülerinde içe doğru bakan dikdörtgen bir niş bulunmaktadır. Bu kısımda nişin alt kenarı hizasında tüm duvar boyunca bir silme yer alır. Yine bu mekanda, yani üst tonozda silme ile yaklaşık aynı hizada 1.40 m. uzunluğunda karşılıklı olarak yatay uzanan, ahşap hatıllar için açılmış yuvalar bulunmaktadır. Kriptalarda ölü yatağı ve hareket çukuru bellidir. 3 No.lu mezar yapısına cepheden bakıldığında soldaki kriptanın in situ duran lento bloğunda tam olarak okunamayan bir yazıt⁴ mezar sahibi ve sülalesi ile ilgili olmalıdır. Bu mezar yapısı bir diğer özellik olarak bir ön avlu ve onun zemininde bir mozaik sahnesi sahiptir. Burası 1.20 m. x 1.80 m. ölçülerinde dikdörtgen bir alanı kaplamaktadır. Bir av sahnesi işlenmiştir. Önde hızla kaçmakta olan bir geyik, başını arkada onu kovalayan av köpeğine doğru çevirmiştir. Yakalanma heyecanı ve koşması nedeniyle geyiğin ağız açık ve dili dışarıdadır. Hemen arkada yer alan erkek av köpeği de yine ağızını açmış ve geyiği sol arka bacağından ısırarak üzeredir. Olayın doğada gerçekleştiği arka planda yer alan bir ağaç ve sahnenin zemininde tasvir edilen iki ayrı bitki motifleriyle anlatılmıştır. Burada renk olarak fon beyazdır. Çerçeve siyah işlenmiştir. Geyikte turuncu renk hakimdir. Geyiğin kenar çizgileri tek sıra kırmızı tessera ile oluşturulmuştur. Benekler oldukça gerçekçi bir biçimde siyah ve beyaz tesseralarla vurgulanmıştır. Av köpeği ise

siyah ve grinin tonları ile oluşturulmuştur. Boynundaki kalın tasma cam boncuklu olmalıdır. Onun ön bacaklarının gövdeye birleştiği yerden dolanarak kürek kemikleri üzerinde düğümlenen bir başka bağı daha vardır. Bağda ve tasmada kırmızı ve turuncu renk tesseralar kullanılmıştır. Bu mezar yapısının dikkati çeken bir diğer yönü dış yan cephelerinin sıvanmış olmasıdır. Yan cephelerdeki sıva üzerinde görülen birbirine yakın dikine üç çizgi vardır. Çizgiler 1.40 m. aralıklarla yinelenmektedir ve böylece mimari bir dekorasyon şeması oluşturulmuş görünmektedir. Yapılan kazı sonucu bu 3 no.lu mezardan hiçbir buluntu ele geçmemiştir (Çizim: 1, Resim: 9-14).

4 No.lu Mezar Yapısı

En kötü korunmuş mezarlardan biridir. Burada üçerli iki sıra halinde yer alan düzgün dikdörtgen bölmeler yer alır. Bu bölmeler birbirinden ince bir harçlı tuğla ve kimi yerde moloz taş-kireç örgüsü ile ayrılmaktadırlar. Bölmeleri oluşturan izler zemin seviyesinden 0.30 m. kadar yükselmişlerdir. Kazı sonucu her bir bölmenin aynı yükseklikte ele geçirilmiş olması ilgi çekicidir. Ayrıca burada her bir bölme görünen haliyle birer kriptalı izlenimi yaratmaktadır. Ancak bu kesin değildir. Mezar yapısının kuzeybatı duvarının iç kısmındaki izler sanki burada daha önceden var olan tonoz kalıntılarına işaret etmektedir. Kazı sırasında bu alanda herhangi bir küçük buluntu ile karşılaşılmasıdır (Resim: 15-16).

5 No.lu Mezar Yapısı

Üstte var olması gereken tonozlu mekan korunamamıştır. Görünen kalıntılardan yan

Resim 10: 3 No.lu mezar yapısının yan cephesindeki sıva izleri

yana duran, moloz taş ve kireç harçla örülmüş duvarlara sahip iki kriptanın varlığı kesindir. Ön cephe daha düzgün rektagonal bloklarla oluşturulmuştur. Mezar cephesine göre soldaki kriptanın girişinde zeminde yer alan iki ayrı rektagonal andezit blok üzerinde üç kenet oluğu bulunmaktadır. Dikdörtgen planlı kriptalarda ölü yatağı ve hareket çukuru belli olmaktadır. Burada da yine bir ön avlu mevcuttur. 1.40 m. x 2.00 m. ölçülerindeki ön avluda var olması gereken mozaik vaktiyle tahrip olmuş olmalıdır. Bu ön avluda zeminde sadece mozaik oturacağı, moloz taş ve kireç harç ile düzlenmiş bir zemin vardır. Söz konusu mezar yapısından iki kandil ve çok sayıda kandil parçası ele geçmiştir. Kuzey yöne doğru devam eden izler burada bir mezar yapısının daha olabileceğini düşündürmektedir (Resim: 17-18).

Resim 11: 3 No.lu mezar yapısının ön avlusundaki mozaik

Resim 12: 3 No.lu mezar yapısının kripta lentosundaki yazıt

6 No.lu Mezar Yapısı

Üstte tonozlu bir mekanın var olup olmadığı tam olarak anlaşılammamaktadır. Giriş kısmını oluşturan ön cephe daha düzgün bloklarla inşa edilmiştir. Tek bir kriptası vardır. Kripta dikdörtgen planlı olup, moloz taş ve kireç harç ile oluşturulmuştur. Üstü düz örtülüdür. İçerisinde ölü yatağı ve hareket çukuru bellidir. Kazı sonucu burada herhangi bir buluntu ile karşılaşılmasıdır (Resim: 19).

7 No.lu Mezar Yapısı

6 No.lu mezar yapısı ile yan yana durmaktadır. Üstteki tonozlu bir mekanın varlığı sadece çok az bir kısımda korunan

Resim 13: 3 No.lu mezar yapısının tonozlu üst mekan iç görünüşü

kalıntılardan anlaşılmaktadır. Giriş kısmını oluşturan ön cephe daha düzgün bloklarla inşa edilmiştir. Tek bir kriptası vardır. Kripta dikdörtgen planlı, moloz taş ve kireç harç ile oluşturulmuştur. İçerisinde ölü yatağı ve hareket çukuru bellidir. Kazı sonucu herhangi bir buluntu ele geçirilmemiştir (Resim: 19-22).

8 No.lu Mezar Yapısı

Tonozlu, birbirine bitişik iki üst mekan ve onların altında ikişer tane olmak üzere toplam dört kriptadan oluşan bir mezar yapısı uygulaması vardır. Görünen kalıntıları ile inşa sisteminde moloz taş ve kireç harç dışında herhangi bir malzeme kullanılmamıştır. Kriptanın iç zeminleri düz bırakılmıştır. Kriptanın girişlerindeki tahribat nedeniyle bu kısımların detayları tam olarak anlaşılammamaktadır. Kazı sonucu herhangi bir buluntu ele geçmemiştir (Çizim: 2, Resim: 23).

9 No.lu Mezar Yapısı

Bu mezar yapısında tonozlu üst mekanın var olup olmadığı tam olarak belli değildir. Sağlama yakın vaziyette korunmuş kriptalarda örgü sistemi yine moloz taş ve kireç harçtan oluşmaktadır. Burada dikdörtgen planlı, yan yana üç kripta bulunmaktadır. Ortadaki kripta tonoz örtülü olarak inşa edilmişken yandaki iki kriptanın düz üst örtüye sahip olduğu dikkati çeker. Her üç kripta da dikdörtgen planlıdır. İçlerinde ölü yatağı ve hareket çukuru bellidir. Kazı sonucu mezar buluntusu olarak çok miktarda kandil ve Unguentarium ele geçmiştir (Çizim: 3, Resim: 24).

10 No.lu Mezar Yapısı

Tonozlu üst mekanı iyi korunmuştur. Bu üst mekandaki örgü sistemi yine moloz taş ve kireç harçtan oluşmaktadır. Dikdörtgen planlı tek bir kripta dışta her yönden düzgün rektagonal bloklarla örülmüşken, iç kısımda moloz taş ve kireç harçla oluşturulmuş bir örgü sistemi uygulandığı görülür. Kripta yan uzun kenarlarındakarşılıklıolarakdurandikdörtgen nişler, ölü hediyeleri için ayrılmıştır. Kripta üst örtüsü düzgün, yassı blokların yan yana dizilmesi ile oluşturulmuştur. Bu yassı bloklar aynı zamanda tonozlu üst mekânın da zemininin bir parçasıdır. Mezarda çok miktarda buluntu ile karşılaşmıştır. Bunlar unguentariumlar, terracotta figürinler ve çeşitli kaplardır (Resim: 25-27).

11 No.lu Mezar Yapısı

Oldukça kötü korunmuştur. Tonozlu üst mekânın var olup olmadığı tam olarak belli değildir. Moloz taş ve kireç harçla örülmüş ve kısmen korunmuş kriptada ölü yatağı ve hareket çukuru vardır. Kripta girişinde söve olarak kullanılmış in-situ iki rektagonal mermer blok durmaktadır. Kripta'nın tonoz biçimli üst örtüye sahip olduğu kalıntılardan belli olmaktadır. Kazı sırasında herhangi bir buluntuya rastlanmamıştır (Resim: 28).

12 No.lu Mezar Yapısı

Yakın zamana kadar üstteki tonozlu mekân ev olarak kullanılmıştır. Bu nedenle ön cephesi kapatılmış, sadece bir kapı açıklığı bırakılmıştır. Dikdörtgen planlı tek bir kripta dışta her yönden düzgün rektagonal bloklarla örülmüşken iç kısımda moloz taş ve

Resim 14: 3 No.lu mezar yapısının kripta iç görünüşü

kireç harçla oluşturulmuş bir örgü sistemi vardır. Kripta yan uzun kenarlarında karşılıklı olarak duran dikdörtgen nişler ölü hediyeleri için ayrılmıştır. Bu mezarda herhangi bir buluntuya rastlanmamıştır (Resim: 29-30).

13 No.lu Mezar Yapısı

Tonozlu üst mekân korunamamıştır. Ancak izlerden var olduğu bellidir. Moloz taş ve kireç harçla örülmüş ve kısmen korunmuş kriptada ölü yatağı ve hareket çukuru vardır. Kripta girişinde söve olarak kullanılmış in-situ iki rektagonal andezit blok durmaktadır. Kripta'nın tonoz biçimli üst örtüye sahip olduğu kalıntılardan belli olmaktadır. Kazı sırasında herhangi bir buluntuya rastlanmamıştır (Resim: 31).

Resim 15. 4 No.lu mezar yapısı

Resim 16. 4 No.lu mezar yapısından detay görünüş

14 No.lu Mezar Yapısı

Vaktiyle var olduğu tahmin edilen tonozlu üst mekan tahrip olmuş görünmektedir. Kriptada dışta her yönden düzgün rektagonal bloklarla örülmüşken iç kısımda moloz taş ve kireç harçla oluşturulmuş bir örgü sistemi vardır. Kriptada yan uzun kenarlarında karşılıklı olarak duran dikdörtgen nişler ölü hediyeleri için ayrılmıştır. Bu mezardan bol miktarda unguentarium, düz ağızlı ve enine yivli gövdeye sahip bir oinochoe, oldukça fazla sayıda kandil ve kandil parçası ele geçirilmiştir (Resim: 32-33).

15 No.lu Mezar Yapısı

Yan yana duran iki kriptada ve önünde mozaikli tabana sahip ön avludan oluşmaktadır. Burada

Resim 17: 5 No.lu mezar yapısı

kriptalar grubun diğer diğer mezarlarına ait olanlardan farklı olarak daha büyük boyutludurlar. Kriptada girişleri ikişer basamaklı birer merdivenle sağlanmıştır. Böylelikle kriptaların toprak seviyesinden daha aşağıda oluşturuldukları dikkati çekmektedir. Onlardan güney tarafta olanı ince tabaka tuğlalarla oluşturulan harçlı bir örgüyle ikiye bölünmüştür. Böylece kriptada oluşan iki bölmeden giriş tarafında olanında öncelikle haç biçimli bir hareket çukuru oluşturulmuş, köşelerde meydana gelen kare planlı alanlarda 0.30 m. yüksekliğinde moloz taştan ve kireç harçtan örülmüş yükseltmeler elde edilmiştir. Bubenzerizlere kuzey yöndeki kriptada da rastlanması iki farklı düşünceye sahip olmamıza neden olmuştur. Kriptada arkada kalan bölme gömüt için ayrılmış bir yer olarak planlanmış olabilir. Böylece öndeki bölme ise ölü hediyelerinin ve sunularının konacağı alan olarak düşünülmüş olmalıdır. Bir başka olasılık ise bölmelerden her ikisinin de gömüt için kullanılmış olabileceğidir. Ya da acaba girişe göre önde yer alan kısımlar kremasyon gömüt için mi ayrılmıştı? Bu durumu anlamak zordur. Bu her iki kriptadaki farklı uygulamayı şimdilik mezarın kullanımından sonraki dönemlerde yapıldığını düşünmek akla yatkın gelmektedir.

Bu mezar yapısında önde her iki kriptada genişliğince uzanan mozaik tabana sahip bir ön avlu bulunmaktadır. Burada zemin kriptalardan yukarıdadır. Dikdörtgen planlı olarak uygulanmış olan mozaik kazı öncesi üzerine tüpgaz tankı konduğu için kısmen tahrip olmuş durumdadır. Bu mozaik ana konusunu en içteki pano oluşturmaktadır. Burada korunan alanda görülebilen tasvirler; ortada krater benzeri bir saksı ve onun içinden çıkarak panoyu dolduran asma dalları ve yaprakları yer alır. Saksının üst kısmında

Resim 18: 5 No.lu mezar yapısı

pano içinde sağda ve solda karşılıklı olarak duran iki kuş büyük olasılıkla güvercindir. Güvercinler önlerindeki birer salkımdan üzüm yemektedirler. Bu ana panonun her iki yan kenarındaki dikdörtgen Emblema⁵ kısmında uçlarında yonca yaprağı bulunan ve birbirine çapraz duran Thryssoslar yer almaktadır⁶. Bunlar ortalarından birer fiyongla bağlanmışlardır. Fiyongların bağlanış şekilleri birbirlerinin tam tersidir. Emblema'daki bu tasvir biçimi ortadaki ana pano ile de bağlantılıdır. Ana pano ve emblematayı

Resim 20: 7 No.lu mezar yapısının kripta girişi

Resim 19: 6 ve 7 No.lu mezar yapısı

çevreleyen dış şeritte ise beyaz renkli bir astragal (inci dizisi) tasvir edilmiştir. Mozaiği tamamlayan en dıştaki çerçeve ise yonca yapraklı ranke (kivrık dal)'den oluşmaktadır. Burada her bir kıvrımda yonca yaprakları başarıyla gösterilmiştir⁷. Söz konusu bu mozaiğe genel olarak bakıldığında beyaz tesselalarla yapılan fon üzerinde mavi, yeşil, sarı, kırmızı ve siyah renk tesselalarla kaliteli bir işçilik oluşturulduğu kabul edilmelidir (Resim: 34-38).

16 No.lu Mezar Yapısı

Görünen ve ortaya çıkan mevcut kalıntılardan bu mezar yapısının tonozlu bir üst mekanı ve altta iki kriptası olduğu belli olmaktadır. Yapı moloz taş ve kireç harçla oluşturulmuştur, fakat alt kısımlarda yer yer düzgün rektagonal blokların kullanıldığı görülmektedir. Kazı sonucu burada herhangi bir buluntu ele geçmemiştir (Resim: 39).

Resim 21: 7 No.lu mezar yapısının kriptada dıştan görünüşü

17 No.lu Mezar Yapısı

Tonozlu üst mekanı korunamamıştır. Yapı görünen haliyle yan yana iki kriptadan oluşur. Kriptaların içlerindeki ölü yatağı ve hareket çukurları bellidir. Kriptalara cepheden bakıldığında rektagonal bloklarla düzgün bir görünüm oluşturulmaya çalışıldığı dikkati çeker. Onun önünde 1.60 m. x 2.00 m. ölçülerinde mozaikli tabana sahip bir avlu bulunmaktadır. Buradaki mozaığın

Resim 22: 7 No.lu mezar yapısının kriptada içten görünüşü

bir kısmı eski bir yapının duvarı altında kalmıştır. Görünen kısmı ile bu mozaik iç içe iki çember ve onları çevreleyen kareden oluşmaktadır. İçteki küçük çember içinde bir rozet motifi işlenmiştir. Dış çemberden iç çembere doğru dikine uzanan birbirine paralel çizgiler üzerinde sarı-kırmızı ve siyah-beyaz renklerin dönüşümlü kullanılması ile oluşan balık pulu motifi vardır. Burada dış çember ile kare çerçeve köşeleri arasında kalan boşluklarda tek bir yonca yaprağı motifi işlenmiştir. Bunların da dışında yer alan ve sadece mozaikli tabanın kriptalara bakan yönünde korunabilmiş olan ranke motifi de her bir kıvrım ucunda gri ve siyah tesseralarla yarı yarıya oluşturulmuş yonca yaprağı ile sonlanmaktadır. Kazı sırasında burada başka herhangi bir buluntuya rastlanmamıştır (Resim: 40-41).

Halikarnassos'daki bu tonozlu mezar grubunun bulunduğu arazi düz bir konumdadır. Onlar yakından incelendiğinde, dizilişleri itibarıyla belli bir düzende oluşturulmaya çalışıldıkları dikkati çeker. İlk bakışta çoğu birbirine bitişiktir. Mezarlar bir kayaya oyulmamışlar veya sırtları bir yamaca dayanmamıştır. Gruptaki mezar yapıları en az iki farklı dönem içinde inşa edilmiş olmalıdırlar. İnşa dönemlerindeki farklılığa rağmen mezar boyutlarında çok büyük farklılıklar görülmemektedir. İlk aşamada mezar yapılarından bazıları birbirinden ayrı duran anıtlar olarak görülmelidir. 16 ve 17 No.lu mezar yapılarının aralarında yer alan yaklaşık 1.40 m. boş alan bunun en önemli kanıtıdır. Yönleri güneydoğuya bakan ve yan yana bir sıra halinde gözüken 10-14 No.lu mezar yapıları da onların serbest duran anıt mezar özelliği taşıdığını belgeleyecek bazı gözlemlerde bulunmamızı sağlamıştır. Bu sırada 11 ve 13 No.lu mezar yapıları sonraki

Resim 23: 8 No.lu mezar yapısı

bir dönemde aralara yerleşerek sırayı tamamlamışlardır. Aslında ilk dönemde 10, 12 ve 14 No.lu mezarlar birbirinden bağımsız durmaktaydı. Ancak daha sonraki dönemlerde bu üç mezar yapısının aralarına 11 ve 13 No.lu mezarlar da eklenerek aradaki boş alanlar değerlendirilmiş ve böylece mezarlar birbirine bitişik gibi görünür hale gelmişlerdir. Ayrıca bu sıradaki mezar yapılarının mimari karakterleri incelendiğinde onlarda dikkati çeken birkaç özellik vardır. 10, 12, ve 14 No.lu mezarlarda açık bir biçimde görüldüğü gibi onlardan birçoğunda kriptalar dış kısımlarında düzgün rektagonal bloklarla oluşturulmuştur. Pembemsi kahverengi renkte andezit ve grimsi beyaz renkte mermer bloklar dönüşümlü olarak kullanılarak bazı mezarlarda kripta da vurgulanmak istenmiştir. Bu bloklardan bir kısmı surdan ve Myndos Kapı'ya ait kulelerden alınarak burada kullanılmış olmalıdır⁸.

Gruptan sadece 1 No.lu mezar sırt sırta durur vaziyette inşa edilmiştir. Yan yana duran her bir mezar yapısında mekanların duvarları ayrıca oluşturulmuş görünmektedir. Mezarların birbirleri arasında zemin seviyesi olarak hemen hemen hiçbir kot farkı görülmez. Mezarlar altta bir ya da birkaç Kripta ve onun üzerinde çoğunlukla bir tonozlu mekana sahip olarak inşa edilmişlerdir. Korunan Kripta ve üst tonoz yükseklikleri arasındaki

fark çok büyük değildir. Mezarlar arasında tonozlu mekana ve Kripta her ikisi birlikte korunamamış örnekler de vardır. Buna rağmen temeller bellidir. Bu mezar grubunda tonozu korunmuş ya da korunmamış olması fark etmeksizin Kripta tekli, çiftli, üçlü ve dörtlü örnekler olarak karşımıza çıkar.

Tahrip olmuş durumlarıyla bakıldığında bunlardan bazılarının üst kısımlarında tonozla sahip olup olmadıkları bile tartışma konusu olmaktadır. Gruptaki mezarlardan özellikle 5, 6, 9, 11 ve 13 No.lu mezar yapıları tonozlu üst mekana sahip değilmiş hissi uyandırmaktadırlar. Bu durum 9 No.lu mezarda daha da bellidir. Çünkü bu mezar yapısında yan yana üç kripta bulunmaktadır. Yaklaşık 5 m. yi aşan cephe uzunluğu nedeniyle yan yana duran üç kriptayı tek bir üst tonozla aşmak mümkün görünmemektedir. Buraya 8 No.lu mezarda olduğu gibi yan yana iki üst tonoz yapılmış olsa bu sefer ortadaki kriptanın üzerine tonoz yan duvar ağırlığı geleceği için mimariye aykırı bir durum ortaya çıkmaktadır⁹.

Her bir üst tonoz altındaki kripta sayısı değişmektedir. Bunda da temel etken mezar sahiplerinin özel isteği olmalıdır. Kriptaların görüntüsü oldukça alçaktır. Hiçbir örnekte kripta yüksekliği 1.40 m. yi geçmez. Tüm

Resim 24: 9 No.lu mezar yapısı

örneklerde kripta iç uzunlukları 2 m. den fazladır. Gerek dörtgen bloklarla çevrelenmiş kriptalarda, gerekse bu temini sağlayamamış örneklerde en azından kripta cephesinde, alçak söve ve lentoların düzgün dörtgen bloklarla oluşturulduğu görülür. Ele geçen tüm kapı bloklarının kripta iç kısımlarına bakan bölümlerinde daha dar oluşturulduğu gözlenmektedir. Böylece kapıya iç kısma doğru daralan bir görüntü verilmiştir. Bu yapım şeklinde amaç kapı kapalıyken dışarıdan bakıldığında söve ve lento bloklarıyla aynı hizaya gelerek bir bakıma kapıyı gizleyen bir görüntü oluşturmaktır. Bazı kapı bloklarının

Resim 25: 10 No.lu mezar yapısı

kenarlarında görülen horasan harç izi onların kapatıldıktan sonra iyice sağlamlaştırıldığını gösterir. Bu yöntem olasılıkla mezar soygunculuğuna karşı alınan bir önlem olmalıdır. Çok yaygın olarak kullanılan sürgülü kapı uygulaması bu mezarlarda kullanılmamıştır. Onlardan hiçbirinde sürgülü kapı olabilecek bir iz rastlanmaması şaşırtıcıdır. Bu yaygın ve kullanışlı olduğu bilinen sürgülü kapı

uygulaması belli bir dönemde tamamen terk edilerek bu yeni uygulama tercih edilmiş de olabilir. Ancak bu sefer de problem kriptanın sonraki kullanımlarında kapıyı yeniden açmada çekilen zorluk olduğu kesindir.

Kripta içlerinin ölü yatağı, hareket çukuru, veya niş gibi detaylara sahip olup olmaması dönem özelliği olabileceği gibi tamamen isteğe bağlı bir uygulamanın da sonucu olabilir. Kripta içlerinde uzun kenarlarda karşılıklı olarak, yaklaşık ortaya gelecek noktada nişlere sahip mezar yapıları 10, 12 ve 14 No.lu mezarlar olarak karşımıza çıkar.

4 ve 15 No.lu mezar yapılarında diğer mezar yapılarından farklı olarak tuğla ve harç yardımıyla oluşturulmuş bölmelerin ne tür bir işlevi olduğunu anlamak zordur.

Kriptalardan hiç birinde tam olarak kaç gömüt olduğu anlaşılamamıştır. 10 No.lu mezar yapısının ön kısmında kripta dışında yapılmış birkaç gömüte de rastlanmıştır. Ayrıca her bir kriptada kapı yapısı lento, söve ve kapağıyla özenli bir biçimde oluşturulmaya çalışılmıştır. 2 No.lu mezar yapısının kuzeydeki kripta giriş lentosu üzerinde gruba ait tek yazıt olarak in-situ bir biçimde ortaya çıkar. Fakat en önemli özellik 3, 15 ve 17 No.lu mezarların ön kısımlarında mozaikli bir avluya sahip olmasıdır. Belki 5 No.lu mezar da yaklaşık 3 No.lu mezarla benzer ölçülerde bir ön avluya sahip olması nedeniyle önünde mozaiği vardı. 15 No.lu mezarda mozaik zemine sahip ön avlu aynı mezarın kripta zemininden daha yukarıda kalmaktadır. Takip edilebilen kalıntılardan her ön avlunun önünün açık bırakıldığı bellidir. Mozaik boyutlarını oluşturmada yan yana duran kriptaların önlerindeki avlunun genişlikleri dikkate alınmıştır. Buradaki mozaiklerde işlenen konular birbirinden

farklıdır. Bu mozaikler teknik ve kalite açısından oldukça iyi durumdadırlar¹⁰. Her üç mozaik örneğinde de renk açısından mavi, turuncu ve beyaz renklerin başarılı bir biçimde kontrast oluşturulmasıyla sahnelerin işlendiği dikkati çeker.

Mezarlarda tonozlu mekanlardan bazıları çökmüş veya tahribat sonucu yok olmuş durumdadır. Bu üst tonozların kriptaya kapısı yönündeki kısımları açıktır. Korunan örneklerde tonoz oluşturmada yine moloz taş ve kireç harç başarılı bir biçimde kullanılmıştır. Ayrıca yer yer düzensiz lokal kayraktaş bloklar da görülmektedir. Tonoz oluşturma amacıyla kullanılan ahşap kalıp izleri yaklaşık her üst tonozda bellidir. Böylece kriptalar üstünde bir mekân yaratılmıştır. Ancak bu mekanın işlevini tam olarak anlamak zordur. İlk akla gelen ölü için yas tutanların ağrıları ve diğer törenleri için olduğudur. Grupta bu kanıtı en iyi destekleyen 3 No.lu mezar yapısıdır. Bu mezar yapısının tonozlu üst mekanının arka duvarının iç kısmındaki niş ve ayrıca yan uzun kenarlarında yer alan ahşap hatıl izleri dikkat çekicidir. Olasılıkla bütün tonozlu üst mekanlarda ölüyü anma ile ilgili törenler düzenlenmiştir. Üst tonoz kullanım ve işlevi konusunda sunabileceğimiz bir diğer yaklaşım, yapıya uzaktan bakıldığında bırakacağı etki de olmalıdır.

Hellenistik ve Roma dönemi mezar yapısı örneklerinde çoğu zaman ölü için ayrılan mekanın üstünde ya da yakınında bir sunu çukuru ile karşılaşmaktayız. Ayrıca yine Roma dönemi örneklerinde mezar odası üstünde bulunan bir künk sayesinde mezar odası içine sıvı sunu yapıldığı da bilinmektedir¹¹. Gruptaki kriptaların üst kısımlarında bu tür bir ize rastlanmamıştır. Herhalde buraya ahşap bir merdiven ile çıkılmakta idi. Ya da acaba mezar

Resim 26: 10 No.lu mezar yapısının tonozlu üst mekan görünüşü

odaları gerçekten de soygunlara karşı toprak altında mı durmakta idi. Ancak bu sefer de mozaikler hiçbir biçimde görülemeyecekti.

Tüm mezarlarda inhumasyon gömü tekniği kullanılmış olmalıdır. Roma döneminin sonlarında hristiyanlığın topluma hakim olmasıyla birlikte kremasyon uygulaması ortadan kalkmıştır. Soyulmuş olmalarına rağmen bazı mezarlardan seramik eserler bulmak mümkün olmuştur. Çoğu kırık olmak üzere çok sayıda kandil, gövde formları değişiklik gösteren Unguentariumlar, kase benzeri açık kaplar, tek kulplu- gövdesi yatay yivli bir oinochoe, giyimli bir kadının tasvir edildiği üst kısmı korunmuş terrakotta figürin bunlardan en dikkati çekenlerdir. Farklı mezarlardan ele geçirilmiş bu eserlerin hamur özellikleri de farklılık göstermektedir.

Resim 27: 10 No.lu mezar yapısının kriptaya iç görünüşü

Gruptaki mezarlardan hiçbirinde tek bir cam esere bile rastlanmamıştır. Özenli çalışılmasına ve dikkat edilmesine rağmen hiçbir sikke de ele geçirilmemiştir¹².

Bu mezarların inşa tarzları ait oldukları sülalelerin sosyo-ekonomik durumlarının ölü gömme geleneğine bir yansıması olmalıdır. Gerek işçilik bakımından ucuz, gerekse daha fazla gömüye olanak tanıdığı için söz konusu mezar tipi belli bir dönemde sık tercih edilir duruma gelmiştir¹³. Bu durum dinsel uygulamalardan çok sosyal ve ekonomik koşulların bir sonucudur. Amaç toplum içinde refah düzeyi yüksek bazı sülalelerin bu ekonomik gücünü etkili bir biçimde ortaya koymasındadır. Mezarlar gömüt olmanın dışında birer türbe vazifesi görmüş olarak da düşünülmelidirler¹⁴. Roma döneminde uygulaması sıkça konu edilen, ölüyü anmaya yönelik yapılan Silicernium ve Parentalia törenleri bu mezarların sahiplerinin yakınları tarafından da yapılmış olmalıdır¹⁵. Bu tür mezar binaları aynı sülaleye ait kişilerin son evleri olmuştur.

Halikarnassos nekropolünde incelemeye çalıştığımız bu mezarlar tonozun yoğun şekilde kullanımıyla oluşturulmuştur. Bizim mezarlarımız bu inşa sisteminin geniş anlamda kabul gördüğü, teknik özelliklerinin iyice öğrenildiği Roma İmparatorluk Çağından itibaren olmalıdır. Roma mimarlığında geniş açıklıkları kolay ve emin bir şekilde geçmek amacıyla kullanılan tonoz bu mezar yapılarında farklı amaçlarla tasarlanmıştır. İlk bakışta uzaktan bakıldığında görkemli bir anıt mezar etkisi yaratmak içindir. Ya da belki de törensel amaçlı, üstü kapalı bir alan yaratılmıştır. Gerek üst tonozlarda gerekse kriptada üst örtüsünü oluşturan tonozlarda kullanılan kalıplar arasındaki fark çok büyük değildir. Standart bir kalıpla aynı büyüklükte tonoz inşa edilebilmesine uğraşılmamış olması bu mezar yapılarının inşa sürecinde farklılıklar olduğunun göstergesidir. Buradaki tonozlar Vitruvius'un bahsettiği tekniklere uygun olarak yapılmış olmalıdırlar¹⁶. Ayrıca mimari ve gömü uygulamasındaki küçük farklılıklar burada sadece yöredeki genel tercihe bağlıdır. Kullanılan sistem basit tonoz örgü biçimidir.

Resim 28: 11 No.lu mezar yapısı

Halikarnassos'da Myndos Kapısı önündeki bu tonozlu mezar grubu Karya'da örneğine hellenistik dönemde sıkça rastladığımız tonozlu oda mezar geleneğinin bir devamı olmalıdır¹⁷. Erken örneklerde yapı kendisi tümünden bir oda mezardı. Dört tarafı ve üst örtüsü düzgün rektagonal bloklarla oluşturulmuştu. Bu mezar tipi daha geç devire ait olan uygulamalarda moloz taş ve kireç harçlı bir sistem kullanılmak zorunda kalındı. Myndos Kapısı önünde yer alan bu daha geç örneklerde mezar odası daha aşağı çekilerek ayrı bir mekan; bir kriptaya oluşturulmuştur. Bazı mezar yapılarının önlerinde bulunan ve yukarıda yüzeysel de olsa bahsettiğimiz mozaikler ilginç bir biçimde konu anlatımı, renk seçimi gibi nedenlerle Pedersen'in 1991 yılında kazdığı roma villalarındaki mozaiklerle bağlantısı kurulmalıdır¹⁸. Acaba söz konusu mezarlar bu villalarda oturan sülalelere mi aitti. Bunu şimdilik anlamak zordur.

Bu mezar grubuna ait örnekler Halikarnassos'a oldukça yakın olan Mylasa'da rastlanmaması ilginçtir. Daha uzaktaki Euromos'da ise tek bir örnek vardır. Bu durumun nedeni Halikarnassos'un konumu ve ulaşmış olduğu refah düzeyi olmalıdır. Halikarnassos'da bu tür mezar yapıları inşa ettirebilecek ekonomik güce sahip aileler olması şaşırtıcı değildir. Bunlar genel olarak prestij amaçlı inşa edilmişlerdir. Myndos kapı önünde yer almaları da kente gelen giden çok sayıda ziyaretçinin bu yapıları görüp takdir edecek olması, yaptırımlar için önemli olmalıydı. Halikarnassos nekropolündeki bu yenilik M.S: 4. ve 5. yüzyıllarda az da olsa kalmış olan bir refah seviyesine bağlanmalıdır. Fakat yine de nekropolün bu dönemde aldığı görünümde başka unsurlar da rol oynamış olmalıdır¹⁹. Burada önemli olan bu tonozlu mezar grubunun mezar yapıları tipolojisine

katkıda bulunabilmesidir. Mezar odası alçalmış ve bir kriptaya haline gelmiştir. Üstte kalan tonozlu, önü açık mekan ise olasılıkla ahşap bir merdivenle çıkılan, ölü için yas tutanların törenleri ve ağıtları için düşünülmüş olabilir. Mezarlardan bazılarında yer alan mozaik döşemeli ön avlu da bu törenler için önemlidir. Ancak mezarların çoğunda var olmayan bu ön avlu uygulaması onlarda tören yapılmadığı anlamına gelmez.

Halikarnassos tonozlu mezar grubu Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde bulunan ve bir gelişim geleneği gösteren sınıflama içinde ele alınmalıdır. Dağlık Kilikya olarak anılan Kilikya Trakheia'da Roma Döneminde bir takım ölü gömme dernekleri oluşmuştur. *Collegia Funeraticia* veya *koina* adı verilen bu dernekler sadece cenaze masraflarını karşılama amaçlı değil, aynı zamanda yıllık anma törenlerini de düzenlerdi. İncelenen mezarlara bakıldığında Halikarnassos'da

Resim 29: 12 No.lu mezar yapısının dıştan görünüşü

da benzer bir uygulamanın var olabileceği düşünölmelidir. Kilikia Trakheia'daki Latomis'de bulunan mezar yazıtlarından anlaşıldığına göre bu tür mezarlarda ortak kullanım yaygın bir uygulama idi²⁰. Yine Kilikia Trakheia'daki Elaiussa Sebaste antik kentinde M.S. 2. ve 3. yüzyıllarda yoğunlukla kare veya dikdörtgen planlı, moloz taştan inşa edilmiş tonozlu mezarların rağbet gördüğü anlaşılmaktadır. Bunlar genellikle kare planlı olup moloz taştan inşa edilmiş podia üzerine oturtulmuşlardır. Yapı malzemesi olarak düzensiz moloz taşlar kullanılmıştır. Roma Çağında Anadolu'da tonoz örtölü mezarlar da yaygın mezar tiplerinden biri olmuştur. Kilikya Bölgesi'nde ve ayrıca İtalya'da da bu tür mezarlar bulunmaktadır²¹.

Böylece bilindiği gibi Roma Döneminde gömütler farklı biçim ve uygulamalarla karşımıza çıkar. Bu durum bölgeler arasındaki bir farklılık olabileceği gibi aynı bölgedeki gömütler için de geçerlidir. Mezar yapılarının ekonomik güçle beslenen, bireysel tercih ve beğenilerin en rahat ortaya konabildiği uygulamadır. Böylece M.S: 4 - 5. yüzyıllarda nekropollerde görölen değişimlerden biri de böylece Halikarnassos'da gözlenir. Değişim sadece yapı malzemesiyle sınırlı kalmamış, plan tipi ve ifade biçiminde de yenilikler yaşamaya başlamıştır²². Bu yüzyılda Roma'daki örneklere bakıldığında zeminlerin pahalı mozaiklerle kaplanması da bu tür mezar yapılarında kendini göstermiştir. Ayrıca ölü için düzenlenen şölenlerin gerçekleştirildiği alanlar da mezarlarda düşünölmüştür. Bu

tür nekropollere örnek Isola Sacra ve Roma'da St. Peter Kilisesi altındaki Vatikan Nekropolü gösterilebilir²³. Roma Çağında bir mezarın biçiminin ve boyutunun ölünün statüsü ile doğru orantılı olması Roma Çağında alışıl gelmiş bir durumdur. Bizim mezarlarımız da Halikarnassos'daki sosyal statünün en önemli göstergelerindedir. M.S. 4. yüzyılda zenginleşmiş olan birkaç sülale M.S. 5. yüzyıl sonlarına kadar mezarları kullanmış olmalıdır.

Halikarnassos'daki bu mezarlar Helenistik devrin Karya'ya özgü geleneksel tonozlu oda mezar uygulamasının bir devamı olup Roma ve geç Roma Dönemine tarihlenirler. Köklü, yerli geleneklere bağlı kalınarak birtakım değişikliklerle uygulanmaya devam edilmişlerdir. Bu mezar yapılarının tek ya da çok kriptaya sahip olmaları, mezarları yaptıran sülalelerin zevkine ve ekonomik gücüne bağlı olarak kendi kişisel isteklerini gerçekleştirme arzusuyla açıklanabilir. Halikarnassos'daki tonozlu mezar yapılarının inşasında fantezilere sınır konulmadığı böylelikle açıkça söylenebilir.

SUMMARY

There has been some tomb happenings of Myndos Gate in Halikarnassos. These Tombs had been founded during the excavations that hold 10 years ago and discovered as the belongings of late Roman Age. These gorgeous tombs should be very important

evidences about their times with their speciality as monumental tombs. Some of them also has mosaic furnishings at their front side. The biggest probability is that these monumental tombs were belonged to some rich families who had lived during 4th century A.D. at Halikarnassos. These tomb should be their family cemetery. As they had been destroyed many times we were lucky to find some small foundings. In South Anatolia which has named as Kilikia Region, some similar monumental tombs had also been founded. The important thing is that these stylish monumental tombs we had discovered in Halikarnassos will enlight Roman death burial Customs traditions.

NOTLAR

* Güner ÖZLER, Arkeolog, Bodrum Sualtı Arkeoloji Müzesi, 48400-Bodrum/Muğla/TÜRKİYE

e-mail:gunerozler@hotmail.com

1 Halikarnassos Tonoğlu Mezarları'nın kazısı Müze denetiminde kurtarma kazısı olarak gerçekleştirilmiştir. Kazı sırasında Arkeolog Güner Özler görev yapmıştır. Restorasyon çalışmaları ise Ortadoğu Teknik Üniversitesi'nden Mimar-Restoratörler Doç.Dr. Emre Madran Dr. Nimet Özgönül, Ankara Üniversitesi Başkent Meslek Yüksekokulu'ndan Restoratör Selçuk Şener ve ayrıca taş ustası Zeynel Bayraktar tarafından gerçekleştirilmiştir.

2 Newton., 1862. Vol. I, Plan 1. Newton'un Halikarnassos Kent Planı'nda mezarların sadece yeri gösterilmiştir. George E. Bean dekonuyaekstrabir katkıdabulunmamıştır. Bakınız; Bean., 1971. s. 101 vd. A.M. Carstens Halikarnassos Yarımadasındaki Mezar Mimarisi'ni araştırdığı Doktora tezinde bu mezarları kazı öncesi durumu ile kısmen belgeleyebilmiştir. Söz konusu çalışmada burada 12 mezar yapısı tespit edilmiş olmasına rağmen mezarların mimari durumları hakkında çok detaylı bilgi verilmemiştir. Bakınız; A.M. Carstens., 1999 s.100, Fig. 138-139.

3 Yayın hazırlığı sırasında fotoğrafları çeken, ilgi ve görüşlerini esirgemeyen meslektaşım Banu Mete'ye teşekkür ederim.

4 Bu yazıt iki satır olmalıdır. Birinci satır sonu AN---YNOOC olarak okunabilmiştir. Harf karakteri olarak M.S.3-4 yüzyıl özelliği taşıdığı tahmin edilen yazıtın sağ alt kısmında bir yonca yaprağı tasviri de seçilebilmiştir. Yazıtlardaki harf karakteri için bakınız: Malay., 1987. s.32.

5 Emblema Roma dönemi fresk ve Mozaiklerde önemli bir yere sahiptir. Bakınız. Clarke. 1993. s. 64.

6 Thrysos Dionysos ayinlerinde kullanılan bir asadır. Söz konusu ayinlerle ilgili birçok tasvirde Thrysos yer almaktadır.

7 Astragal ve yonca yapraklı Ranke motifinin birlikte işlendiği başka bir mozaik Aphrodisias'daki Bazilika'nın batı nef tabanında yer almaktadır. Bakınız. Campbell., 1991. Res. 102.

- 8 Mezarlarda kullanılan rektagonal bloklardan birçoğu ölçüleri ve rengi itibarıyla surlardan ve Myndos Kapı'ya ait kulelerden gelmiş izlenimi vermektedir.
- 9 9 No'lu mezar yapısındaki üst tonoz uygulaması ile ilgili olarak farklı bazı olasılıklar öne sürmek mümkündür: Üst tonoz yapısı yanlardaki kriptaların üzerine gelecek biçimde ve orta kripta üstü boş bırakılacak bir biçimde de inşa edilmiş olabilir. Ya da kripta giriş yönleri dikkate alınmaksızın acaba yan yönlerden birine bakan bir üst tonoz uygulaması mı oldu. Şimdilik bunu anlamak zordur.
- 10 Campbell., 1979 s. 289.
- 11 Atila., 1992 s. 106 Res. 5.
- 12 Bu mezarlara ait buluntular ayrıca incelenecektir.
- 13 Kuban., 1999 s. 338.
- 14 Carstens., 2002. s. 402.
- 15 *Silicernium*, mezar başında verilen cenaze yemeğidir. *Parentalia* ise her yıl şubat ayında gerçekleşen ve dokuz gün süren bir törendir. Bu törende ölümlere ufak armağanlar olarak mezarlara meyve, şarap, yumuşatılmış ekmek ve çiçek bırakılırdı. Bakınız; Toynbee., 1996. s.50 vd.
- 16 Vitruvius., 7.3. 1-2. Vitruvius tonoz oluşturma sırasındaki ahşap işçiliğini detaylı anlatmaktadır. Kalıp olarak ahşabın kullanılması, bu ahşap kalıbın demir çivilerle tavana ve çatıya bağlanması, kireç ve kum karıştırılarak sağlanan harcın tonoz üzerine sürülerek yalıtım oluşturulması bizim yapılarımıza da uymaktadır. Belli izler ve kalıntılar korunmuştur.

17 Kızıl.,1999. s. 54.

18 Pedersen.,1992 s.140. Bu villalardagörülen mozaikler stilleri nedeniyle geç antik döneme, M.S. 4 - 5. yüzyıla tarihlenirler. Buradaki villalardan Halikarnassos'da Myndos Kapı'dan içeriye doğru doğu-batı yönünde uzanan cadde geç antik dönemde de kullanılmakta olmalı. Söz konusu villalar bugün Fırkatayn Sok. ve Çoban Yıldızı Sok. da kalmışlardır. Mozaiklerin üzerileri kapalıdır.

19 Rosenbaum., 1971, s. 123.

20 Scarborough - ER., 1998 s. 83.

21 Calza., 1940 Genel olarak inceleyiniz.

22 Toynbee., 1996 s.51.

23 Hesberg., 1992 s. 42.

BİBLİYOGRAFYA

Alföldi-Rosenbaum 1971 E. Alföldi-Rosenbaum, *The Nekropolis from Anemorium*, TTK Yayınları, (Ankara 1971).

Atila 1992 İ. A. Atila., '*Olympos Mezar Odası Kurtarma Kazısı*' II. Müze Kurtarma Kazıları Sonuçları, 105- 127. (Ankara 1992).

Bean 1971 G. E. Bean., *Turkey, Beyond the Maeander*. Londra 1971.

Calza 1940 G.Calza., *La Necropoli del Porta di Roma nell' Isola Sacra*, Roma 1940.

Campbell 1979 S.D. Campbell, *Roman Mosaic Workshops in Turkey*, *American Journal of Archaeology*, Vol. 83, No. 3 s. 287-292, Juli 1979.

Campbell 1979 S.D. Campbell, *The Mosaics of Aphrodisias in Caria*. Toronto. 1991.

Carstens 1999 A.M. Carstens., *Death Matters, Funerary Architecture on The Halikarnassos Peninsula*. Ph. D. Disseration. Vol.1-2. Kopenhag 1999.

Carstens 2002 A.M. Carstens., *Tomb Cult on the Halikarnassos Peninsula*, AJA 106.3. s.391-410. 2002.

Clarke 1993 J.R. Clarke., *The Houses of Roman Italy 100 B.C.-AD. 250, Rituel, Space and Decoration*. Napoli. 1993.

Hesberg 1992 H.V. Hesberg., *'Römische Grabbauten'* Darmstadt 1992.

Kızıl 1999 A. Kızıl., *'Karya Bölgesi Roma Dönemi Anıt Mezarları'* S.Ü., Yayınlanmamış Doktora Tezi, Konya 1999.

Kuban 1999 Z. Kuban., *'Bir Nekropolün Siyasi ve Kültürel Boyutu: Limyra örneği'*, Olba II, Özel Sayı-II, Mersin 1999, s.332-344.

Malay 1987 H. Malay, *Epigrafi (Yazıtibilim)* İzmir 1987.

Newton 1862 C.T. Newton, *A History of Discoveries at Halikarnassos, Cnidus & Branchidae*, Vol. I-II, Londra 1862.

Pedersen 1992 P. Pedersen, *Excavations and Reasearch in Halikarnassos 1991*, XIV Kazı Son. Top. II, s.133-142. Ankara 1992.

Scarborough-Er 1998 Y. Scarborough-Er., *'Dağlık Kilikya- Latomis Mezarları'* Olba I, Mersin 1998, s.77-85.

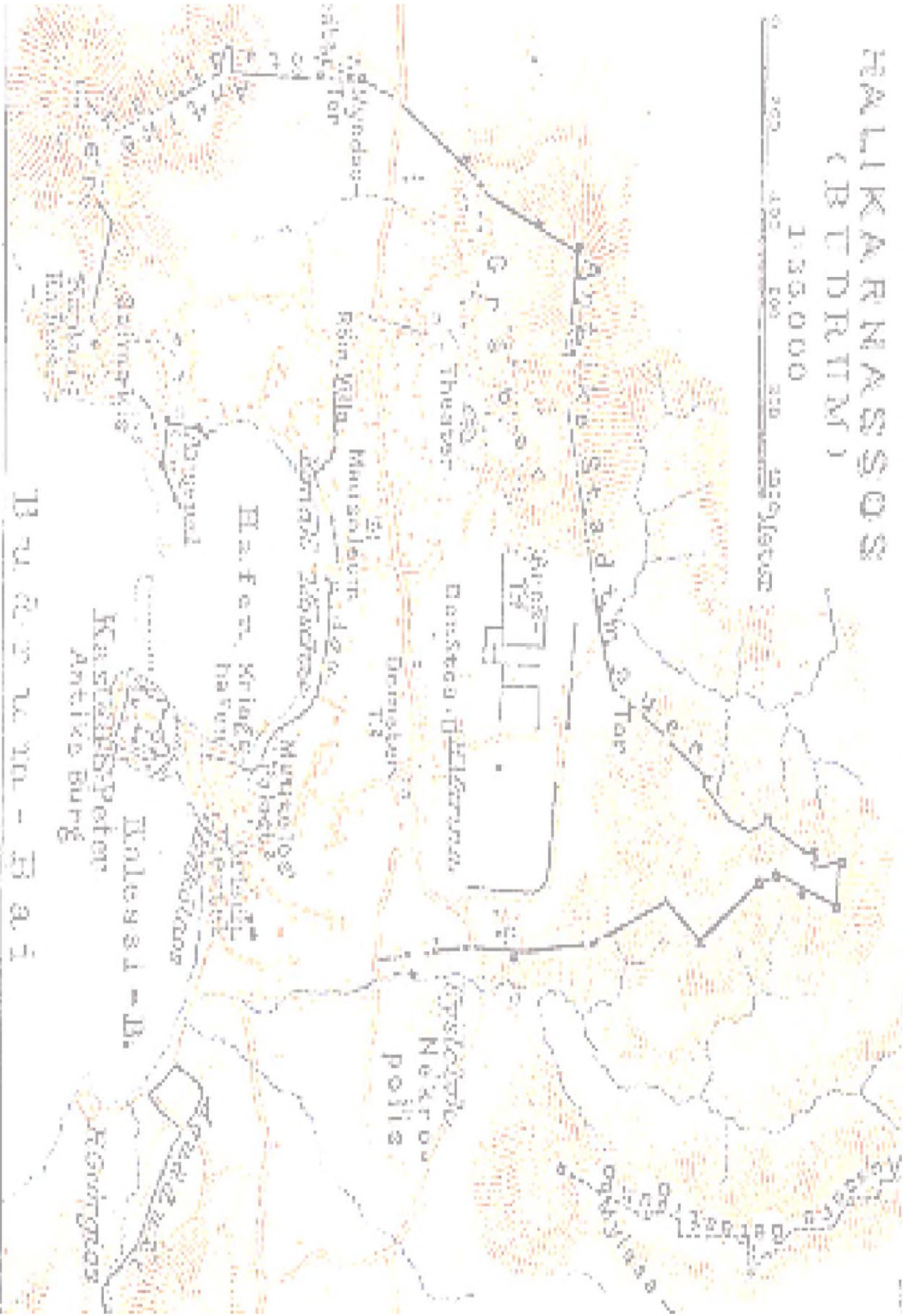
Toynbee 1996 J.M.C. Toynbee, *Death and Burial in the Roman World*, Londra 1996.

Vitruvius 1990 Vitruvius, *Mimarlık Üzerine On Kitap*, İstanbul 1990. Çev. Suna Güven.

HALLIKARNASSOS (BUTRIM)

1:55.000

0 200 400 600 800 1000 Metre

BULGARIYA - 1931

MALATYA MÜZESİ'NDE BULUNAN TEPELİKLER

Ela TAŞ*

ÖZET

Çevresine güzel görünme isteği, insanın doğasından kaynaklanmaktadır. Bu nedenden dolayı, kişiler vücutlarını ve elbiselerini, çeşitli şekillerde süsleme ihtiyacı hissetmekte ve bu ihtiyacı gidermek için de maden, dokuma, taş gibi çeşitli malzemelerden yararlanarak, süslenme eşyaları üretmektedirler.

Bu makalede incelemiş olduğumuz örnekler de, bu doğrultuda vücut bulmuş madeni süs eşyalarından oluşmaktadır.

Başlıkların önemli parçalarından birini oluşturan tepelikler, günümüzde nişan ve düğün gibi özel günlerde, gelinin başına konan fesi, süslemek amacıyla kullanılan takılardandır.

Bu çalışmada ele alınan tepelikler, Malatya Müzesi koleksiyonları arasında yer almaktadır. Müze kayıtlarına göre Osmanlı Dönemine tarihlendirilen örnekler, 1973-1990 yılları arasında satın alma yoluyla, müzeye kazandırılmıştır. Eserler; malzeme, teknik ve kompozisyon yönlerinden incelenerek, tanıtılmaya çalışılmıştır.

GİRİŞ

Çalışmada ele almış olduğumuz bu takıların prototipi sayılacak takı örneği, Batı Türkistan'da yer alan Esik Kurganı'nda ortaya çıkarılan ve bir Hun prensine ait olduğu bilinen, üst kısmı ok uçlarıyla sonlanan altın başlıktır. (Özder:1999, s.11) Ayrıca, gene Hun Dönemine ait, taş şeklinde yapılmış çeşitli başlık örnekleri, Altay Dağları eteklerinde bulunan kurganlarda yapılan kazılar sonucunda ele geçirilmiştir. Hunlardan sonra Göktürkler, Uygurlar ve Moğollar tarafından da yüksek formlu başlıkların kullanıldığı ve bunların tepelerinin tüylerle bezendiği, yazma eserlerde yer alan minyatürlerden anlaşılmaktadır.

Büyük Selçuklu ve Anadolu Selçukluları'nda da karşımıza çıkan örneklerin ise, daha sade tasarladığı ve üzerlerinin renkli taşlarla bezendiği örneklerden anlaşılmaktadır. (Özder: 1999, s. 18) Selçuklu Dönemini yansıtan ve 13. Yüzyılın ilk yarısında Amele Abd el-Mumin bin Muhammed el Hoyi tarafından kaleme alınan Varka ve Gülşah adlı yazma eserde yer alan minyatürlerden; Selçuklu erkeklerinin günlük hayatlarında sarık ya da kavuk başlıklar kullandıklarını,

bunların yanı sıra savaşlarda çift ya da tek sorguclu başlıklar, miğferler taktıklarını, kadınlarının ise ince yemeniden yapılmış hotozlu başlık, türban, taylanslı (eskiden başa sarılan sarığın sırta uzanan bölümü) kavuk veya taşlarla bezeli dilimli taçları takmayı tercih ettikleri anlaşılmaktadır. Yine Selçuklular zamanında Konya Alaaddin Köşkü'nün duvarlarını bezemek amacıyla yapılmış çinilerde, figürlerin basık başlıklar ve miğferler takmış şekilde betimlendiği görülmektedir. Selçuklu dönemi minyatür ve çinilerinin yanı sıra madeni eserlerinde de insan figürlerinin farklı başlıklarla resmedildiği (Süslü: 1989, s. 14,133) ve bunların o kişinin sosyal statüsünü yansıtmak için bir araç olarak kullanıldığı bilinmektedir.

Osmanlı zamanında kullanılan başlık türlerinin malzeme ve teknik yönlerden Selçuklu geleneğini devam ettirdiği çeşitli minyatürlere ve Osmanlı'nın yaşantısını konu alan Avrupalı ressamın tablolarından anlaşılmaktadır. Ancak bu dönemde kullanılan başlık türlerinin arttığı, bunların saray, sokak ve evlerde giyilecek olan kıyafet türlerine göre tasarlandığı, üstüfe ve hotoz adlarıyla anıldığı bilinmektedir.(Özder: 1999, s. 37) XVI. yüzyılın başında Osmanlı kadınının erkek feslerine ya da kavuklarına benzer başlıklar kullandıkları, bunları süslemek amacıyla da tüylerden yararlandıkları dönemi anlatan minyatürlere izlenmektedir.

Kısacası bu dönemlerde ortaya konan başlık türleri, kadın ve erkekler için tasarlanmış, bunlar malzeme ve biçim açılarından çeşitlilik arz etmişlerdir.

Geçmişte kadınlar ve erkekler için ayrı ayrı tasarlanan başlık türlerinin, günümüzde yalnız kadınlar için tasarlandığı görülmektedir. Bugün, Anadolu'nun kırsal kesimlerinde,

kadın giyiminin önemli bir parçasını oluşturan ve baş süslemesinde kullanılan başlıklar; fes, tülbent, tepelik gibi farklı parçaların bir araya getirilmesiyle oluşturulmakta ve bunlar gelinin başını süslemek amacıyla kullanılmaktadır.

Tepelikler, kullanılan malzeme, teknik ve süsleme gibi yönlerden farklılıklar göstermektedir. Bu farklılıkları, kişilerin maddi durumları ve zevkleri belirlemektedir. Daha önce de belirtildiği gibi, özellikle özel günlerde takılan ve gelin başını süslemede kullanılan tepelikler, geline verilen değerinde sessiz anlatımıdır (Durmuş: 2005, s. 80).

Sosyal statü ile doğru orantılı olarak kullanılan tepeliklerin yapımında; altın, gümüş, pirinç, bakır gibi değerli madenlerin yanı sıra pafun (altın taklidi olan değersiz maden) gibi değersiz madenlerin kullanıldığı; kakma, kabartma ve telkari tekniklerinden yararlandığı görülmektedir.

Evlilik törenlerinde, evlenen çifte uğur getirmesi, ferah bir yaşam sağlaması amacıyla, gelinin başında kullanılan tepeliklere, gözlerden çıkacak kötü etkiyi uzaklaştırmak için, kırmızı ve yeşil renkli taşlar kakma tekniğiyle eklenmektedir. Gene nazarı uzaklaştırmak amacıyla "Mühr-ü Süleyman" motifinin de işlendiği görülmektedir. Mühr-ü Süleyman, Anadolu'da, Tanrı'nın işareti olarak kabul edildiğinden, tabiatüstü kuvvete sahip olma isteği ve kötülüklerden korunma amaçları ile Selçuklu, Beylikler ve Osmanlılar dönemlerinde çeşitli eşyalarda süsleme amaçlı kullanılmıştır (Bayram: 1993, s. 61-72).

Bunlar, tek başlarına kullanıldığı gibi, fesin üstüne oturtularak da kullanılmaktadır. Başa iyi oturması için hafif bombeli ve daire formunda yapılmakta, üzerleri taşlarla süslenmekte ve kenarlarına baştan aşağı

sarkacak şekilde zincirler ve penezler (kadın başlıklarına eklenen para) eklenmektedir.

Malatya Müzesi'nde, envanter defterlerine göre 19. yüzyıl sonu ile 20. yüzyıl başına tarihlendirilen, on adet tepelik tespit edilmiştir. Bu örnekler, Malatya Müzesi etnografik eserler deposunda bulunmaktadır ve sergilemeye açık değildir. Genel olarak dairesel formda yapılmış örneklerde, değerli madenler grubunda yer alan gümüş malzeme kullanılmıştır. Bunun yanı sıra pafun adı verilen değersiz malzemelerden de yararlanılmıştır. Eserler; zift gibi yumuşak bir madde üzerine konmuş ya da yapıştırılmış ince bir maden levhası üstüne vurularak, taş kabartmaları taklit eden kabarmış kısımlar elde edilerek yapılan kabartma; maden üstünde oluklar açıp, bu olukların içine altın, gümüş, sedef, fildişi, kemik yerleştirilmesine dayanılarak ortaya konan kakma; altın ya da gümüş madenin üzerine girintili süsler ve figürler kazıyarak, bu boşlukları siyah renkli bir alışımla doldurma sanatı olarak bilinen savat ve ince altın ya da gümüş telleri bir yüzey veya üç boyutlu nesne oluşturacak biçimde, çeşitli desenler meydana getirerek, henüz ısıyla edindiği plastik niteliği kaybetmeden işleme tekniği olarak tanımlanan telkari tekniklerinden (Erginsoy: 1978) yararlanılarak yapılmıştır. Bu eserlerin üzerleri de ya çiçek, yaprak ve dal gibi bitkisel motiflerle ya da yıldız ve daire gibi geometrik formlarla bezenmiştir.

Ele almış olduğumuz tepelik örnekleri Anadolu'nun öteki yörelerinde olduğu gibi özel günlerde takılmak amacıyla tasarlamıştır.

İncelemiş olduğumuz örnekler ve özellikleri şöyledir:

Örnek no: 1

Envanter no: 1537

Malzeme: Gümüş

Daire Çapı: 15,5 cm.

Özellikleri: Daire formu tepelik örneğinin yüzeyi, savat tekniği kullanılarak meydana getirilmiş çiçek ve yaprak motifleriyle bezenmiştir. Tepeliğin merkezinde yarım küre formu bir yükseklik bulunmaktadır ve bitkisel bezemeye sahiptir. Örneğin kenar kısımlarını bükülmüş ince teller çevrelemektedir.

Örnek no: 2

Envanter no: 517

Malzeme: Gümüş

Daire Çapı: 14 cm.

Özellikleri: Telkari ve kabartma teknikleri kullanılarak meydana getirilen örnek, dilimli forma sahip olup, her dilimde birer adet damla yer almaktadır. Tepeliğin tam ortasında, kabartma tekniğiyle yapılmış yarım bir küre mevcuttur. Dilimlerin çevresini küçük aralıklara sahip kenar bordürü çevrelemektedir.

Örnek no: 3

Envanter no: 1354

Malzeme: Gümüş

Daire Çapı: 15 cm.

Özellikleri: Daire formlu tepelik, hafif bombelidir. Zemininde küçük noktalar kullanılarak meydana getirilmiş çiçeklerin etrafında, savat tekniklikli yaprak motifleri sıralanmaktadır. Bu süslemelerin merkezinde, yarım küre formlu, ortasında kırmızı bir taş bulunan yükseklik bulunmaktadır. Dış kısma yerleştirilen çift sıra kabartma noktalar, zemini çevreleyen bir bordür izlenimi vermektedir. Kenarlara yerleştirilen halkalardan sarkan zincirlerle tepelik son bulmaktadır.

Örnek no: 4

Envanter no: 1580

Malzeme: Gümüş

Daire Çapı: 19 cm.

Ortadaki Kubbe Yüksekliği: 5 cm.

Özellikleri: Daire formulu düz bir levhanın üstüne oturtulmuş bir yarım küre ve bunun da ortasına gelecek şekilde yerleştirilmiş bir silindirden meydana getirilmiştir. Tabanı oluşturan levhanın yüzeyi hilal biçimli bezemelere sahiptir ve bunların arasında kakma tekniğiyle yerleştirilmiş kırmızı ve mavi taşlar mevcuttur. Yarım kürenin yüzeyi ise kabartma tekniğiyle oluşturulmuş küçük toplarla kaplanmıştır. Kürenin ortasına yerleştirilen silindir kısım ise kırmızı bir taşla sonlandırılmıştır.

Örnek no: 5

Envanter no: 1394

Malzeme: Gümüş

Daire Çapı: 11 cm.

Özellikleri: Üst üste yerleştirilmiş biri büyük biri küçük iki yarım küreden oluşan tepelik örneği, telkari tekniği ile yapılmış olup, damla şeklindeki dilimlerin bir araya getirilmesiyle oluşturulmuştur. Her bir dilimin üstü kakma tekniğiyle yerleştirilmiş kırmızı ve yeşil renkli taşlarla bezenmiştir. Gene bu taşlar, her biri bir kola yerleşecek şekilde altı kollu yıldızın (Museviliğin sembolü olup, Mühr-ü Süleyman olarak adlandırılır.) içine alınmıştır. Tepeliğin kenarlarından sarkan zincirlerin uçları penezlerle sonlandırılmıştır.

Örnek no: 6

Envanter no: 788

Malzeme: Pafun

Daire Çapı: 11 cm.

Özellikleri: Yarım küre biçimli bir forma sahip olan tepeliğin yüzeyi, kabartma tekniği kullanılarak oluşturulmuş çiçek ve yaprak gibi bitkisel bezemelere sahiptir. Ana motifi oluşturan çiçek, kürenin yan kısımlarını bezeyen yaprak motiflerinden zincir motifleriyle ayrılmaktadır. Tepeliğin tam ortasında ise, çarkıfelek motifini andıran bir yükseklik bulunmaktadır ve tepelikle birleştiği alanlarda sekiz adet delikli oyma bulunmaktadır.

Örnek no: 7

Envanter no: 429

Malzeme: Gümüş

Daire Çapı: 16 cm.

Özellikleri: Hafif bombeli olarak yapılmış daire formlu örnekte, kabartma, kakma ve telkari tekniklerinin bir arada kullanıldığı görülmektedir. İnce teller, bükülerek, yıldız motifi oluşturacak şekilde yüzey merkezinde yer alan ve telkari tekniğiyle yapılmış olan yarım kürenin etrafına işlenmiştir. Tepeliğin çevresini, gene tellerden oluşturulmuş geçmeler çevrelemektedir ve bunların arasında kakma tekniğiyle yerleştirilmiş kırmızı ve mavi taşlar görülmektedir. Örnek, kenar kısımlarda ise, zincirler arasına yerleştirilmiş pullarla sonlanmaktadır.

Örnek no: 8

Envanter no: 1575

Malzeme: Gümüş

Daire Çapı: 15 cm.

Özellikleri: Merkeze kakma tekniğiyle yerleştirilmiş mavi bir taş etrafında gelişme gösteren örneğin yüzeyi, ince tellerin bükülerek yüzeye eklenmesiyle oluşturulan geçme motifleriyle bezelidir. Kenarlardan, halkalarla tepeliğe tutturulmuş zincirlerde, gümüş paralar mevcuttur.

Örnek no: 9

Envanter no: 749

Malzeme: Gümüş

Daire Çapı: 12,8 cm.

Özellikleri: Merkeze kakma tekniğiyle eklenmiş mavi taş, yarım küre formu üstünde yükselmektedir. Bu yüksekliğin çevresi zeminden, çiçek motifi oluşturacak şekilde yerleştirilmiş tellerle ayrılmaktadır. Zemin süslemesini savat tekniğiyle oluşturulmuş yaprakların arasına yerleştirilen kabartma çiçekler ve bunun da etrafına yerleştirilen geçmeler oluşturmaktadır. Halkalara tutturulmuş zincirler aşağı doğru uzanmaktadır.

DEĞERLENDİRME

Çağlar boyunca, kadınlar için süslenmenin ayrı bir önemi olmuştur. Güzel görünme ve maddi gücü vurgulama istekleri bunun başlıca sebepleridir.

Giydikleri kıyafetleri küpe, kolye, kemer gibi aksesuarlarla zenginleştiren kadınlar, başlarına taktıkları örtüleri ya da fesleri de tepeliklerle donatmışlardır. Başa takılan tepeliklerde kullanılan malzemeler, altın, gümüş ya da değeri bunlardan az olan madenler olarak değişmekte ve bunu yaptırmanın maddi durumu belirlemektedir. Tepeliklerini daha çekici hale getirmek isteyen kadınlar, gene varlıklarına göre üzerlerini, kakma tekniğiyle eklenmiş yakut, zümrüt, akik, firuze gibi değerli taşlarla bezemişlerdir.

Bitkisel bezemelerin yanı sıra geometrik şekillerin de kullanıldığı tepeliklerde; savat, telkari, kabartma ve kakma tekniklerinin kullanıldığı görülmektedir.

Makalede ele almış olduğumuz 5 No.lu örnekteki telkari tepelik, Aksaray - Güzelyurt'ta bulunan ve gelin fesi (Özder: 1999, s. 100) olarak adlandırılan kabartma teknikliörnekle yıldızmotifli kompozisyonuyla, Kayseri Müzesi'nde yer alan ve telkari ile oyma teknikleriyle meydana getirilmiş tepelik örneği 2 No.lu örnekle teknik yönden, 7 No.lu örnekte görülen tepelik örneğimiz, Nevşehir Müzesi'nde yer alan 3423 (Özder: 1999, s. 174) envanter numaralı eser gibi hafif bombeli formda tasarlanmış olup, ortadaki bombenin etrafını ince tellerle oluşturulan bitkisel desenler çevrelemektedir. Niğde Müzesi'nde yer alan ve Osmanlı Dönemine tarihlendirilen bir başka örnek ise (Özder: 1999, s. 215), yine 5 No.lu örneğimizde olduğu gibi telkari tekniğiyle yapılmış olup her

Örnek no: 10

Envanter no: 1700

Malzeme: Gümüş

Daire Çapı: 9 cm.

Özellikleri: Kenarları dilimli formda tasarlanmış tepeliğin yüzeyi, savat tekniğiyle oluşturulmuş bitkisel desenlere sahiptir. Merkezde yarım küre formu bir yükseklik bulunmaktadır.

ikisinde de kenarlardan zincirler ve penesler sarkmaktadır. Nevşehir Müzesi'nde yer alan 2749 envanter numaralı örnek (Özder: 1999, s. 184), ele almış olduğumuz 6 nolu örnekte olduğu gibi yarım küre formundadır ve kenarları dilimlidir. Her iki örnekte de yüzeyler bitkisel desenlerle doldurulmuştur. Sonuç olarak Malatya Müzesi'nde bulunan örnekler dairesel formları, teknikleri ve süslemeleriyle Anadolu'nun farklı yörelerinde görülen tepeliklerle benzerlikler göstermektedir.

Müze deposunda saklanan ve satın alma yoluyla müze koleksiyonuna kazandırılmış eserler, ince işçilikleri ve müthiş zevklerin ürünü olarak ortaya konmuştur. Buluntu yerleri ile ait oldukları dönemler kesin olarak bilinmemekle birlikte, envanter kayıtlarına göre Osmanlı Dönemine atfedilmektedir.

Depoda atıl durumda bırakılmış bu eserlerin, gerekli bakımlarının yapılmasından sonra sergiye çıkarılarak, halka sunulması en büyük temennimizdir.

SUMMARY

The desire for looking good stems from human nature. Because of this, man needs to embellish his/her body and clothes in various ways, and produces ornaments making use of such materials as metal, texture and rock to meet this need.

The examples studied in this article consist of metal ornaments embodied in this purpose.

Head dress, which make up an important part of hats are among the pieces which are used to embellish the fez put on the head of the groom in such special days as engagement and wedding ceremonies.

Head dress studied in this paper are among the collections in Malatya Museum. The samples dated to Ottoman history according to museum records were brought the museum by way of buying in the years between 1973 and 1990. The artworks are tried to be introduced in terms of analysing in technical, material and composition ways.

KAYNAKÇA

*Dr. Ela TAŞ, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, Van/TÜRKİYE.

e-mail: elaatas@gmail.com

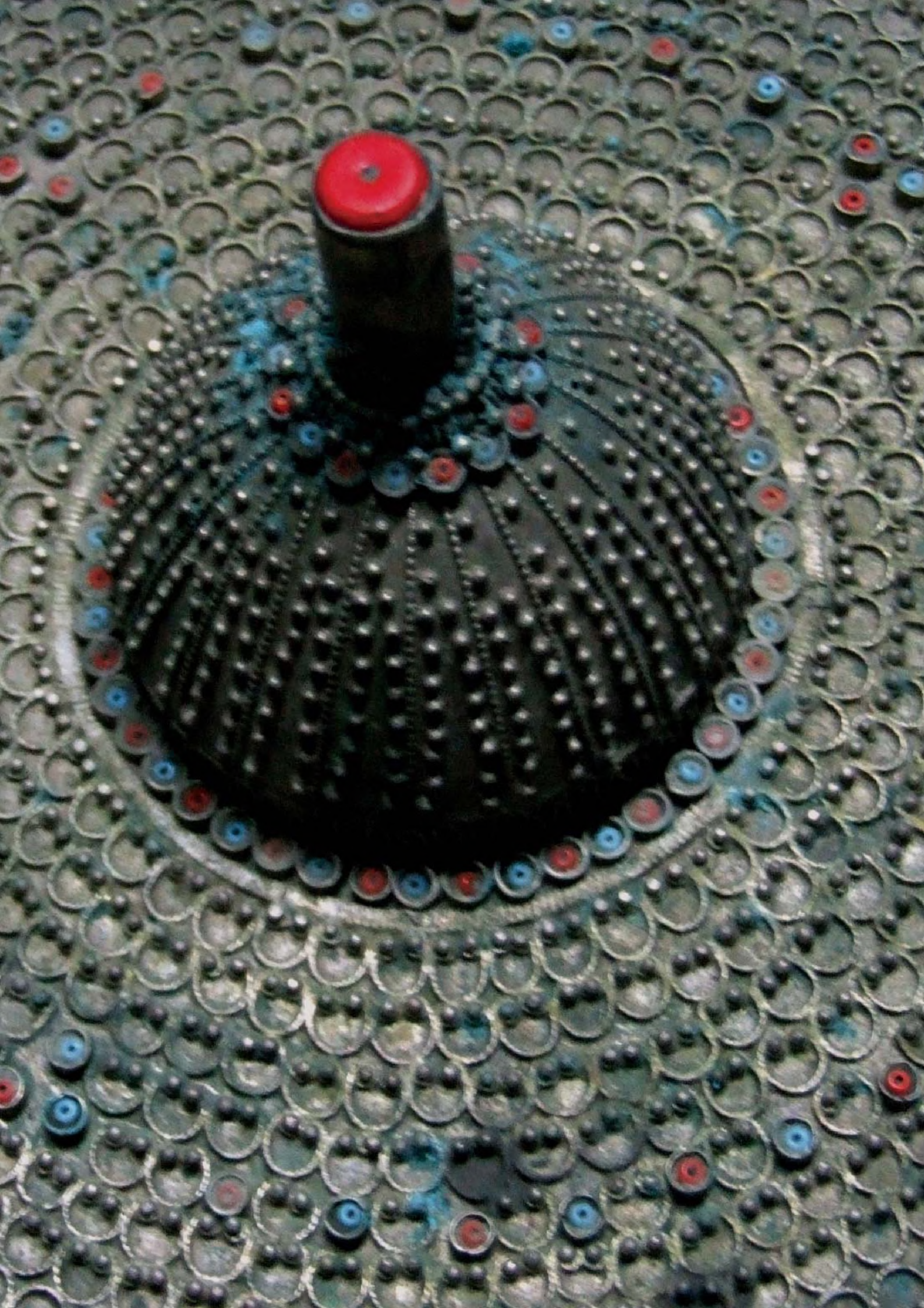
İlhami Durmuş, Ankara-Güdümlü Akçakese Tarih ve Kültürü, Ankara, 2005.

Lale Özder, İç Anadolu Bölgesi Geleneksel Kadın Başlıkları, Ankara, 1999.

Özden Süslü, Tasvirilere Göre Anadolu Selçuklu Kıyafetleri, Ankara, 1989.

Sadi Bayram, "Mühr-ü Süleyman ve Türk Kültüründeki Yeri", Sanat Tarihinde İkonografik Araştırmalar, Ankara, 1993.

Ülker Erginsoy, İslam Maden Sanatı, İstanbul, 1978.

YAYIN İLKELERİ

Uluslararası standartlara uygun,
nitelikli bir dergi çıkarabilmek siz değerli bilim adamlarımızın ve müzecilerin
çalışmalarını aşağıda belirtilen kurallara uygun göndermeleri ile
mümkün olacaktır.

- Yazarın tercihinə göre Türkçe, İngilizce, Almanca ve Fransızca dillerinden birinde yazılan ve mutlaka özgün olması gereken makaleler, konusuna göre belirlenen "Bilimsel Danışmanlar" tarafından incelendikten sonra yayımlanır. Gerektiğinde gerekçeleri ile birlikte gözden geçirilmek üzere yazarına iade edilir.
- Makaleler PC'de yazılmalı ve Word veya Adobe InDesign programları kullanılmalıdır. Makaleler A4 kağıda 16.5x24.5 cm'lik bir alan içine çift sütun olarak 11.5 punto ve bir satır aralığıyla Comic Sans MS ya da Times karakterleriyle, maksimum 10 sayfa olarak yazılmalıdır. Başlıklar ve yan başlıklar bold yazılmalıdır. Referanslar 11.5 punto yazılarak makalenin arkasında notlar halinde verilmelidir.
- Çizim, fotoğraf ve slaytların toplamı 20 adetten fazla olmamalıdır. Fotoğraflar yapıştırılmamalı, bantlanmamalıdır. Çizim ve fotoğrafların arkasına numara, araştırmacı adı, yön oku mutlaka konulmalıdır. Makalede belirtilen fotoğraf sayısı ile gönderilen fotoğraf sayısı birbirini tutmalıdır. Çizim ve fotoğraflar baskıda iyi sonuç verecek nitelikte olmalı, fotoğraflar fotokopi veya bilgisayar çıktısı olmamalı ve mutlaka renkli olmalıdır. Çizimler (Çizim:), resimler (Resim:), haritalar (Harita: ...) biçiminde gösterilip numaralandırılmalı, kesinlikle levha sistemi kullanılmamalıdır. Resimler CD veya diskette gönderilecekse, yüksek çözünürlükte taranıp JPEG veya TIFF formatında kayıt yapılmalıdır.
- Makaleler mutlaka yeni bir disket veya CD'ye kaydedilmeli ve çıktısı ile birlikte gönderilmelidir. Disket veya CD'deki makale ve çıktı kesinlikle uyumlu olmalıdır. Disket veya CD'deki makale ile çıktındaki makale uyumlu olmadığı takdirde disket veya CD baz alınacaktır.
- Türkçe yazılan makalelerde 500 kelimeyi aşmayan İngilizce, Almanca veya Fransızca, yukarıda belirtilen dillerden birinde yazılmış makalelere ise mutlaka Türkçe özet eklenmelidir.
- Yazarlara makalenin yayımlandığı dergiden 5'er adet gönderilir.
- Makalelere unvan ve yazışma adresi yazılmalıdır.
- Gönderilen yazılar yayımlansın veya yayımlanmasın geri gönderilmez.
- Derginin Ekim-Kasım ayları arasında çıkarılması planlandığından yazılar, yayın kurulunda değerlendirme süresi dikkate alınarak, Ocak-Mayıs ayları arasında Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Araştırmalar ve Yayınlar Şubesi Müdürlüğü 2. TBMM 06100 Ulus-Ankara adresine gönderilmelidir. Mayıs ayından sonra elimize ulaşan makaleler bir sonraki sayıda değerlendirilecektir.

